

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

RECÂİZADE MAHMUD EKREM'DEN İKİ UYGULAMALI TENKİT ÖRNEĞİ:
TAKDİR-İ ELHAN VE TAKRİZAT (METİN-İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hanife Güvenlioğlu

İSTANBUL 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

RECAİZADE MAHMUD EKREM'DEN İKİ UYGULAMALI TENKİT ÖRNEĞİ:
TAKDİR-İ ELHAN VE TAKRİZAT (METİN-İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hanife Güvenlioğlu

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sema Uğurcan

İSTANBUL 2008

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Hanife Güvenlioğlu'nun "Recaizade Mahmut Ekrem'den İki Uygulamalı Tenkit Örneği: Takdiri Elhan ve Takrizat (Metin-İnceleme)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Sema Uğurcan
Üniversitesi Marmara

İmza

S. Uğurcan

Üye : Prof.Dr. Emel Kefeli
Üniversitesi Marmara

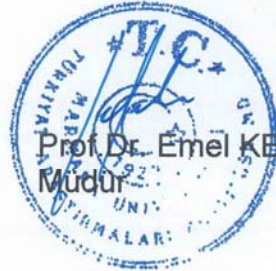
Emel Kefeli

Üye : Doç.Dr. Muhammet Gür
Üniversitesi Marmara

M. Gür

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun .../.../.../ 2008 tarih ve ...../8-7..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

Özet	II
Abstract	III
Kısaltmalar	IV
Önsöz	V
Giriş	1
I. Bölüm: Takdir-i Elhan'ın İncelenmesi	7
I.1 Nazarî Tenkit	8
I.1.1 Şiir Hakkında	8
I.1.2 Tenkit ve Münekkî	13
I.1.3 Recâizade'nin Kendisine Yapılan Tenkitlere Dair Düşünceleri	15
I.2 Uygulamalı Tenkit	17
I.2.1 Elhan'ın Üslûbuyla İlgili Tenkitler	17
I.2.2 Elhan'ın Şekliyle İlgili Tenkitler	31
I.2.3 Elhan'daki İki Şiir Hakkında Değerlendirmeler	36
II. Bölüm: Takrizat'ın İncelenmesi	45
II.1 Edebî Eserlerin Değerlendirilmesi	45
II.2 Edebiyat Dışı Eselerin Değerlendirilmesi	57
Sonuç	60
Bibliyografya	66
Ek 1	70
Ek 2	114

ÖZET

Tez konusu olarak seçilen Recâizade Mahmud Ekrem'den İki Uygulamalı Tenkit Örneği: Takdir-i Elhan ve Takrizat (Metin – İnceleme)'de şunlar ele alınmaktadır:

Giriş bölümünde, tenkit teriminin ne olduğu, bu edebî türün tarihî gelişimi ve Yeni Türk edebiyatı ile başlayan tenkit türü anlatılmaktadır.

Birinci bölümde Takdir-i Elhan'da nazari ve uygulamalı tenkit çerçevesinde değinilen meseleler görülmektedir. Recâizade Mahmud Ekrem bu eserinde şiir ve şair hakkındaki görüşlerini, tenkit ve münekkide dair fikirlerini ve kendisine yapılan eleştirilere dair düşüncelerini dile getirir. Recâizade Ekrem Elhan'ı üslûbu ve şekli dolayısıyla tenkit eder. Ayrıca iki şiir hakkında müstakil olarak değerlendirmelerde bulunur.

İkinci bölümde Recâizade Ekrem'in 13 ayrı kitap hakkında yazdığı değerlendirme yazılarından oluşan Takrizat'ın incelenmesi yer almaktadır. Takrizat, edebî ve edebiyat dışı eserlerin tenkidinden oluşmaktadır.

Ekler bölümünde Takdir-i Elhan ve Takrizat kitaplarının dil içi çevirimle yeni yazıya aktarımı bulunmaktadır.

ABSTRACT

The things discussed in the chosen thesis topic Two Applied Criticism Sample from Recâizade Mahmud Ekrem: Takdir-i Elhan and Takrizat (Article– Examination) are:

In the introduction, the meaning of criticism, the historical development of literary type criticism and the criticism type which was started with New Turkish literature are explained.

In the first part, issues of Takdir-i Elhan that are about theoretical and practical criticism are discussed. Recâizade Mahmud Ekrem mentions his ideas about the poem and the poet, the criticism and the critic and the criticisms about himself in this work. Recâizade Ekrem criticise Elhan because of its style and shape. Additionally he discusses about two poems independently.

In the second part, analysis of Takrizat is take place that is composed of written discussion essays about 13 different books by Recâizade Ekrem. Takrizat consists of criticism of literate and out of literature works.

The translation of Takdir-i Elhan and Takrizat to the new Turkish alphabet is in the appendix part.

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geen eser

Bkz. : Bakınız

Bs. : Basım

C. : cilt

Haz. : Hazırlayan

Nr. : Numara

s. : Sayfa

ÖNSÖZ

Edebiyatımızda şiir, roman ve tenkit türlerinin her üçünde de önemli eserler veren Recâizade Mahmud Ekrem edebiyatın, özellikle şiirin çeşitli meseleleri hakkında yazdıklarıyla dikkati çeker. Biz onun tenkit türünde yazdığı iki eserini, Takdir-i Elhan ve Takrizat'ı hem metin olarak dil içi çevirimle yeni yazıya aktardık, hem de kitaplardaki meseleler üzerinde durduk. Takrizat'ta her bir eser değerlendirmesini tek tek inceledik.

Tezimizin Giriş kısmında tenkit kavramı üzerinde durarak Recâizade Mahmud Ekrem'e kadar bu edebî türün Yeni Türk Edebiyatındaki tarihî gelişimi hakkında bilgi verdik.

Tezimizin birinci bölümünde ve Ek -1'de tenkit kitabı Takdir-i Elhan'ı "eleştiri" türü çerçevesinde inceledik. Kitapta "şairin tasavvuru ile söyleyiş tarzı arasındaki uyum, kelimenin yanlış yerde kullanılması, âhenk, teşbih, istiare, mübalâğa, şiveye aykırılık, ilham, kafiye – vezin ve tenkit" meseleleri üzerinde durduk. Ekrem'in tenkidi daha iyi anlamak için üzerinde durduğu şiirlerin bazılarının tam metnini verdik.

Tezimizin ikinci kısmı Takrizat'la ilgilidir. Takrizat'ın incelenmesini ikiye ayırdık. 1- Edebiyat dışı eserlerle ilgili 2- Edebiyatla ilgili eserlerin incelenmesi. Onların her birinde hangi meseleler üzerinde durduğunu söyledik.

Çalışmamız Sonuç ve Bibliyografya kısımlarıyla tamamlandı.

Ek 1'e Takdir-i Elhan'ı, Ek 2'ye Takrizat'ı koyduk.

Çalışmamızda faydalandığımız sözlükler; Şemsettin Sami Kamus-ı Türkî, Ferit Devellioğlu Osmanlıca Türkçe Ansklopedik Lügat, Kubbealtı Lügati, Redhouse ve Dictionnaire Laurosse'tur. Metinlerde imlâ birliğinin sağlanması hususunda temel olarak Dictionnaire Laurosse ve Türk Dil Kurumu İmlâ Kılavuzu (2000)'nden faydalanıldı. Arapça ve Farsça kökenli ön ve son eklerin yazımında Dictionnaire Laurosse'tan faydalanıldı. Şapka işaretinin kullanımında adı geçen sözlüklerden ve büyük ölçüde imlâ kılavuzundan yararlanılarak ortak bir yol takip edildi. Şapka işaretinin kullanıldığı yerler şuna göre belirlendi:

1. Aitlik bildiren –i harfinde
2. İnce ünsüzlerden sonra gelen ünlülerde
3. Kullanılmadığında karışıklık olacak kelimelerde: aşık/âşık, alem/âlem, hal/hâl, vb.

4. –at çoğul ekinde kullanılmadı.
5. –ane ekinde kullanılmadı.
6. –ade ekinde kullanılmadı.

Metin içi çeviri çalışmasına başladığımız ve bitirdiğimiz esnada “Tülin Arseven, Her Güzel Şey Şiirdir, Elhan – Takdir-i Elhan, Metin – İnceleme, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2008, 316 sf.” böyle bir çalışma yapıldığından haberimiz yoktu. Kitabın çıktığı 2008 yazında bizim çalışmamız bitmişti. Bu açıdan metin içi çeviride kitaptan faydalanmadığımızı belirtmek isteriz.

Tezimin tamamlanmasında her daim yardımlarını gördüğüm, değerli zamanlarını aldığım, engin hoşgörüsüyle bana rehberlik eden, yol gösteren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Sema Uğurcan’a, eleştirel değerlendirmeleriyle yardımcı olan hocam Sayın Prof. Dr. Emel Kefeli’ye, metinlerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Doç. Dr. Muhammed Gür’e ve çalışmamda zengin bir kaynak imkânı ve verimli bir çalışma ortamı sağlayan İslâm Araştırmaları Merkezi’ne teşekkürü bir borç bilirim.

HANİFE GÜVENLİOĞLU
İSTANBUL 2008

GİRİŞ

“Tenkit”, Batı dillerinde kritik kelimesinin karşılığı olarak kullanılan edebî bir terimdir. Fransızca’da “critique”, İngilizce’de “criticism”, Almanca’da “kritik” olarak kullanılır. Dilimize Arapça’daki “nakd” kelime kökünden geçmiştir. Tefil bâbından türetilen “tenkit” kelimesi Arapça’da kullanılmamaktadır. “Sanat ve edebiyat eserlerini inceleyerek onlar hakkında bir hükme varma, değerlendirme sanatı”¹ demek olan tenkit kelimesi Edebiyat-ı Cedide tarafından türetilmiştir. “Nakd” kökünden türetilen tenkit, “tenkad, tenakkud, intikad” şekliyle de kullanılmıştır. Şemseddin Sami tenkit kelimesinin kullanılmasını yanlış bulur: “Edebiyat-ı Cedide’de Fransızların critique dedikleri muaheze-i edebiye mânâsıyla kullanılmaya başlamış ise de arabîde ‘nakd’ maddesi tefil bâbından gelmediğinden bunun yerine ‘intikad’ ve ‘tenkad’ kullanılsa daha doğru olur.”² Muallim Naci ise lügatinde tenkit terimini tercih ederek uzunca açıklar: “Edebî, fennî, sınaî âsârı tedkik ile iyi ve fena cihetlerini bilmuhakeme göstermek, bu türlü âsârı tedkik olunarak iyi ve fena cihetleri bilmuhakeme gösterilmek. Âsâr-ı edebiye hakkında istimali galibtir: Bir manzumeyi tenkit, bir romanın tenkidî. ‘Tenkid’in mânâsında tedkik olunan eserin ‘iyi cihetlerini göstermek’ bittabi mülâhaza olunur. Bir eserin yalnız fena cihetlerini göstermek de ‘tenkit’tir, fakat yalnız iyi cihetlerini göstermek ‘tenkit’ değildir. Demek ki tenkit bir eserin hem iyi hem fena, yahut yalnız fena cihetlerini göstermekten ibaret olmak üzere iki türlü olur. ‘Tenkit’ ‘intikad’ ile müteradiftir. Bunlara bedel ‘tenkit’ dahi kullanılır. ‘Tenkit’ lâfzının arabîde müstamel olmaması bizim istimalimize mâni olamaz. Hatta ‘tenkid’i ‘intikad’a tercihen istimal ederiz. Yerlerinde bazıları gösterildiği üzere lisanımızda böyle bir hayli kelime mevcuttur.”³ Tanzimatçılar ise tenkit sözüne karşılık “muaheze”yi kullanmışlardır.⁴ Tanzimattan önce tenkit fikri gelişmediği, sathî birkaç değerlendirme cümlesinden ibaret kaldığı için bu kelimeye rastlamayız.

Tenkit ilk olarak Yunanistan’da ortaya çıkmıştır. Yunanistan şehir devletlerinde “agora” denilen meydanlar her türlü meselenin konuşulup tartışıldığı bir mekândır. Bu nedenle antik Yunan’da etkili ve güzel konuşma bir sanattır. Agorada konuşmasıyla

---

¹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, c. 8, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

² Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317.

³ Muallim Naci, Lügat-ı Naci, Asr Matbaası, İstanbul, 1322.

⁴ Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1954.

halkı coşturan hatiplere “sofist” denir. Sofistler, eleştiriden uzak, daha çok nabza göre şerbet veren konuşmacılardır. Bunlardan sonra gelen Aristo Poetika kitabıyla ilk defa edebi bir eserde tenkidi kullanmıştır. Bu eser edebi tenkidin başlangıcı kabul edilir. Eserin tesirleri yazıldığı devirden itibaren romantik tenkidin doğduğu 19. yy. başlarına kadar zaman zaman devam etmiştir.⁵

Tanzimat’tan önceki Türk edebiyatında tenkit, kavram olarak mevcut olmakla birlikte bir “tür” şeklinde gelişmiş değildi. Tezkire yazarlarının çeşitli şairler hakkındaki hükümleri, onları övmek veya muaheze etmek için kullandıkları terim sayılabilecek hususi mânâlı bazı kelimeler, Tanzimat’tan önce de pratik bir tenkidin varlığını gösterir. Edebiyatın ne olduğu, ne olması gerektiği üzerinde duran nazari tenkit Divan Edebiyatı’nda daha az görülür. Bunun sebebi, o devirde, hatta bütün Müslüman şark dünyasında edebiyat anlayışı bakımından kat’ileşmiş ve tartışmasız bazı ölçülere sahip olunmasıdır. Edebiyatın şekliyle ilgili vezin, kafiye gibi ölçüler o derece kesin ve inhiraf edilemez kıstaslardı ki bunların üzerinde tartışmaya lüzum dahi hissedilmiyordu.⁶

Tanzimat’la birlikte batıya yönelen Türk aydınının hareket noktası eskinin reddi ve yeninin inşasıdır. Tanzimatçılar, tenkit ve edebiyat anlayışlarını ve faaliyetlerini bu iki prensip etrafında geliştirmişlerdir. Tanzimat edipleri yeni bir edebiyata duydukları ihtiyacı, önce eski edebiyatın prensiplerini ve hayat görüşünü tenkit etmek suretiyle belirtirler. Tanzimat’ın birinci neslini oluşturan Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi edebiyatçılar sanat toplumun hizmetinde olmalı görüşünü savunurlar. Türk edebiyatını batılı formda yeniden oluşturmak isteyen bu aydınlar, şekil ve muhteva yönünden artık klişe bir yapıya bürünmüş eski edebiyatın toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği için ortadan kalkmasını isterler. Bunun yerine gerçeklik prensibinden hareket eden sosyal niteliği olan, sade bir dille yazılmış olan, hakikate ve tabiata uygun yeni bir edebiyatı ikame etmeyi planlarlar.

Tanzimat Dönemi birinci nesli için sosyal gaye her şeyin önünde olduğu için estetik değerler geri planda kalmıştır. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa nesli Türk edebiyatında batılılaşmanın öncü isimleri olarak, eski edebiyatın devrini tamamladığını, artık ortadan kalkması gerektiğini savunurlar. Bu sebeple bu devrin tenkidi Divan edebiyatının esaslarına ve özelliklerine yönelik olduğu kadar ve oluşturulmak istenen

---

⁵ Bilge Ercilasun, **Servet-i Fünun’da Edebi Tenkit**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.19

⁶ A.g.e. s.30

yeni edebiyat için bir “alan açma” mücadelesi veren bir tenkittir.⁷ Yeni edebiyatı şiirden ziyade nesre dayandırmak isteyen birinci nesil yaygın olarak gazete yazılarını, düşüncelerini ifade etmek için bir vasıta olarak kullanmışlardır.

Birinci nesilden Şinasi tam anlamıyla bir tenkitçi olarak karşımıza çıkmasa da öncü olma özelliğiyle ve kendinden sonraki aydınlar tarafından geliştirilecek fikirler ortaya atması sebebiyle önemlidir. Fikirlerinin uygulayıcısı olarak gördüğü Sadrazam Reşit Paşa’ya hayranlığıyla bilinen Şinasi, akla ve kanuna dayalı Avrupa medeniyetine de hayrandır. Köklü bir rejim değişikliğinden yana olmayan Şinasi, halkın da söz sahibi olduğu bir yönetim şeklini benimser. Şinasi’nin, Ruzname-i Ceride-i Havadis ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri arasında başlattığı tartışma onun dil konusundaki görüşlerini de ortaya koyar. “Ona göre Türkçe diye bir dil vardır ve bu dilin, başka dillerden aldığı kelimeleri “lafzen ve manen şivesinin iktizasına göre tâdil ve tahvil” etmesi tabiidir.⁸ Şinasi, Fatin Tezkiresi’nin yeniden neşri dolayısıyla da edebiyat tarihi hakkındaki eleştirel yaklaşımını ortaya koyar. Buna göre, bir edebiyat tarihinde ya da tezkirede edebi bilgiler olmalı, yüksek rütbe sahibi kişilerden bahsedilirken “rüşvet-i kelim”e yer verilmemeli, başka şairlere ait şiirlerin kime ait olduğu bildirilmeli, her şairin şiir sayısı verilmeli, bahsedilen şahsın başka alanlardaki çalışmalarından da söz edilmelidir. Şinasi, “Tercüman-ı Ahval Mukaddimesi”nde de söz ve yazı arasındaki ilişkiye değinerek, yazının sözü kaleme almak işinden ibaret olduğunu söyler. Bu sebeple metinlerde yalın bir dil kullanılması, halkın yazılanları kolayca anlayabilmesi için gereklidir.

Tanzimat döneminin diğer bir önemli şahsiyeti Ziya Paşa’dır. Ziya Paşa bu devrin dualitesini gerek eserlerinde gerekse şahsiyetinde en iyi yansıtan kişisidir. Onun edebiyat görüşlerindeki ikiliği en iyi Şiir ve İnşa makalesi ile Hârâbat Mukaddimesi’nde görmekteyiz. 1868’de Hürriyet’te yayınlanan Şiir ve İnşa makalesi devrine göre oldukça ileri fikirleri dile getirir. Paşa şiir ve nesir alanındaki düşünceleriyle edebiyatımızın kökenini sorgular. Şiirin tanımı için “kelâm-ı mevzun” der. Yine ona göre, şiir her millette görülen tabîî bir sanattır ve bütün milletlerin kendi özelliklerini yansıtan şiirleri vardır. Ardından “Bizim şiirimiz nedir? Bizim şiirimiz var mıdır?” diye sorar ve “kendimize özgü edebiyat” fikrini sorgular. Fakat şiirimizin Arap ve Acem edebiyatlarından taklit edildiği ve melez bir yapıya sahip olduğu için kendimize ait olmadığını ifade eder. Divan şairleri, Arap ve Acem edebiyatlarından şekil özelliklerini

---

⁷ A.g.e. s.35

⁸ A.g.e. s.36

almışlardır. Aruzun, kelime kadrosunun yanında konu, mazmun ve benzetmeleri de almışlardır. Böylece sadelik, tabîlik, kendimize mahsus ifadeler bozulmuş, melez bir edebiyat meydana gelmiştir. Ziya Paşa nesirdeki durumun da şiirinkinden pek farklı olmadığını vurgular. O, düşünceye dayanan, fikri süslemeden doğrudan meseleyi ele alan bir nesir ister. Oysa Veysî ve Nergisî’de durum böyle değildir. Onlar noktalama işaretlerini bile kullanmazlar. Bir yığın bağlama edatı ve gerindiumla cümleler uzatılır. Külfetli lisan, seci, cinaslar ve benzetmelerle fikir arka planda kalır. Halbuki nesirde önemli olan fikirdir. Sanatın oyun haline gelmesiyle nesirde söylenmek istenen şeyi kaybederiz. Bâbîâlî’deki yazışmaların, anlaşılmasız ibarelerle doldurulduğundan şikayet eder, Tanzimat nesrini eleştirir. Bu suçun, ağır bir dille seslendiği kâtiplere ait olduğunu söyler. Kâtiplerimiz sanat yapma endişesi yüzünden anlamı da faydayı da yok ederler. Devlet iyi niyetli kâtiplerin külfetli söz yarışı yüzünden başarıya ulaşamaz. “Nesir sadeleşip düzelmedi, aksine daha da ağırlaştı.” diyerek bunu asrın incelmesine, politikanın nazikleşmesine bağlar. Nesir konusunda Ziya Paşa’nın asıl üzerinde durduğu, bizde yazı bilmekle kâtipliğin birbirinden farklı olduğudur. Katip olabilmek için yazıyla birlikte daha birçok şeyi de bilmek gerekir. Türkçe imlânın yanında Arapça ve Farsça imlânın da bilinmesi lâzımdır. Fakat Türkçe imlâ bilmek, oldukça zordur, çünkü vaktiyle dilimizin bir lügati yapılmamıştır. İşte bütün bu nedenlerden dolayı nesrimiz geri kalmıştır. Ziya Paşa Şiir ve İnşa makalesinde tenkidin yanısıra teklif de yapar. Şiir ve nesir alanındaki eleştirilerini dile getirdikten sonra tekliflerini sıralar. Çocukluğunda lalasından halk edebiyatı ürünlerini dinleyen Ziya Paşa’ya göre bizim asıl şiirimiz halk şiiridir. Ona göre şiirde halk türkülerine, cönklerdeki kayabaşı, üçleme, deyiş gibi halk edebiyatı ürünlerine ve folklorik malzemeye dönmeliyizdir. Nesirde ise Âsım’ın nesrini ve Muhbir gazetesinde çıkan metinleri beğenir. Özel gazetelerdeki nesir diline dönmeyi teklif eder. Şiir ve nesirdeki eksiklerimizi gidermek için tabîî olmak ve kendimize yönelmek gerektiğini söyler.

Şiir ve İnşa’daki ileri görüşlülüğüne karşılık Hârâbat Mukaddimesi’nde eskiyi savunur. Hârâbat, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerin yer verildiği 3 ciltlik bir antolojidir. Paşa’nın bu antolojiye yazdığı manzum mukaddime Divan edebiyatında olduğu gibi tevhid, naat, münâcatla başlar. Yazar bu kitabı nasıl hazırladığını, kitabın yazılış sebebini ve şair olmanın şartlarını söyler. Şairliği belli şartlara bağlar. Ona göre şair olmak için doğuştan kabiliyete sahip olmak gereklidir. Doğuştan şair olanlar kimseye dalkavukluk etmezler. Şairliğin bir başka şartı da çalışmaktır. İlim tahsili, eğitim şairliği oluşturan hususlardır. Hârâbat’ta Ziya Paşa’nın değindiği diğer bir husus

da iktidar ile şiir ve şair arasında kurduğu ilişkidir. Hârâbat'ın önemi devri için kapsamlı bir antoloji olmasından ziyade manzum mukaddimesinde dile getirilen fikirler ve mukaddimeye karşılık Namık Kemal'in yaptığı tenkitler dolayısıyladır. Namık Kemal bu hususta Tahrib-i Hârâbat'ı yazarak dönemin edebî münakaşaları arasında yerini alır.

Tanzimat döneminde gerçek anlamda ilk tenkitçi Namık Kemal'dir. Eski edebiyat hakkındaki görüşlerini, eleştirilerini, makalelerinde kendine has üslubuyla savunur. Edebiyatın tam anlamıyla topluma hizmet etmesi görüşünü savunan Namık Kemal, bunun için klişe yapısıyla en fazla sese ve şekle dayanan eski edebiyatı biraz da eleştiri dozu yüksek alaycı bir üslupla tenkit eder. Divan edebiyatına dair eleştirisini üç temele dayandırır: Dil, aşırı mübalağaya dayalı üslup ve edebi sanatlar. “İki sahifelik bir yazı okumak için herkesi seksen defa *Kamus* ve *Burhan*'a⁹ müracaata” mecbur kılan yazıların amaçtan çok uzaklaştığını düşünen Namık Kemal, buna itiraz edenlere Kur'anın açık anlaşılır üslubunu örnek gösterir. Yine eski edebiyatın mecaza yaslanan tabîlikten çok uzak mübalağalı üslubu, eseri, hakikate, tabiata ve akla uygun olmaktan uzaklaştırmaktadır. Edebi eserlerdeki mânânın sanata feda edildiğini düşünen Kemal, bu tarzda oluşturulan bir eserde sosyal fayda aramanın anlamsızlığını dile getirir. Namık Kemal, oluşturmak istediği edebiyatın ancak bir ıslah hareketinden sonra gerçekleşebileceğini bilir. Bunun için öncelikle dilin sadeleştirilmesi gerekmektedir. Türkçe'nin düzenli ve tam bir lügati meydana getirilmeli, yabancı kelimelerin dildeki kullanışlarına göre tespitleri yapılmalıdır. Türkçe'nin bünyesine uygun bir belâgat kitabıyla mevcut eserlerden bir antoloji oluşturulmalıdır. Ona göre edebiyatta hakikati bulmak için Acem etkisinden uzaklaşarak Arap şiirine ve Avrupa edebiyatına bakılmalıdır.

Türler arasındaki farklara ve türlerin işlevlerine de açıklık getiren Kemal, çeşitli makale ve mukaddimelerle türlerin müdafaasını yapar. Romanın asıl gayesinin insan ruhunu tahlil etmek olduğunu söyleyen Kemal'e göre bu tahlil de ancak insan ruhunu sınırlandırmakla mümkündür. Tiyatro Kemal için en çok amaca hizmet eden türdür. Halka dolaysız ulaşabilen bu tür, hem göze hem kulağa hitap etmektedir. Duyguları ve düşünceleri terbiye ederek insanı geliştiren tiyatronun diğer önemli işlevi de dilin güzelleşmesini sağlamasıdır. Bunun için tiyatroyu romandan daha önemli bir tür olarak gören Kemal, tiyatronun tarihi gelişimi ve muhtelif tiyatro ekolleri üzerinde durur.

---

⁹ Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**, c. II, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s. 345.

Tercüme konusunu da gündemine alan Namık Kemal, tercüme eserleri eksik ve son derece fena bulur. Dilimizde lezzetle okunacak hikaye sayısı üçü geçmez ona göre. Dilin hikaye tarzına uygunluğunu tecrübe etmek için İntibah romanını yazar ama kendi kabiliyetsizliği yüzünden yeterince iyi bir eser meydana getiremediğini söyler.

Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın ardından Tanzimat devrinin II. nesline ait iki önemli şahsiyetle karşılaşırız: Recâizade Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid. Ancak bu şahsiyetlerle birlikte dönemin önemli polemikleri de devrin edebî tenkit sahasındaki fikirleri beslemiştir. Bu münakaşaların başında Muallim Naci ve Beşir Fuat tartışmalarını zikretmeden geçemeyiz.

Netice olarak, Tanzimat devri edebî tenkidi sistemsiz ve dağınık bir özellik arz etmektedir. Tenkit edebî bir tür olarak görülmez, bu sebeple bu türün diğer edebî türler arasında en az gelişmiş olduğunu söylememiz kaçınılmazdır. Ancak Recâizade Mahmud Ekrem'le başlayan sistemli nazarî tenkit anlayışını uygulamalı tenkit anlayışı ile beraber yürüten bu türe dair düzenli bir düşünme faaliyetinin başlamış olduğunu gösterir. Nitekim Ekrem'in yetiştireceği Servet-i Fünun nesli bu edebî türün gelişiminde büyük bir paya sahiptir.

I. BÖLÜM:

TAKDİR-İ ELHAN'IN İNCELENMESİ

Tanzimat sonrası Türk edebiyatının ikinci nesli ile Servet-i Fünun edebiyatı arasında kalan nesle mensup olan Menemenlizade Mehmed Tahir Ara nesil şairlerindendir. Onun şiir kitaplarından biri olan Elhan 1886 yılında basılır. Recâizade Mahmud Ekrem ise bu şiir kitabı basılmadan bir yıl evvel 1301'de kitap hakkında bir takdir yazısı yazar. Recâizade'nin Mülkiye'den talebesi olan Menemenlizade'ye yazdığı takdir, dönemin edebiyat çevrelerinde büyük yankı uyandırır. Recâizade'nin şiir ve şair hakkındaki görüşleri, tenkidin mahiyeti ve nasıl olması gerektiğine dair fikirleri, kafiye ve vezin konusundaki düşünceleri, edebiyatımızda yeni yeni görülmeye başlayan mensur şiir – manzum hikaye türü ve öğrencisine şiirin nasıl yazılması gerektiğine dair yol gösterici yazılarını kaleme aldığı bu eser Türk tenkit tarihimizde önemli bir kilometre taşıdır. Takdir-i Elhan'ın, devrinde yapmış olduğu yankı o dönemin edebî tenkit anlayışını da ortaya çıkarır. Tenkit türünün edebiyatımızda temellendirilmesine sebep olan bu eser Recâizade ile devrin diğer edebî şahsiyetleri arasında da bazı münakaşaların çıkmasına sebep olur. Bu münakaşalardan en bilinenleri Muallim Naci ile ilk Türk pozitivist olarak tanınan Beşir Fuat arasındaki münakaşalardır. Uzun süren bu tartışmalar zaman zaman edebî çerçevenin dışına çıkarak şahsî atışmalara döner.

Menemenlizade Tahir'in Elhan'ı dolayısıyla yazılan Takdir-i Elhan, Recâizade Ekrem'in hocalık vasfını en iyi biçimde gösteren bir eserdir. Bu kitap bir hocanın talebesini şiir konusunda nasıl yetiştirdiğini, onu edebî mevzularda nasıl irşad ettiğini gösteren ve bir şiir kitabı hakkında ayrıntıyla incelemelerde bulunulan bir eserdir. Bu ayrıntılar, şiirin türlü unsurları üzerinde durularak ve şiir hakkında incelikli düşünceler üzerinde fikredilerek kaleme alınmıştır. Ağır ve külfetli bir dili olan Takdir-i Elhan şiir üzerine isabetli ve ayrıntılı fikirleri ihtiva etmektedir. Kitabı incelediğimizde nazarî ve tatbikî olmak üzere iki tür tenkitle karşılaşırız. Aşağıda bu tenkit türlerine giren başlıkları ve incelemelerini görürüz.

I.1 NAZARÎ TENKÎT

I.1.1 Şiir Hakkında

Ekrem, *Takdir-i Elhan*'da Menemenlizade'nin şiirlerini değerlendirmeden önce şiir ve şair hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Recâizade, Elhan'ın yayınlanmış zamanının sonbahar mevsimine denk gelmesinden dolayı bu şiir kitabının kendisinde uyandırdığı fikir, his ve hayalleri güz mevsimiyle bağlantılı olarak açıklar. Romantikler için verimli bir ilham kaynağı olan sonbahar mevsimi hakkında hissî bir tablo çizen Recâizade, yazısının giriş bölümünde tam bir santimentalizm örneği sergiler. Sonbahar resminin bütün ayrıntıları Ekrem için hep bir hüznün ve gözyaşı sebebidir. Ona göre “nazar-ı şâiranede sonbahardan daha hazin bir manzara-i tabiiye”¹⁰ yoktur. Tabiatın bir resim levhası gibi bahseden Ekrem'e göre sonbahar bu tablolar içinde insana his cihetiyle en çok tesir edenidir. Divan edebiyatından farklı olarak gerçekçi bir tabiat resmi çizen Ekrem, tabiatı insanın ruh halinden bağımsız düşünemez. Tabiat onun için en büyük ilham kaynağıdır. Yeni edebiyatın temel dinamiklerinden biri olan tabiata gerçekçi bakış, Recâizade'nin eserlerinde önemli bir tasvir unsuru olarak yer alır. Tabiat aynı zamanda Ekrem için duygulara yön veren bir öğedir. Bu tabiat manzarası içinde yer alan hazan mevsimi Ekrem'e melankolik duygular yaşatır. Eski edebiyatımızda da kullanılan sevgilisine ulaşamayan âşık motifi –aynı zamanda şair- tablonun ana kahramanıdır. Ümitsizlik içinde boğulan âşık/şair için tabiata ait her unsur elem verici gözükür. “Bülbüllerden haber yoktur. Dereler sanki ağlar. Sema pâk ve berrak olsa da güneş hazindir. (...) Kurumuş yaprakların ayaklar altında garip garip sesler çıkışımdan ruh müteazzi olur.”¹¹ Tabiat onun için hem görülen hem de duyulan bir şey olur. Bu duygusal manzara karşısında birçok sebepsiz düşüncelere dalan şair “muttasıl ağlamak ister.” Gözyaşını şiir için kutsal sayan Ekrem böyle bir ruh hâli içindeki şairin kesin kurallı vezin ve kafiyeyle şiir yazmasının külfetli olacağını söyler. Klasik vezin ve kafiye kurallarına sıkı sıkıya uymayan ve onu şiirin en temel meselesi saymayan görüşüyle Servet-i Fünûn edebiyatının yolunu açar.

Ekrem vezin ve kafiye hakkındaki bu fikri üzerinde çok durmaz. Tabiatı algılayışın insanın hayata hangi pencereden baktığıyla ilgili olduğunu söyler. Kendisinin ağlamaklı ve aşırı duygusal bakış açısını yaşının olgunluğuyla açıklayan Ekrem, Menemenlizade'nin “gençlik şarabının sarhoşu” olmasıyla tabiatın kendisine

¹⁰ Recâizade Mahmud Ekrem, *Takdir-i Elhan*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.3.

¹¹ A.g.e, s. 4.

“renk renk ibtisam göster(diğini)” söyler. Böylece tabiatı algılayışını insan psikolojisinin neşeli tarafıyla ilişkilendirmiş olur. Ona göre iç tabiat, dış tabiatı algılamada bağlayıcı bir role sahiptir. Nitekim kendisinin çok sevilen:

“Sonbaharın zevki hoştur
Tut elinden yâri koştur
Düşünme âlemi boştur
Tut elinden yâri koştur”

şarkısında sonbaharın neşe kaynağı olarak anlatılması şairin genç oluşuyla ilgilidir. Tabiatın esiri olmasının aksine onunla yol alan bir insan profili çizen Ekrem, 18. yüzyıl şairlerinden Nedim’in bir şarkısından da örnek verir. Şarkısında Divan edebiyatının tabiat mazmunları, istiare ve teşbih gibi söz sanatlarıyla bahar mevsiminden bahseden ve sevgiliye bu şekilde seslenen Nedim’i anlamının da o devrin özelliklerine has olduğunu söyler. Tabiatı algılayışı devrin ve insanın psikolojisiyle açıklayan Ekrem bu tavrıyla edebiyatımızda yeni bir tabiat tenkidini de dillendirmiş olur.

Tabiata lâkayd kalan insanlardan bahsederek onlar için “baharın hazandan”, kış mevsiminin yaz mevsiminden “hükmen bir farkı yoktur”. Onlara ancak “gıpta” edilir. Fakat herkes “bir mizaçta yaratılmamış”tır. Dolayısıyla her şair için her mevsimin başka başka tesirleri olur. Bu meseleyi de iç tabiat açısından değerlendiren Ekrem’in sözleri, şiir anlayışını oluşturan temel açısından önemlidir. Şiirde his güzelliğini birinci sıraya koyan Ekrem’e göre samimi şiir “kalpten çık(malı)”dır. Buraya kadar birtakım sonbahar imajlarından yola çıkarak Tanzimat ikinci neslinin poetikasını oluşturan ve Ara ve Servet-i Fünun nesli üzerinde de etkili olan Ekrem burdan sonra da şiir hakkında yeni sayılacak görüşler ileri sürmeye devam eder.

Sonbahar hakkında üç şiir örneği verir. Bu şiirlerin ortak özelliği şarkı türünde ve sonbahar hakkında yazılmış olmalarıdır.

Örneklerden ilki Recâizade’ye ait olup şiirde sonbahardan neşe duyan ve sevgiliye yaklaşmaktan çekinmeyen bir âşık profili çizilmiştir.

İkinci şiir Divan edebiyatı şairlerinden Nedim’e aittir. Recâizade’nin kendi şarkısını Nedim’in şarkısıyla bir arada vermesi dikkate değerdir. Bize aynı türde yazılan iki şiir arasındaki tabiata bakış, üslûb ve dil farkını dönemlerine göre değerlendirmemiz gerektiğini işaret eder.

Üçüncü şiir ise Sezayi Bey’e aittir. Dörtlükte bir kızın ölüm ânında dudağında beliren gülümsemeye benzetilen sonbahar tablosu çizilir. Her üç şiirde de farklı bir sonbahar algılayışıyla karşılaşırız. Ekrem’in bu örneklerle ifade etmek istediği, aynı

manzaraya bakan her şairin gördüklerinin başka başka olduğudur. Bunun sebebini ise devrin ve insanın psikolojisiyle açıklar.

Tabiatı farklı gözlerle gören şairlerin her biri tabiatın “acemi birer şakirdidir”. Recâizade tabiatı edebiyat geleneğimizde mevcut olan klasik anlayış kalıplarının dışında görür. O artık şiir için sadece sanat gösterme aracı değil, doğrudan doğruya şairi yetiştiren bir hoca konumundadır. Pasif olmaktan ziyade aktif bir anlam katmanına taşınan tabiat “tecellizâr-ı kudret” olur. Tabiatın talebesi olan her şair onun verdikleriyle beslenir. Dolayısıyla şiirin konusu “zerrattan şumûsa kadar” genişlemiş olur. Eski edebiyatın dar kalıplarından birdenbire sıyrılan edebiyat, tabiata bakış açısıyla insana ve dünyaya açılır. Ekrem’in, poetikasında bu derece önemli bir merkeze koyduğu tabiat, şiirlerinde sadece ağlamaklı bir tasvir boyutunda kalır.

Zerrelerden güneşlere kadar genişleyen şiir, konu açısından olduğu kadar nitelik bakımından da önemlidir. Güzel olan her şeyi şiir olarak kabul eden Recâizade “güzellik” hakkında felsefî bir izahatte bulunmaz. Ona göre şiirdeki güzellik tabiatın taklidiyle gerçekleşir. Tabiat denen hocanın şakirtleri olan şairler şiirlerini ne kadar tabii yazarlarsa şiir o kadar güzel olur.¹²

Melankolik duygular içindeki şairin şiir yazarken kafiye ve vezinle uğraşmayacağını söyleyen Ekrem bu fikrinin bir adım ötesine de giderek her vezinli ve kafiyeli sözün şiir sayılamayacağını ifade eder. Üstelik meseleyi bir de ters tarafından yorumlar: “Her şiir mevzun ve mukaffa bulunmak iktiza etmediği gibi.” Şiirde önemli olan, eşyanın ve insanın tabiatına vaziyet, tavır, nitelik ve halleriyle ilgili olarak uygun yazılmasıdır. Şiirin tabiatla bu derece ilgili olmasının yanında şairin de bir görevi vardır. Eğer o başarılı olmak istiyorsa “tabiatı taklide sa’y” etmelidir. Çünkü “tabiat gibi bir hace-i bedayi dururken şundan bundan taallüm-i şiir etmeye tenezzül”¹³ edilmez. Fakat şairin üzerine yüklenen bu vazife oldukça ağırdır. Tabiattaki türlü türlü güzelliklerin, incelikli sanatların şairin kusursuz fikir, his ve hayal kabiliyetine rağmen birebir taklit edilmesi mümkün değildir. Bu yüzden her şair tabiatın “acemi bir şakirdidir.”

Güzellik derecesi tabiatı taklittaki başarısıyla orantılı olan şiire örnek olarak Recâizade Üçüncü Zemzeme’de yer alan şiirlerinden iki örnek verir. Bunlardan ilki

---

¹² Recaizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.11

¹³ A.g.e. s. 10

Ferdâ-yı Tedfîn manzumesidir.¹⁴ Ölüm ve hayat bağlamında kısmen sorgulayıcı bir şiirdir. Genç bir delikanlının ölümü üzerine şairin hüznünü ve ölüme rağmen hayatın aynı neşe ve huzur içinde devam edişini konu alır. Üç bölümden oluşan şiirin birinci ve ikinci kısımlarında ölüm ve hayat hakkında felsefî sayılabilecek fikirleri işler. İnsanın faniliği, hayatın geçiciliği ve ölüm hakikatinin karşısında zamanın ve dünyanın devamını dillendiren Ekrem üçüncü bölümde genç bir vücudun toprakla buluşması ile tabiatın da hüzne gark olmasını ister, yeni doğacak günün neşeyle değil hüznle doğmasını ister. Tabiatın, duygularına projektör tutmasını ister. Fakat tabiat onun isteklerine cevap vermez. Ekrem'in umduğu ile gördüğü arasında fark vardır. Dağlar, sular ve bülbüller neşe içindedir. Çünkü “Âlem yine ol âlem devrân yine ol devrân!”dır. İnsanın yaşadıklarının içinde her ne kadar kötü ve elem verici vakitler olsa da hayat ve tabiat neşeyle akmaya devam etmektedir. Üçüncü bölümde tabiata ait unsurların psikolojik tasvirini yapan Ekrem, şiirinin bu kısmıyla pekçok şiir erbabı tarafından beğenilip takdir edildiğini söyler. İlk iki bölümdeki sorgulayıcı mısralar üçüncü bölümde şairin vermek istediği düşünceyi ve hissi hazırlayıcı niteliktedir.

İlkbahar mevsiminin tasviri olan beş kısımlık Nevbahar¹⁵ manzumesinin dördüncü bölümü fikir yeniliği bakımından dikkat çekicidir. Recâizade burada tabiatı

---

¹⁴ Ferdâ-yı Tedfîn

Â'mâr-ı beşer her gün her dem bulur noxsân.
Âsârı da fânîdir onlarda da var pâ-yân.
Bir yandan olur peydâ bir yandan olur pinhân.
Kendi gibi devrânı bitmekte sanır insân.
“Âlem yine ol âlem devrân yine ol devrân”

Lâkin neye mahv etti ol genci felek bilmem?
Ol genci ki etmişti her yolda Hüdâ mükrem!
Ahbâbı tutar sandım birkaç gecelik mâtem.
Baktım ki giden gitmiş dünyâdakiler hurrem

Ol zâta tahassürle sandım ki zamân ağlar.
Umdum ki yüzü subhun bir reng-i hazîn bağlar!
Gördüm ki güneş doğmuş pür-hande bütün dağlar
Bülbüller öter şâdân pür-neş'e sular çağlar!
“Âlem yine ol âlem devrân yine ol devrân!”

¹⁵ Nevbahar

Mukîm-i râğ ol ey gönül füyûz-ı nevbahârı gör
Şükûfelerde mevc uran safâ-yı hüsn-i yâri gör
Ne san'at eyler âşikâr hezâr-ı nağmekârı gör
Kenâr-ı havz-ı pâkte dıraht-ı sâye-dâr-ı gör
Verir hayâta ihtizâz hurûş-ı cûybârı gör!

Döner benefşe – gül – semen – mücevherâta jâleden
Verir çemende lâleler birer nişân piyâleden
Şarâb nehrin andırır su aks-i reng-i lâleden

gerçekçi ve doğru bir bakış açısıyla ele alır. Ona göre tabiat, hüznümüze kayıtsız kalabilir.

Recâizade'ye göre bu iki şiir his ve hayal açısından bazı yenilikler taşımaktadır. Ferdâ-yı Tedfîn şiiri birbirine zıt iki hâlin birarada işlenmesiyle dikkat çeker. İnsanın ölümüyle hâsıl olan hüznle hayat ve tabiatın bir müddet sonra tabîî oluşumuyla devam etmesi arasındaki tezat tabiata uygun olarak işlendiği için Recâizade'ye göre bu şiir hünerlidir. Nevbahar manzumesinde ise nesîm denen hafif rüzgârın şairin hayalinde bir çoban kılığında belirmesi ve bu benzetmenin yeniliği şiirin hayal güzelliğini oluşturmaktadır. Şiirlerindeki yeni işleyişlere dikkat çeken Ekrem şiirde güzellik konusuna tekrar döner. “Her güzel şey şiirdir.” diyen Ekrem bu defa fikir güzelliğini sorgular. “Her yeni fikir güzel mi olur?” diye sorarak şiirdeki güzellik unsurlarından üçüncü sıraya koyduğu mehâsin-i fikriyeyi Ferdâ-yı Tedfîn ve Nevbahar şiirlerine bağlı olarak açıklar. Ekrem Ferdâ-yı Tedfîn’de tabiatı, ölüm hadisesi dolayısıyla yas tutmuş bir halde tasvir etmemesinin sebebini toprağın “umursamaz” tavrına bağlar. Fakat kederli bir insanın etrafını da kendi duygularının içinde bulunduğu ruh haline bağlı olarak yorumlayacağını söyler. Nevbahar manzumesinde tasvir edilen ilkbahar rüzgarının bir çoban kılığında değil de uzak diyarlardan güzel kokular getirmiş “bir tacir sıfatında” tasvir edilmiş olması da tabiata aykırı olacağı için güzel olmayacaktır. Hayal güzelliğinin ölçüsü tabiata uygun olmasıyla ilgilidir.

“Ferda-yı Tedfîn” ve “Nevbahar” şiirlerindeki hakikate uygun tabiat tasvirlerinden sonra Ekrem “edebiyat-ı sahiha”nın dayandığı temelleri açıklar. Yeni edebiyatın şiir görüşü niteliğinde olan bu tarif, resim sanatı ve romantizmden etkilenen

---

Dolar derûn-ı murg-zâr tarabla cûş-ı nâleden
Seherde seyr-i bâğa çık sabâh-ı feyz-bârı gör!

Edâ-yıvdil-şikâr ile şükûfe – çîn ü dem fûrûş
Hırâm-ı işve-bâr ile direng-bahş-ı akl u hûş
Elinde gül – başında tül – kabâ-yı âl-i zîb-i dûş
(Riyaz-ı huldu kim arar gelir mi hâtıra sürûş)
Çemende nâz ile gezen benât-ı meh-izârı gör!

Ser-i dırahta müşt-zen – hıyâz-ı bâğa berk-rîz
Gusûn içinde pür-gırîv – şükûfelerle pür-sitîz
Nihâl-i gülde teb-nümâ-yem-i çemende mevc-hîz
Çemen çemen zemîn güzer – zaman zaman semâ girîz!
Hevâ- perest pür-heves nesîm-i bî-karârı gör!

Dilinde aşk-ı neşve-rîz lebinde şevk-ı handever
Yolunda her çemen na’im – gözünde her çiçek güher
Şarâb-ı âb-ı hoş-güvâr gıdâsı şîr-ü şehd-ter
Değil melâle âşinâ kelâlden de bî-haber
Çoban kıyafetindeki garîb-i kâmkârı gör!

bir tabiat fikrinden kaynağını almaktadır. Eski edebiyatın sadece mazmun boyutunda kalan, gerçeklikten arındırılmış tabiat görüşüne karşılık Tanzimat dönemi romantik yazarlarının anladığı tabiat, insan hayatının ve tabiatın tasvirleri ilkesine dayanmaktadır. Ekrem’e göre şiir ve nesirle uğraşanlar insan psikolojisini ve tabiatı iyi okumalıdır. İnsan fitratının ve tabiatın sahip olmadığı özellikleri yazıya taşımanın bir kıymeti olmaz. Yeni edebiyatın en önemli özelliği “hakikat”ten doğmuş olmasıdır. Dolayısıyla şair ve yazarlar eserlerinde insan ve tabiattan bahsedecekleri zaman hakikatten ayrılmamalıdır. İnsanın kendi içinde pekçok zıt duygular taşıdığını düşünürsek “hakıyla edip olmak isteyenler”in insanın bu karmaşık yapısını ve dış tabiatı iyi okuması gerektiğini inkâr etmemelidir. Batı edebiyatını tercüme yoluyla edebiyatımızla buluşturan Recâizade yakından takip ettiği Avrupalı yazarları, tenkitlerinde de genç şairlere örnek gösterir. İnsan psikolojisinin en iyi tahlilcilerinden biri olarak Shakespeare’i zikreden Ekrem, bu dünya yazarından talebesi Menemenlizade’ye “dühat-ı şüara”dan biri olarak bahseder. Pekçok şair görünürdeki tabiat manzaralarını tasvir etmekte başarıyken Shakespeare insanın kendi içinde kendisinden dahi sakladığı ihtirasları, duyguları anlatmakta ustalık derecesine yükselmiştir.

Resim sanatının terbiyesiyle yetişmek isteyen Ekrem için “şiir resim gibidir.” Bu resimde tasvirler ile o tasvirlere uygun renklerin imtizacının sağlanması son derece önemlidir. Şiirinde hakikatin haricinde sözler kullanan şair “nefayis-perveran-ı edeb yanında şayeste-i nazar görülemez.”¹⁶

1.1.2 Tenkit ve Münekkit

Recâizade tenkit üzerine düşüncelerini açıklarken bu edebî türün ne olduğunu ve ne olmadığını, bizim edebiyatımızda nasıl kullanıldığını, bir münekkidin vasıflarını, Avrupalı münekkitlerden bazılarının özelliklerini, bizim tenkitçilerimizin nasıl olduğunu ve nasıl olmamaları gerektiğini ele alır, bu bahisleri tek tek açıklar.

Edebî bir eser hakkında yalnızca fesahat kurallarına dair yorumlar yapmanın tenkit sayılmayacağını söyler. Yani “bu terkip kaide-i nahviyeye mugayirdir – burada sıfat-mevsuf mutabakatı gözetilmemiş – vezinde sekte var – bu kafiye uymamış – bu kelime bu mânâda kullanılmaz” gibi yüzeysel yorumlar, uyarılar yapmak ciddi, şümüllü bir tenkit sayılmaz. Bunların dışında bir de eser sahiplerine aşağılayıcı, alayvâri sözler

---

¹⁶ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.15.

söylemek veya eser sahiplerine hased besleyerek iğneleyici yorumlar yapmak edebî tenkit değildir. Eğer tenkit bu demekse bunu “her muteşair, her aciz muharrir yapabilir.”

Recâizade tenkit türü için çeşitli kelimeler kullanır. Bunlardan biri de “muahezat” kelimesidir. Ekrem tenkidin ne olduğunu açıklarken bu terimi kullanmayı tercih eder. Muahezatin 6 özelliği vardır; “âlimane ve hakimane – mealşinasane ve edibane – gayet ciddi ve halisane” olmalıdır. Tenkit bu vasıflara sahip olduğunda “gayet güç bir iş”tir. Dolayısıyla bizde değil ama “Avrupa’da her devirde yüzlerce şair binlerce münşi her gün türlü türlü” edebî eser yayınlarken hakiki münekkitler çok az, “her devirde bir iki tane zuhur” eder.

Recâizade hakiki münekkidin sahip olduğu meziyetleri şöyle sıralar: “ihata-i külliyeye malik olmakla beraber nazar-ı hakimane – sürat-i intikal – tabiat-ı şairane – kudret-i kalemiye – hüsn-i üslup – teşhis-i bedayi – dikkat-i temyiz – zarafet-i efkâr – rikkat-i his” gibi özelliklere sahip olmalıdır.

Recâizade Ekrem tenkidin ne olduğunu açıkladıktan ve bizim tenkitten ne anladığımızı ifade ettikten sonra bir münekkitte olması gereken özellikleri sıralar. Ardından fikrini bir örnekle destekler. Örneğini kuvvetli bir delille desteklemek istemektedir ki fikri kabul görsün. Bunun için de hakiki münekkide misal olarak Avrupalı bir yazarı La Harpe’i seçer. La Harpe Voltaire’in asrında yetişmiş bir eleştirmendir. Ekrem tenkit türünün karşılığında burada bir başka terimi daha kullanır; “kritik”. O dönemde çokça yazar ve şair yetişmesine rağmen La Harpe’ten başka hakkıyla “kritik” yapan ortaya çıkmamıştır. Fakat o bile zaman zaman taraf tuttuğu ve şahsî, subjektif davrandığı için haleflerinin tenkidinden kurtulamamıştır.

Bizim münekkitlerimiz ise herkesten daha subjektif davranarak iyi eserler hakkında kötü yazmakta, fena eserler hakkında ise methiye düzmektedirler. Böyle yapmalarındaki maksat “şarlatanlıkla” şöhret kazanmaya çalışmaktan ibarettir. Ekrem böylece tenkit bahsinde yeni bir tanım kullanmış olur. Üstelik bu tanımın Türkçe’ye ait olmayışından dolayı Kamus-ı Fransevî’den dipnotlu olarak anlamını da verir. Recâizade bundan sonra Muallim Naci’ye göndermeler yaparak kötü tenkitçilerin ünvanlarını sıralar, onları eleştirir. Dolayısıyla kendisi de bizim tenkitçilerimizi tenkit etmiş olur. “Muallim-i şuara – şeyhü’l üdeba – muhyi-i edebiyat-ı Osmaniye” gibi azametli ünvanlar kullananları eleştirir. Onların bu ünvanları kullanarak, sahip oldukları mesleğin değerini düşürdüklerini söyler.

Ekrem münekkitlik vazifesini ihlâl eden ve kendini eleştirmen zannedenleri şarlatanlıkla itham ettikten sonra bu kişilerin özelliklerini sıralar:

1. Henüz imlâ bilmeden şiir ve şairi tarif etmeye çalışmak.
2. Türkçe'yi doğru düzgün yazamazken Osmanlıca'nın yeterliliğinden ve mükemmelliğinden bahsetmek.
3. Fransızca'yı henüz iyi bir seviyede bilmezken Türkçe yazılan eserlerde Fransızca ibareler kullanmak.
4. Birkaç defa Fransızca bir şiir antolojisini okuyup dinlemekten başka Avrupa edebiyatıyla ilgilenmeyen ve Şark edebiyatına da vâkıf olamayan kişilerin bu iki edebiyatı birbiriyle kıyaslamaları.
5. Avrupalı yazarlar ile; meselâ Voltaire, Racine, Alfred de Musset, Lamartine, Victor Hugo gibi; kendi yazdıklarını mukayeseye kalkışmak.

Recâizade Ekrem, “nevzuhur tenkitçiler” diyerek bir grup münekkidi eleştirir. Çünkü onlar edebî eserlerde fikrî, hissî ve hayalî yeniliğin önemli olduğunu söylemektedirler. Halbuki büyük ediplerin eserlerindeki “her fikir yeni, her his yeni, her hayal yeni” değildir. Bu gerçeği reddedip “Evet, yenidir.” diye ısrar edeceklerle karşı Ekrem, “şahid makamında mecmualarındaki türrehatı mı irae edecekler?” diye sorar, onları ağır biçimde eleştirmiş olur.

I.1.3 Recâizade Ekrem'in Kendisine Yapılan Tenkitlere Dair Düşünceleri

Recâizade Ekrem tenkit bahsi hakkındaki fikirlerini birkaç yönden ifade etmeye devam eder. Bunlardan ilki talebesi Menemenlizade'nin Elhan ile birlikte yazdığı manzum mektupta kendisini öven beyitlere dair getirdiği eleştirilerdir. Menemenlizade mektubunda hocasını güzel sözlerle övmüş, onu Namık Kemal'e “sâni addetmiş”tir. Recaizade bu övgülere itiraz eder. İtirazında kısaca edebî hayatından, yazdığı gazete yazılarından, Talim-i Edebiyat'tan, Takdir-i Elhan'dan bahseder. Eserlerinin edebiyatımıza yaptığı hizmetleri, layık olduğu şekilde övenlere karşı teşekkürlerini arz eder. Fakat kendisinin Namık Kemal gibi bir “üstad-ı azam”a halef gibi görülmesinin mümkün olamayacağını söyler. Böyle bir iltifat hakikatin çok ötesinde olacaktır.

Recâizade'nin ikinci eleştirisi kendi eserlerine yapılan tenkitlere dairdir. Ekrem Menemenlizade'nin manzum mektubundan alıntıladığı bazı beyitleri işaret ederek kendisi hakkında yazılan sözleri değerlendirir. “Bendenizin şiirlerime şimdiye kadar ciddi itiraz eden bulunmadı.” diyerek bu sözünün ne anlama geldiğini de açıklar. Şiirlerine şimdiye kadar ciddi mânâda itiraz edenlerin bulunmayışına Ekrem'in şiirlerinin mükemmeliyetinden ziyade ciddi tenkidin yokluğu sebeptir. Ekrem buradan sonra edebî tenkidin nasıl olması gerektiğini açıklar. Nevzuhur tenkitçilerin yapamadıkları ciddi tenkitten çekinmemek gerekir. Zira bu yoldaki tenkit, edip için bir

gurur kaynağıdır. Çünkü “muaheze” takdire değer eserler için yapılır. Recâizade talebesine öğütler verir. Eğer kendi eserine ve şahsına saygısızca sataşmak isyetenler olursa onların cevabını susarak vermelidir. Çünkü onları muhatap almaya tenezzül etmeye lüzum yoktur. Böylece söylenen kötü sözler onların şahıslarına dönecektir. Onların edep dışı tavırlarına mukabele etmemelidir. “Çünkü edep ünvanına istihkak edepledir. (...) Çünkü edepsizliğin başladığı yerde edebiyat nihayet bulur. Çünkü edebiyatı edepsizlik dairesine çekmek günahdır. Çünkü bidepler arasında üdaba gurebadır!” Gayriciddi tenkitler karşısında şairin tavrını bu şekilde sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklayan Recâizade nevzuhur tenkitçilerin nitelikli ve güzel eserler karşısında haset duyacaklarını, hatta taklit etmeye çalışacaklarını fakat bunda başarılı da olamayacaklarını söyler. Nitelikli şairin edebî yetenek ve yeterliliğinin en büyük delili olan eserleri meydanda iken bunları görmek istemezler, görmezlikten gelirler. Ciddi eleştiriler yapacaklarına “Falan lügati yanlış telaffuz etmiş.. filan kelimeye de doğru mânâ verememiş” gibi kendi acizliklerini belli eden sadece lâf u güzafthan ibaret sözler söylerler. Bu münekkitlerin yazdıklarını okumaktan vicdan sahipleri rahatsız olurken halkın bir kesimi de memnun olur.

Şarlatan tenkitçilerin karşısında yer alan “muaheze”nin nasıl olması gerektiği konusunda açıklamalar yapar. “Mealşinasane” ve “mealnaşinasane” olmak üzere iki tür tenkitten bahseder. Örnek olarak kendisinin Üçüncü Zemzeme Mukaddimesi’ne yapılan tenkitleri gösterir. Mukaddime’de geçen “En güzel eserler insanı düşündürönlendir.” cümlesine söylenenler iki tür tenkidi açıkça gösterir. Mealnaşinasane tenkit yapanlar “İnsanı düşündürönlendir şiirler muakkad sözlerdir. Muakkad sözler güzel mi olurmuş?” diye sorarlar. Bu tarz sözler Recâizade için sadece gülüp geçilecek niteliktedir. Hatta aksine “cevap vermeye değil hande-i istihzaya bile layık görülmez!” Buna karşılık Avrupalı bir yazarın yaptığı tenkit ise son derece olgun ve dikkate değerdir.

Recâizade Takdir-i Elhan’ın sonunda kendisine sataşacak olanlardan hiçbir bakımdan çekinmediğini, gerekirse kanun yoluyla da onların cezalandırılacağını söyler. Hatta sadece kanun önünde değil “mahkeme-i efkâr-ı umumiye karşısında mahkûm ve tarihin şedid ve tağyir-napezir olan lisan-ı ebediyyül-beyanıyla makduh ve mezmum olurlar.” diyerek mealnaşinasane tenkit yapanların tarih önünde dahi cezalandırılacağını söyler.

1.2 UYGULAMALI TENKİT

1.2.1 Elhan'ın Üslûbuyla İlgili Tenkitler

1.2.1.1 Şairin Tasavvuru İle Söyleyiş Tarzı Arasındaki Uyum

Recâizade Ekrem Zenzeme Mukaddimesi'nde belirttiği gibi şiirde, fikrî (mehâsin-i fikriye), hissî (sünûhât-ı kalbiye) ve hayalî (bedâyi-i hayâliye) olmak üzere üç türlü güzellik arar. Fakat bir edebî eserde bunların tek başına yeterli olmayacağını da belirtir. “Şiirin güzelliğini tamamlayacak diğer unsurlar şunlardır: Sözü, kafiye ve konuya uygun vezni seçebilmek; ifade edilmek istenen hüzn, neşe, rikkat, şiddet gibi hislere en yakışır üslûb (tavr ü renk)u iktisâb etmek... Bunlara rehberlik edecek olan şey de, yine tabiî güzellikler (hüsn-i tabiat)dir.”¹⁷

Recâizade, Menemenlizade Mehmet Tahir'in Elhân isimli kitabını bir münekkittir ve hoca vasfıyla eleştirir. Takdir-i Elhân'da, Menemenlizade'nin şairlik kabiliyetini övmekle birlikte şiirlerinde gördüğü kusurları da ele alır, hatta yer yer tashih bile eder.

Recâizade'nin genç şaire yaptığı ilk eleştiri, onun tasavvuru ile söyleyiş tarzı arasındaki uyumu sağlayamadığı noktalar üzerinedir. “Tasavvurâtınız ekseriyet üzere güzel tasvirleri bazen uymamış.” diyerek genel çerçeveyi çizer. Recâizade'nin tasavvurât ile kastettiği, tema ve konuyu benzetmelere başvurarak da anlatma vasıtalarını genişletmektir. Tasvir ise, o şairâne konuya en uygun kelimeyi bulmaktır.

Menemenlizade'nin konu bakımından “lâtif” şiirlerinden biri olan Mazi'de güzel bir kız sûretine girmiş geçmiş zaman konu edilir. Şiirde maziye kavuşmanın mümkün olmadığı, geçmiş zamanda yaşanan mutluluklar her ne kadar sevimli ve hoş olsa da bir daha geri gelmeyecekleri için insana hüzn verdiği anlatılır.

Şebnem, Tenhâyi-i Firkat ve Feryâd-ı Mâsumâne Recâizade'nin tasavvurât açısından beğendiği diğer şiirlerdir. Şebnem'de tabiata ait bir unsurdan yola çıkılarak şairin fikrî ve hissî duyarlıkları anlatılır. Tenhâyi-i Firkat'te ise şairin dış dünyayı algılayış şeklinin ruh haline göre değişiklikler kazandığını görmekteyiz. Sevgilinin hayaliyle tabiatı güzellikler içinde gören şair vuslat gününe müptelâdır. Bir aşk şiiri olan Feryâd-ı Mâsumâne'de ise küçük bir kızın çektiği ayrılık acısı şairâne bir üslûpla dile getirilir.

Âlem-i Seher şiirinde “ulviyet” olduğunu söyleyen Recâizade'ye göre “sözün lâtif ve ulvî olması için, tebliğ için kullanılan elfâz ve tâbiratla muhtevanın birbirine uygun olması gerekir.”¹⁸ Bu da şiirde tasavvurât ve tasvir arasındaki uygunluğun

¹⁷ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkit*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.51.

¹⁸ A.g.e., s.50.

sağlanmış olduğunu ifade eder. Tabiata bakarak Tanrı'ya ulaşan Menemenlizade şiirinde eşyadan psikolojiye doğru yol alır. Dış âlem onun için dinî duygularının tezâhür ettiği alan olur.

Meslekler, insanın dünyaya ve olaylara bakış açısını tayin eden önemli etkenlerdir. Recâizade'nin edib ve hocalık vasfının yanında ressam oluşu da zikredilmelidir. Nitekim onun sanatkârlığının önemli bir göstergesidir ressamlığı. Menemenlizade'nin Elhân'ını değerlendirirken fikirlerini resim terimleriyle açıklar. Genç şairin, şiirde konu güzelliğini yakaladığını belirtirken konuya uygun kelimeleri seçmekte pek başarılı olamadığını ifade eder. Bunu söylerken tasavvurât ve tasvir arasındaki ilişki, desen ve boya arasındaki ilgiyle açıklanır: “Elvâh-ı hayaliyenizin mevzularını intihabda hakikaten maharetiniz var. Eşkâlini güzel resmetmekte de muvaffaksınız. Lâkin boyalarını vurmaya gelince gelişi güzel hareket ederek, meselâ yeşil renk verecek bir şeyi kırmızıya boyamaktan çekinmiyorsunuz.” (Takdir-i Elhân, s.20).

Mazi başlıklı şiirde fikir güzelliği sağlanmıştır. Fakat bir edebî eserde fikir güzelliği tek başına yeterli değildir. Üstelik ona göre şiirdeki bu üç unsurun öncelik sırası hissî, hayâlî ve fikrî güzelliştir. Buna göre mehâsin-i fikriye üçüncü sırada zikredilecek bir husustur. Şiirdeki ana fikir; geçmişteki mutluluklara, hatıralardaki güzelliklere kavuşmanın bir daha mümkün olmadığıdır. Menemenlizade şiirin bütününde güzel bir kız tasviri yapar ve kendisi ona yaklaşmak isterken sevgilinin yani mazinin onu reddedişini anlatır. Böylece mazi yani geçen zaman, sevgili sûretinde kişileştirilmiş olur.

Recâizade Ekrem açıklamalı tenkit yapar ve;

1. Şiirin etrafında dönen ana fikri
2. Bu ana fikrin işlenişini

ele alır.

Şiirde ana fikrin işlenişindeki kusurlar, bir başka deyişle, şiir desenine vurulan boyalardaki uyumsuzluklar Üstad'a göre şunlardır:

- a. Mazideki mutlu anlar hatırlandığında insanda sevinç yerine hüznün belirir. Hatıralar insan gönlünde hasret duygusu uyandırır. Bu tür haller insan iradesinin elinde olmayan şeylerdir. Bu ifadeler aynı zamanda birer psikolojik tahlil örneğidir.

- b. Âşık sevgiliyi gördüğünde hemen yanına gitmeye, ona yaklaşmaya çalışmamalıdır. Bu tarz bir davranış acemi âşık tavrıdır. O daha çekingen davranmalı, sevgiliyi gizlice seyretmelidir.
- c. Sevgilinin dudağına aşırı sevincin göstergesi olarak kondurulan gülüşün yerine, onun hüznü dolu bir tebessüm ile tasvir edilmesi daha uygun olur.
- d. Âşık sevgiliyle karşılaştığında hayretler içinde kalır ve onun “nezdine” gider. Halbuki “hayret” ifadesi insanı harekete geçiren bir halden ziyade kişinin durgunlaşmasını, sessizleşmesini gerektirir.

Yukarıda bahsedilen hususlar aynı zamanda tabîî güzelliklere de aykırı olduğu için şair denen sanatçı o şairâne tabloyu uygunsuz renklerle boyamaktadır. Şiirde sadece ana fikrin oluşturulmasına ehemmiyet verip, o ana fikri geliştirecek ayrıntılara önem vermemek, tasavvurât ile tasvir arasındaki uyumsuzluklara yol açar ve küçük gibi gözüken fakat şiirdeki bütünlüğü bozan büyük hataların oluşmasına sebep olur. Bu tarz kusurların bulunması “yeni şiirlerden de bir şey anlamıyoruz” yolundaki tenkitlere kapı aralamış olur. Recâizade genç şairin hatasında ısrar etmesinin sebep olacağı sonuçları işaret ederek ona bir misyon yükler.

Ayrıca,

“Pûyân idi nurlar hevâda

Gül-rîz olarak kamer semâda”

mısralarının birbiri arasındaki anlam ve teşbih birlikteliği de güzeldir. Çünkü ay, gökyüzünde gül saçarken nurların havada uçuşması “zevk-i edeb”e muvafıktır.

1.2.1.2 Kelimenin Yanlış Kullanımı

Sözlük anlamıyla fesahat; “ifadede, kelimelerden her birinin ve bu kelimelerden meydana gelen cümlelerin lafız, mânâ, âhenk ve kurallara uygunluk bakımından yerinde, düzgün ve doğru olması durumu; dilin söylenmesi güç, âhenksiz, alışılmamış kelimelere, yadırganacak yabancı sözlere, kusurlu cümle, mecaz ve terkiplere yer verilmemesi sûretiyle açık, duru ve doğru kullanılması”¹⁹ demektir.

Recâizade Ekrem ise Tâlim-i Edebiyat’ında fesahatin tarifini vermeden önce bunu sağlayacak şartları şöyle belirtir:

“Fesahat-i üslûp sıhhat-i ifade ve mutâbakat-ı elfâz ile tahakkuk eder.”²⁰

“Bu ne olduğunu tarifden ziyade, nasıl meydana geldiğini izahtır. Recâizade, ‘fesahat’ı tarif etmiyor, ‘fesahat’ın temininin hangi şartlara bağlı olduğunu belirtiyor. Fakat

¹⁹ Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayıncılık.

²⁰ Recâizade Mahmut Ekrem, **Tâlim-i Edebiyat**, Mihran Matbaası, İstanbul 1299, s.68

‘Pejmürde’deki bir yazısında fesahatı şöyle tarif edecektir: ‘Fesahat – lisanın kavâidini öğrenip ahkâmına tevfi-k-i kelâm etmek melekesinden ibarettir.’” (Pejmürde, Konstantiniyye, 1311, s.35).²¹

Fesahatı düzgün ifade ve lafızların uygunluğu ile açıklayan Recâizade’ye göre bir cümlede, gramer kurallarına uygunluk ve ifade edilmek istenen fikre münasip kelimelerin seçimi gereklidir. Mutâbakat-ı elfâz hakkında şunları söyler:

“Mutâbakat-ı elfâz efkâr ve makâsıdı kendilerine en muvâfık kelimât ve tâbirât ile beyan etmektir.

Herbir fikri anlatmak için müteaddid elfâz ve tâbirât bulunursa da bunların içinde o fikri tamamiyle ihâta eyleyecek yalnız bir tanesidir ki o da her vakit tahattur olunamaz.”²²

“Elfazdaki mutabakatsızlığı kâil ü muharri bazen samiîn ve kariînden daha evvel hisseder. Hissettikten sonra iade ve tashih etmeyerek hâliyle terk etmeye ekseriya müsamaha ve kayıtsızlık sebep olur. Kullanılan sözleri fikir ve maksada mutabık düşürmekteki rûsûh ve meleke kelimatın sûr-ı istikakıyesi, mânâ-yı lûgavî ve ıstilahîleri ve elfaz-ı müteradife arasındaki farklar bilinmekle hâsıl olur. Zira birtakım lûgatler vardır ki bir mânâyı delâlette müşterek görünürlerse de aralarında fikren büyücek farklar mevcut olduğu indeltekik anlaşılır.”²³

Recâizade, Menemenlizade Tahir’in Elhan’ını yukarıda tarifini verdiğimiz fesahat bahsi üzerinden de inceler. Menemenlizade’in İstidâ-yı Merhamet²⁴ ve Bir Manzume başlıklı şiirlerinden seçtiği mısralardaki hataları gösterir.

²¹ Kâzım Yetiş, **Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahâsında Getirdiği Yenilikler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s. 203.

²² Recâizade Mahmut Ekrem, **Talîm-i Edebiyat**, Mihran Matbaası, İstanbul 1299, s.134

²³ A.g.e., s.136

²⁴ **İSTİDÂ-YI MERHAMET**
(1300)

Bu da Dilruba namındaki tiyatromda mevcut bir manzumedir ki mukaddema Güneş’te hasbelicab Şefkat imzasıyla neşrolunmuştu.

Ey zulmü şiâr eden vefâsız!

Ey kalbimi zâr eden vefâsız!

Bulmaz mı bu zulmün intihâ hiç?

Etmez misin adle ibtidâ hiç?

Sen vâkıf-ı aşk olmadın mı?

Kendinde bu hâli bulmadın mı?

Bilmezsen eğer belâ-yı aşkı,

Âlâm-ı ecel-nümâ-yı aşkı,
Et çehreme atf-ı çeşm-i im'ân,
Derk et ne imiş cefâ-yı cânân
Âsâr-ı muhabbeti görürsün.
Ekdâr-ı muhabbeti görürsün
Belki olurum sezâ-yı şefkat,
Ahvâlim ederse celb-i rikkat.
Ahvâlîme vâkıf olsan, ey mâh!
Rahm eyler idin o hâle Billâh.
Gördüm görelî ziyâ-yı hüsnün.
Âlem bana aşktan ibâret,
Bir sen bu cihânda bir muhabbet,
Atf-ı nazar eylesem cihâna,
Dünyayı görür gözüm fesâne.
Senden başka ne varsa ma'dûm,
Dil zevk ü safâdan oldu mahrûm.
Aşkın bana başka hâl verdi:
Hiç görmediğim melâl verdi.
Tarîfine yok ki bende kudret,
Zâlim sana eyleyim hikâyet.
Bazen olurum garîk-i fikret;
Etmekte iken hayal-i vuslat.
Hiçbir yeri ol zamânda görmem.
Zulmet kesilir gözümde âlem.
Zulmet fakat öyle zulmet olmaz,
Tarîfine sözde kudret olmaz.
Bin şemse verilmez öyle zulmet,
“Gûya ki odur leyâl-i vuslat.”
Yâ zülfün eder o demde gûyâ;
Çeşmânıma bir nikâb peydâ.
Birden bire bir ziyâ-yı handân,
Çeşmâne olunca pertev-efşân,
Bîdâr olurum görüp bu hâlî,
Karşımda durur yüzün hayâlî.
Çektirme bana bu derd ü cevri,
Allah için olsun etme kahrı!
Billah tahammüle tûvânım
Hiç kalmadı gayrı nevcivânım.
Artık kerem et inâyet eyle.
Bîçâre ki rahm u şefkat eyle.

Şiirlerin bütününü incelediğimizde Recâizade'nin hocalık vasfıyla talebesine yaptığı eleştirileri daha açık şekilde görürüz.

İstidâ-yı Merhamet, adından da anlaşılacağı üzere sevgiliye yakarışlarla doludur. Şair, aşkına karşılık vermeyen sevgiliden merhamet ve şefkat dilenir. Ona duyduğu muhabbet karşısında türlü dertlere, sıkıntılara dâcâr olan âşık gücünü, kuvvetini, gençliğini kaybetmiştir. Sevgilinin güzelliğini gördükten sonra âlemdeki her şey ona aşktan ibaret gözüktür, sevgiliden başka her şey birer efsane, boş birer sözdür. Âşık, bazen sevgiliye kavuşmanın hayaline öyle bir dalar ki o vakitlerde gözü hiçbir şeyi görmez olur. Âlem âdeta sonsuz bir karanlıkla kaplanır. Bu karanlığa sebep olan aynı zamanda, sevgilinin saçlarıdır. Sevgilinin zülfü âşığın gözüne bir perde gibi inmiş, onun dünyaya açılan gözlerini kapatmış, yalnız aşkını düşünmesine sebep olmuştur. Fakat zulmetin ardından ışığın belirmesi uzun sürmez. Sevgilinin yüzünün hayaliyle birlikte beliren ışık, âşığın uykusuz kalmasına sebep olur. Tüm bu garip haller onun tâkatini tüketmiş, tahammül gücünü aşmıştır. Âşık bu sebeple sevgiliden kerem etmesini ister.

Şairin;

“Bulmaz mı bu zulmün intihâ hiç?

Etmez misin adle ibtidâ hiç”

beytinde yer alan “adl” kelimesi Recâizade'ye göre yanlış yerde kullanılmış bir kelimedir. Adaletin isteneceği makamın sevgili değil mahkeme olduğunu söyler. Her türlü sıkıntıya katlanmak zorunda olan âşığın sevgiliden bu türlü şikâyet etmesi, sevgilinin zulmü karşısında sitem edip ardından da ondan adalet istemesi âşığın tavrına ters düşmektedir. “Adalet mahkemeden istenilir.” diyerek sözün, şiirin bütününe aykırı düştüğünü belirtir. “Adl” kelimesi düşünce ifade ederken, sevgiliden istenmesi durumunda duygu ile ilgili olmaktadır.

Menemenlizade'nin Bir Manzume başlıklı diğer şiirinde yer alan;

“Ne dem ki hatra fikr ü hayâl eder teşrif”

mısrasında da Recâizade benzer bir noktaya dikkat çeker. “Teşrif” kelimesinin daha çok resmî işlerde kullanıldığını ifade eder. Samimiyetin olması gerektiği yerde resmiyet ifade eden kelimelerin bulunmasını eleştirir.

Fakat Recâizade'nin “adl” kelimesi ile birlikte “teşrif” kelimesinin de bu türlü anlamlara gelecek şekilde kullanıldığını söylemesi düşündürücüdür. Çünkü teşrif önem verdiğimiz kişilerin teveccühleri söz konusu olduğu durumlarda sarf edilen bir

sözcüktür. Sevgili ile âşık arasındaki ilişkilerde, sevgilinin teveccühünün “teşrif” ile ifade olunmasında bir kusur gözükmemektedir. Nitekim Divan edebiyatının söz üstatlarında Nâîl de bir beyitinde bu kelimeyi şöyle kullanır:

“Kadeh kadeh teşrifi Nâîl o mehin
Cihan cihan elem-i intizara değmez mi”

Recâizade, Menemenlizade’yi tenkit ettiği husustaki hataları aslında zaman zaman kendisinin de yaptığını belirtir. Böylece hem bir özeleştiri yapmış olur hem de bir hocanın bile böyle kusurları olabiliyorsa talebelerinin yanlışları mazur görülebilir demeye getirir. Ardından “dakîkasencân münekkitler” dediği tenkitçilere, Muallim Naci, Beşir Fuad gibi, ufak bir gönderme yapar; onların bu tarz kusurları bulup göstermekte maharetlerinin olduğunu imâ eder.

Recâizade Ekrem’in Elhan’da fesahat açısından tenkit ettiği bir diğer şiir, Şiir Nasıl Söylenir başlıklı manzumedir. Menemenlizade’nin poetikasını ortaya koyan bir şiir olması bakımından da önemli olan bu manzume, asıl olarak şairin şiirde kullandığı birtakım tamlamalar ve kelimeler sebebiyle eleştirilir.

Menemenlizade Tahir bu manzumesinde şiir yazmak için şairin etkilendiği, ona ilham kaynağı olacak bazı hallerden bahseder. Fakat şiiri için seçtiği başlık oldukça ilgi çekicidir. Şiir yazma fiilini anlattığı manzumeye Şiir Nasıl Söylenir ismini tercih etmiştir. Şiir “söyleme” kulağa hitap ederken, şiir “yazma” ise daha çok düşünceye hitap etmektedir.

Metnin bütününde işitme duyusuyla ilgili olarak şu kelimeler kullanılmıştır; söylemek (2 defa), sükût, sadâ, istimâ etmek, sohbet. Yazma fiiliyle ilgili olarak sadece bir defa “yazar” fiili kullanılmıştır.

Dört bölümden oluşan şiirin birinci kısmında bir tabiat manzarası tasvir edilir. Bu tasvirde gün doğmadan önceki vakitte doğanın halleri ve insandaki akisleri anlatılır. Dünya derin bir sessizliğe dalmış, mekân “arz-ı ulviyet” eylemiştir. Etrafı sadece gönlün duyabildiği bir ses kaplamış ve cihan yok olmuştur. İnsan hayretler içindedir. İşte böyle bir zamanda insan arşa yükselir ve şiir yazmaya başlar.

İkinci kısımda bir muhabbet meclisinden söz edilir. Sevgili bu mecliste ay ile dostluk kurmaktadır, hayret coşkunluğunun vaktidir. Âşık o vakitte, sohbet zevkinin doruğunda her şeyi unuttur; öyle ki kendini, kâinatı, güzelliğine âşık olduğu sevgilisini dahi unuttur. İşte bu haldeyken aşk âlemine göz atar ve oralarda gezinir, dünyanın her

türlü derdinden âzâde gönü neşeyle doludur. Bütün bunlar âşığı şiire götüren bir yol olur.

Üçüncü kısımda aşk başka bir hâl kazanır. Mecâzî aşktan ilâhî aşka doğru yol alan âşık ayaklarının altındaki dünyayı terk eder, âlem-i hakka mensup olur. Âşık başka bir boyuta yükselir ve işte o zaman şiir başlar.

Dördüncü ve son kısımda şair, şiir yazmak için gönülde ulviyet, yücelik olması gerektiğinden bahseder. Eğer o olmazsa şiirin yazılamayacağını ifade eder. Her ne kadar birtakım şeyler yazsa da bunların kafiyesiz, dilbilgisine aykırı düşen sözler olacağını söyler. Şairi ilham tazyik edeceği için güzeli ve çirkini ayırt etmede zorlanacaktır. Şairin sözünde hata olması, hayalinde hata bulunmasından daha iyidir.

Recâizade Ekrem'in şiirde eleştirdiği hususlar birinci kısmın dahilindedir. Burada "sahranın arz-ı ulviyet eylemesi" ifadesi üzerinde ayrıntıyla durur. Güneş doğmadan önceki vakit, gecenin en karanlık olduğu ve etrafın derin bir sessizliğe gömüldüğü bir zaman dilimidir. Recâizade bu tasvirde bir kusur olmadığını belirtir. Fakat böyle bir vakitte sahranın ulviyet etmesinin mümkün olamayacağını da belirtir. "Ulviyet" ve "âlî" sıfatlarına dair açıklamalarda bulunur.

"Âlî" sıfatının iki türlü kullanım alanı vardır:

- Binanın ihtiva ettiği anlamda
- Tabiatın ihtiva ettiği anlamda

Bunların da kendi içlerinde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür anlam katmanı vardır.

1. Binaın ihtiva ettiği anlamda

- Olumlu:** Büyük ibadethaneler, hükümdar sarayları ve darülfünunlar için "âlî" sıfatı olumlu olarak kullanılır. Bu kelimelere getirilecek "âlî" sıfatı bu binaların mânevî büyüklüklerine, mimarî yapılarındaki sanatsal üslûba dairdir.
- Olumsuz:** Bir banka veya onun gibi bir ticarethane için "âlî" sıfatını kullanmak, eğer mimarî sanata dair değilse, yakışsız olur. Son derece somut bir anlam ihtiva eden ticaret mekânları için soyut anlam taşıyan bir sıfat kullanmak abestir.

2. Tabiatın ihtiva ettiği anlamda

- Olumlu:** Çok heybetli ve etkileyici tabiat manzaraları karşısında olumlu olarak kullanılabilir. Şiddetli bir fırtınanın etrafı birbirine

kattığı dehşetli bir havada deniz dalgalarının, büyük zırhlıları dahi yutacak gibi olduğu vakitte “derya” kelimesi “ulviyet” sıfatı ile nitelenebilir.

- b. Olumsuz:** Denizler, bostanlar ve dağlardan bahsederken onların dikkat çekici herhangi bir özelliği kastedilmiyorsa “âlî” sıfatını kullanmak doğru olmaz.

Recâizade bundan başka etrafı kaplayan garip bir sesle birlikte şairin gönlünde cihanın kaybolması fikri üzerinde de durur. Ekrem buradaki eleştirisini şiirde dünyevîlik meselesine dayandırır. Ona göre şair sözü her ne kadar yüce olursa olsun yine de dünyaya ait birtakım eşya ve halleri mükemmel bir şekilde anlatmakla yükümlüdür. Şairin hedefi bunları anlatarak ideale ulaşmaktır.

Ekrem, Menemenlizâde Tahir’in maksadını anladığını ifade eder, fakat ifade edişini beğenmemiştir. Herkesin hata yapabileceğini imâ eden Üstat Ekrem, öğrencisini kırmadan tenkit eder, alçakgönüllü davranır.

1.2.1.3 Şiveye Aykırılık

Recâizade, Tahir Bey’in

“Oturup âlem-i saadette”

mısrasını âhenk ve şiveye aykırılık meselelerine göre değerlendirir. Ekrem’e göre “oturup” kelimesi gibi gerindiumların şiirde tekrarlanması, hele hele mısranın başında kullanılması şiir söyleyişi açısından güzel değildir. Bunun yanında mısranın ihtiva ettiği mânâ dilimizin söyleyişine de uygun düşmemektedir. “Saadet âleminde oturmak” ifadesi Türkçe’de karşılığı olmayan bir söyleyiştir. Ekrem’e göre “Lisanımıza garip ve yabancı düşen terkip ve ifadeler(in kullanılması)” demek olan “şiveye mugayeret” ifadenin doğruluğunu bozarak fesahati ihlâl eder. Dilin inceliklerini bilen edipler tarafından söylenen “alışılmış ifadeler”in haricindeki sözler o dilin şivesine aykırı kabul edilir. Recâizade’nin eski belâgat kitaplarından farklı olarak ele aldığı fesahat bahsinde yeni bir fikir olan “şiveye mugayeret” bahsi, kendisiyle aynı dönemde Namık Kemal tarafından da dile getirilmiştir. “Namık Kemal, Menemenli Rıfat’a yazdığı bir mektubunda ‘Yazı yazmak sarftan, nahivden çıkmaz; her milletin şive-i ifadesini anlamaktan hâsıl olur.’ demektedir.”²⁵ Namık Kemal’in “milletin şive-i ifadesi” dediği

²⁵ Ölümünün 100. Yıldönümü Münasebetiyle Namık Kemal’in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, haz. Kâzım Yetiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989.

millî şive, milletçe hoşumuza giden, atalarımızdan gelen zevk alışkanlığına uygun söyleyişler olarak yorumlanabilir. Millî söyleyiş meselesi en iyi şekilde yazarlar tarafından halka aktarılır. Özellikle tercüme eserlerde bu konuya çok dikkat edilmelidir. Nitekim dilimize de yabancı diller vasıtasıyla giren yanlış tamlamalar millî şivemizi bozmuş, alışılmamış söyleyişlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Namık Kemal ve Recâizade Ekrem’de ifadesini bulan “şiveye aykırılık” bahsi daha sonraki dönemlerde de ele alınmıştır.²⁶

Ekrem;

“Oturup âlem-i saâdette”

beyitini fesahat açısından değerlendirdikten sonra beyiti anlam bakımından da beğenmediğini belirtir. Şairin ifade ettiği fikri eleştirir. “Saadet âleminde oturulması” düşüncesi Ekrem’e bir fıkra hatırlatır. Bunun üzerine beyit hakkında ironik yorumlar yapar. “Oturarak güzel şiir yazılamaz” fikrini savunan Ekrem “en büyük şairler en güzel şiirlerini yürürken.. gezinirken düşünürler” der.

Şiirin aynı bölümü içerisinde ;

“Âlem-i aşka atf-ı çeşm ederek

O cihanlarda gezmeye giderek”

mısralarını da tenkit eden Recâizade ikinci beyiti gereksiz bulur. Ayrıca bu beyitte yer alan “cihanlar” kelimesindeki çoğul ekinin yanlış kullanıldığını söyler. Çünkü anlam bakımından çokluk ifade eden “cihan” kelimesine çoğul eki getirmek yanlıştır, fazlalık olarak durur.

1.2.1.4 Edebî Sanatların Kullanılışı: Teşbih – İstiare – Mübalâğa

Ekrem’e göre edebiyatta güzelliğin ölçüsü; duygu, hayal ve fikirlerin hakikate ve tabiata uygunluğudur. Bu üç güzelliği ifade için edebî sanatlara başvurulabilir. Teşbih, istiare ve mübalâğa gibi söz sanatları, belâgat kurallarına riayet edildiği takdirde anlamı güçlendirir, sözü zenginleştirir ve üslûbu güzelleştirir. Recâizade’nin Takdir-i Elhan’da, “tezyinat-ı üslûbun nevileri”nden üzerinde en çok durduğu bahis mübalâğadır.

Ekrem Takdir-i Elhan’da edebî sanatların uygun şekilde kullanılması hususundaki izahâtını, açıklayıcı şekilde verir. Öğretme yolu olarak örneklendirmeyi tercih eder. Teşbih ve istiaresinin edebiyattaki önemini ifade etmek için seçtiği şiirler Eski edebiyata aittir. Fuzûlî, Nedim ve Nef’î’den seçtiği beyitler hakkında “şiir metini o

---

²⁶ Bkz. A.g.e.

teşbihler.. o istiareler.. o mübalâğalar olmasa meydana gelir miydi?”²⁷ der. Fuzûlî’nin “bahar vasfı”ndan, Nedim’in “bir kasır tarifi”nden, Nef’î’nin “bir fahriye”sinden aldığı beyitlerde bu üç söz sanatını, kurallar çerçevesinde oluşturulduğu için beğenir. Yeni edebiyatçıların eski edebiyatı, söz sanatlarının çokluğu yüzünden eleştirdikleri bir dönemde Recâizade’nin Divan edebiyatından örnekler vermesi önemli bir tavidir. Bu tavır, onun eski şiiri tamamen reddetmediğini, kendi ölçülerine göre beğendiği Divan şairlerini öğretici bulduğunu gösterir.

Şiirde kullanılan söz sanatları yapmacıklıktan, aşırı süsleyicilikten, gayr-i tabîî ve gayr-i hakikîlikten, zorlama ve süflilikten uzak olmalıdır.

Aynı zamanda bir ressam olan Recâizade, fikirlerini açıklarken sık sık resim sanatının terimlerini kullanır. Nitekim edebiyatta “sanayi-i maneviye”nin, güzel ve konuya uygun şekilde kullanılmasının lüzumundan bahsederken bunları resimde “renk uydurma”nın ve “o renkleri imtizac ettirme”nin gerekliliğiyle açıklar. Resimdeki bu kuralı şiire de uygular. İşlenecek duygu, düşünce ve hayal önce gereklilik kuralına göre tertip edilmeli sonra ona uygun kelimeler veya benzetmeler kullanılmalıdır. Özellikle teşbih – istiare – mecaz gibi söz sanatlarında “şekil ve boya renkleri”nin resimdeki gibi birbiriyle uyumlu olması gerekir.

Ekrem, Takdir-i Elhan’da Menemenlizade Tahir’in şiirlerinden alıntılar yapar ve söylenmek istenen şeyin, söz sanatlarıyla uyumunu araştırır. Bunun için Elhan’daki söz sanatlarından, önce teşbih üzerinde durur. Recâizade bu sanat hakkında açıklama yapmaz, tarif vermez. Onun “teşbih” hakkındaki fikirlerini biz Talîm-i Edebiyat’tan öğreniyoruz.

Ekrem’e göre, “Üslûba parlaklık ve güzellik kazandıran teşbihin güzel bir tesir yaratabilmesi için doğru, tabîî, açık ve münasebetli olmasına, değerini kaybedip ibtizale düşmemesi için haddinden fazla kullanılmamasına; zoraki, köhne, süflî hayallerden kaçınılmasına dikkat etmek lâzımdır.”²⁸

Ekrem, söylediklerini örneklerle açıklayacaktır:

Bir mehtap gecesini tasvir eden “Muhabbet”²⁹ başlıklı şiirde, şairin ruh hali ile tabiat arasında benzerlik vardır. Şair ruh halini tabiattaki değişikliklerle ifade eder.³⁰

²⁷ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmut Bey Matbaası, Birinci Tab’, Dersaadet, 1301, s. 17

²⁸ Kâzım Yetiş, **Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1996, s. 255

²⁹ Menemenlizade Mehmet Tahir, Elhan, Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniyye 1303, s. 44-47

Muhabbet

Envâr mı inmede hevâdan

Kendi mutluluğunu bir mehtap gecesi ile tasvir eden Menemenlizade Tahir'in şiirindeki teşbihlerlerde tabîi olmayan birtakım uyumsuzluklar söz konusudur:

- a. Mehtap gecesinin tasvir eden şiirde yıldızların "hande" gibi parladığı beyan edilmektedir. "Hande" kelimesi insan zihninde "şevkengiz renkler içinde münkeşif"³¹ hayaller oluşturarak yıldızların ay'a göre daha parlak bir sûrette görüldüğünü düşündürür. Halbuki yıldızların ışığı ay'a nisbeten daha sönüktür.
- b. Güneş bir ışık kaynağı olmasıyla birlikte zihinde hep bir mutluluk, sevinç göstergesi olarak tasvir edilir. Buna karşılık ay ise geceye ait bir öge olarak ağlayıcı, hüznün verici özelliktedir. Şiirde ay'a gülücülük isnad edilmesi yerinde bir benzetme olmamıştır.
- c. Sevgilinin saçları mehtaplı gecede ay ışığıyla dolu olarak tasvir edilmiştir. Halbuki saçların ışıkla dolu olması onun rengine ait bir husûsiyetin de açıklanmasını gerektirir. Işık rengindeki saçın hayaldeki karşılığı ise ancak pudralanmış veya kırışmış olmasıyla açıklanabilmektedir. Bu ise şairin hayalinden dahi geçmemiştir.

Ekrem dördüncü beyitte yer alan hayal motifini beğenmez. Beyiti tenkit ederken hayalde garabetin sevildiğini söyler. Fakat Menemenlizade'nin oluşturduğu hayal birtakım şartlara uymamıştır. Bu üç şart şunlardır:

1. Hüsn-i münasebet
2. Tevcih-i lâtif ve dilpezir
3. Zevk-i edebe muvafakat

Recâizade garabetin şartlarını sıraladıktan sonra iki örnek verir. Bunlardan ilki kendisine ait çok da edebî olmayan, konuyu basitçe açıklamak için yazdığı mensur bir

---

Yâ hande mi yağmada semâdan
Ahter mi şu âsmânda tâbân
Ya bir dehen-i melek mi handân
...
Bir nûr göründü çeşme ol ân
Ammâ ki ne nûr? Nûr .....
...
Mahlûk idi saçları bu şebden
Masnû' idi nurdan o gerden
...
Gül-rîz olarak kamer semâda
Pûyân idi nurlar hevâda

³⁰ Necat Birirnci, **Menemenlizade Mehmet Tahir Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü, Doktora Tezi, Dr. THT 36, İstanbul 1981, s. 274

³¹ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.25.

parça, diğeri ise Şeyh Galib'e ait üç beyittir. Ekrem, "garabet-i tasavvur" bahsini Galib'in şiiriyle destekleyerek Servet-i Fünuncular'dan önce Galibiyyun fikrinin temelini atmış olur.

Üstad, Takdir-i Elhan'da Menemenlizade'yi sadece olumsuz yönde eleştirmez. Genç şairin hatalarını işaret edip ona yol gösterdiği gibi, şiirindeki takdire değer kısımları da zikreder, beğenisini dile getirir. Böylece Recâizade talebesine edebî yönden ufuk açar, onu taltif ederek şevklendirir. Nitekim Menemenlizade'nin,

"Gül-rîz olarak kamer semâda

Pûyân idi nurlar hevâda"

beyitini siyâk u sibâk açısından uygun bulur ve beyitin ikinci mısrasındaki hayal güzelliğini över.

Recâizade'nin Takdir'de uzunca değerlendirdiği ve üzerinde dikkatle durduğu diğeri edebî sanat "mübalâğa"dır. Ekrem mübalâğa sanatını Memenlizade'nin "Şikâyet" başlıklı şiirindeki bir beyit dolayısıyla ele alır.

Genç şair, sevgilisine kavuşamayan âşığın hüznünü ve çektiği ızdırapları "Şikâyet"³² manzumesinde:

"Za'f ile oldu bir hayâl benim

Görmüyor kendi gözlerim bedenim"

mısralarıyla âşığın hâlini mübalâğa etmektedir. Fakat beyitteki hayal, Ekrem'e göre "vâhimeye hayret, mütehayyileye zahmet verecek sûrette"³³dir. Yani Ekrem bu mübalâğayı gerçeğin çok üstünde görür. Edebiyatta fikrî, hissî ve hayalî güzellik arayan Üstad'a göre buradaki mübalâğa, fikren bir önem taşımaz, duygulara ve hayale ilişkin olarak da fazla kıymet taşımadığından hiçbir etkileyici yönü yoktur.

---

³² Menemenlizade Mehmed Tahir, Elhan, Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniyye, 1303, s. 51.

Şikâyet

(1299)

7

Haste-i derd-i bîdevâ oldum
Hem-şinem enîs ü yârim yok
Başucumda vefâ-şîârım yok
Şöyle bir derde mübtelâ oldum
Hâlimi fikre iktidârım yok
Za'f ile oldu bir hayâl benim
Görmüyor kendi gözlerim bedenim

³³ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.27.

Ekrem mübalâğanın hakikati ifade etmediği görüşünün karşısındadır. Ona göre bu edebî sanat, “makbul” olduğu müddetçe hakikatin kendisinden bile daha faydalı olabilir. Bu makbuliyet “aklen ve âdeten vukûu(nun) mümkün”³⁴ olmasına bağlıdır. Talîm-i Edebiyat’ta mübalâğanın insanın yaratılışından gelen bir özellik olduğu, dolayısıyla her dilde bu edebî sanatın görülmesinin mümkün olduğunu belirtir. Birtakım şartlara uygun olduğu takdirde mübalâğa “o kadar mühimdir ki şiir onunla kaimdir denebilir.”³⁵ Bu şartlar fikir, his, hayal ve hakikat cihetiyle sağlanabilir. Yeni edebiyatın sistemini hazırlayan Ekrem, eski belâgat kitaplarında ele alınan mübalâğa sanatını yeniden yorumlar ve Takdir-i Elhan’da da mübalâğanın “makbul” olmasını dört şarta bağlar:

1. “necib ve lââyık olan bir fikri takviye”
2. “tabîî olan bir hissi teşdîd”
3. “lâtif ve dilpesend olan bir hayali tenvir ve telvin maksadına hâdim”
4. “ve hakikate şebih olmasıyla tahakkuk eder.”³⁶

Bu şartlara uygun mübalâğaya örnek olarak Namık Kemal’in “Cezmi”sinden bir bölüm nakleder. Şairin anlatmak istediği fikir, his ve hayal; akla ve mantığa aykırı düşmeden tabîîliğe uygun olarak mübalâğa edilmiştir. Alıntıda teşbih sanatıyla desteklenen mübalâğanın herkes tarafından bu kurallar çerçevesinde beğenilip sevineceğini söyler. Namık Kemal Cezmi’deki mısralarında;

“Meydâna girince zann ederdim
Her berk-i belâyı vird-i handân
Yanımda kazâ dururdu dâim
Başımda ecel dönerdi her ân
Top olsa atılsa bağrıma arz
Olmazdı yine gönül hirâsân”³⁷

diyerek yiğitlik ve kahramanlık temasını işler.

Recâizade, insanın tahayyülünün çalışması ile mübalâğa sanatının yapılması arasında bağlantı kurar. Talîm-i Edebiyat’ta bu sanatı şöyle tarif eder:

“Mübalâğa bir şeyi vafında mahiyetinin birkaç derece mafevkine çıkarmak veya madûnuna indirmektir ki sebebi kuvve-i hayaliyeyi okşamakla beyan edilen şeyin

³⁴ Recâizade Mahmud Ekrem, Talîm-i Edebiyat, Mihran Matbaası, İstanbul 1299, s. 302

³⁵ A.g.e., s. 301

³⁶ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.28.

³⁷ A.g.e., s. 28-29

tamamiyet tefehhümünü temin eylemekten iberettir. Çünkü mütehayyile daima hakikat dairesinin tecavüzünden ve arz olunan eşyanın – ileri geri – âzâmından mahzuzdur.”³⁸

Ekrem’in mübalâğa bahsinde eleştirdiği husus, Namık Kemal’in de yaptığı gibi Tanzimat öncesi edebiyatında akla ziyan verecek mübalâğalardır. Yeni şiir ile eski edebiyat arasındaki farkı, yenide bu sanatın kullanımındaki tabiata uygunluk, fikir, his ve hayal güzelliğine dayalı olması hususuyla açıklar. Recâizade Ekrem’den önce bu mevzu dolayısıyla Namık Kemal de Divan şiirindeki benzetme sanatlarını ve mübalâğayı ağır biçimde tenkit etmiştir.

“Za’f ile oldu bir hayâl tenim

Görmüyor kendi gözlerim bedenim”

Ekrem’e göre bu beyitteki mübalâğayı Menemenlizade Tahir çok düşünmeden yapmış, mübalâğasının mahiyetini kendisi de anlamamıştır. Bu türlü mübalâğa muhayyileye hayret verir. Eski şairlerden böyle yapanlar vardır ama yaptıkları güzel değildir. Halbuki Cezmi’den alıntılanmış şiir, şairin dediği, “necib ve lâıyk olan bir fikri takviye – tabî olan bir hissi taşdid – lâtif ve dilpesend olan bir hayali tenvir ve telvin maksadına hâdim ve hakikate şebih” şartlarına çok uygundur. Buradaki uygunsuzluk “çok zayıfladım” şeklindeki alelâde, güzel duyulmamış bir hisse tekabül ettiğinden “gözünün bedenini görmemesi” mübalâğası da zevksiz kaçmaktadır.

1.2.2 Elhan’ın Şekliyle İlgili Tenkitler

1.2.2.1 Âhenk

Menemenlizade’nin şiirini âhenk meselesi bakımından tenkit eden Recâizade “âhengi, bir ibare içinde, kelimelerin, sesleri kulağa hoş gelecek bir şekilde birleştirilmesi veya yan yana getirilmesi diye tarif ve izah eder.”³⁹ Şiirin en mühim unsurlarından kabul ettiği âhenk bahsine Talîm-i Edebiyat’ta 19 sayfa ayırmıştır. Ekrem’e göre “umûmî” ve “taklidî” olmak üzere iki türlü âhenk vardır. Şiir Nasıl Söylenir’de umûmî âhenge ters düşen beyitlere işaret eden Ekrem, Talîm-i Edebiyat’ında da umûmî âhengi ihlal eden hususları maddeleyerek tek tek üzerlerinde durur, örneklerle izah eder.

³⁸ Recâizade Mahmud Ekrem, Talîm-i Edebiyat, Mihran Matbaası, İstanbul 1299, s. 299.

³⁹ Kâzım Yetiş, **Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyet Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.217.

“Âhenkte musicalité esastır. İnsan ruhuna hislerin tesirinin ehemmiyetine işaret eden yazar, kulak vasıtasıyla okuyucu veya dinleyiciye daha çok müessir olabileceğimizi belirtir.”⁴⁰

Şiirde his güzelliğinin âhenkle tamamlanacağı⁴¹ ve böylece okuyucuya tesirinin daha kuvvetli olacağını düşünen Recâizade, Menemenlizade’nin şiirinde âheng-i selâseti tam olarak sağlayamadığını söyler. Şiir Nasıl Söylenir’in ikinci ve dördüncü kıtalarına işaret eden Ekrem buradaki gerindiumların fazla ve yersiz olduğunu söyler. “Oturup, unutup, ederek, giderek” kelimelerinin “şiirce mültezem olan âhengi ne kadar ihlâl ettiğine” dikkat çeker. Elfazına dikkat edilmeyen ikinci ve dördüncü kıtalarda şiir musikisini bozan bu kelimeler nesirde daha uygun olacakken şiirde kullanıldığında hiç de şık durmaz.

1.2.2.2 Vezin ve Kafiye

Recâizade vezin ve kafiye hakkındaki görüşlerini çelişkili gibi gözüken bir cümleyle izah eder: “Her şiir mevzun ve mukaffa olmak lâzım gelmez, her mevzun ve mukaffa söz şiir olmak iktiza etmediği gibi.” Ekrem bu sözüyle şiirin vezinli ve kafiye olmasının yönündeki genel kanaati reddettiği gibi, her vezinli ve kafiye sözün de şiir olamayacağını ifade eder. Böylece şiirin kolay bir söyleyişinin olmadığını kabul etmiş olur. Kolay söyleyişi olmayan şiirin, vezin ve kafiyeyle bir kalıba bürünüp şiir diye öne sürülemeyeceğini söylemiş olur.

Recâizade şiirin tarifini de yapar:

“Alelîtlak ifadesi muntazam.. mânâsı güzel.. hiss ü hayali muvafık-ı hakikat ve tabiat olan her söze şiir denilir.” Burada önemli olan ifade, mânâ, his ve hayaldir. Şiirdeki bu 4 unsurun kendine göre ayrı ayrı özellikleri taşıması gereklidir. İfade muntazam, mânâ güzel, his ve hayal ise hakikat ve tabiata uygun olmalıdır. Bu tanımdan yola çıkarak şartlarını sağlayan her söz şiirîdir, ancak bunlardan vezinli ve kafiye olanlar şiirdir, diğerleri ise nesr-i muhayyel de denilen mensur şiir türüne aittir.

---

⁴⁰ A.g.e., s. 217.

⁴¹ Nitekim his, müzikle birleşir. Yahya Kemal de şiir ve musikî konusunda şu beyitleriyle dikkatimizi çeker:

“Üstâd elinde ser-te-ser âhenk olur lisan
Mızraba ses verir kelimâtiyle tel gibi

Elhan duyulmadıkça belâgat giran gelir
Lâf u güzâftan mütehassıl kesel gibi”<

Bunlar lafızda şiirden ayrılarak düzyazı sınıfına girerler. Yani vezinli ve kafiyeli olmayan fakat kendi içinde bir “intizam ve insicam” taşıyan sözler de mensur şiir sayılır. Bunların “mânâlarında istikamet ve letafet bulunsa bile şiiriyeti haiz olamazlar.” Çünkü şiir gibi beyitlerle yazılmaz, vezinli de değildir. Kafiye ise mısra sonlarında bulunmasına karşılık bu metinlerde cümle sonlarında vardır. Fakat kafiyeleşme açısından şiirdeki kadar kuvvetli de değildir.

Lâfız – mânâ ilişkisine de değinen Ekrem, “kaba elfaz ile tebliğ olunan güzel mânâlar”ın çirkin gözüktüğünü söyler. Yani sözün kabalığı mânânın güzelliğini öldürür. Recâizade fikrini açıklamak, somutlaştırmak için örnek verir.

Birinci örnekte şehirli bir kadın tasviri vardır. Şairane fikirlerin peri yüzlüleri âlâyişi sevmeyenlerinden sade ve güzel giyinirler. Elbise kumaşları çoğunlukla pahalı, değerlidir ama kaba değildir. Meselâ beyaz billur sinisini göstermek için göğsünün iki düğmesini iliklememek gibi bir müsamahakârlık gösterebilir, bundan çekinmez. Fakat üzerlerinde de bir leke veya yama görmek de mümkün değildir.

İkinci olarak 8 mısralık bir şiir örneği vardır. Şiirde tabiat tasviri yapıldıktan sonra bir kızın anne, baba ve kızkardeşinin kendisine kol kanat germeleri, onun için saadet kaynağı oluşları anlatılır. Recâizade lâfız – mânâ ilişkisine dair şiir örneğinden yola çıkarak bir açıklama yapar. Manzumede şehirli bir güzelden bahsedildiğini söyler. Bu güzel kendi haremde ipek çorap giydiği küçücük ayaklarına kavat işi sırmalı terlik giymek gibi bir uygunsuzluktan çekinmemiştir. Buna rağmen kıyafetinde yine de bir zarafet ve necabet vardır.

Üçüncü örnek yine bir şiirden yola çıkılarak verilmiştir. Bu, bir halk şiiri örneği sayılabilir. 5 mısradan oluşan şiir daha çok bir mani veya türkü gibidir. Şiirin ardından yaptığı açıklamada Ekrem, köylü bir kız tasvir ettiğini söyler. Bu köylü kız “otlamaya bıraktığı kuzusunu aramak için tek tek kunduralarıyla kulübesinden dışarı” çıkmıştır. “Fakat hâlinde yine bir halâvet ve letafet görünür.”

Recâizade lâfız – mânâ uygunluğuna örnek verirken üç kadın tasviri yapar, örneklerinden ikisini şiir olarak verir. Şiirlerinden ilkinde şehirli bir hanım, ikincisinde köylü bir kız tasviri vardır. Her üç kadında da önemli olan unsur hallerinin zarafet, necabet ve letafetleridir. Elbiseleri lâfzı, hâlleri mânâyı temsil eder.

Lâfız – mânâ uygunluğu Recâizade’nin önceden de ele aldığı bir mevzudur. Şiirde renk – şekil uygunluğu diye bahsettiği bu konu bu kez karşımıza sözün anlam ve lâfzı olarak çıkar. Şiirin vezni ve kafiyesi lâfzı, taşıdığı anlam ise mânâyı karşılamaktadır.

Recâizade verdiği örneklerin ardından tekrar fikrini toplama yoluna gider. Mücerredî müşahhaslaştırdıktan sonra fikrini tekrar mücerredle açıklamaya, özetlemeye çalışır. Çünkü ortada bir fikir vardır ve bu fikir somut örneklerle daha iyi anlaşılacaktır. Fakat neticede bir fikir en iyi fikrî yünden açıklanabilir.

Ekrem'e göre "belâgatsiz fesahat câri olsa bile fasahatsiz belâgat gidemez." Bu söz onun edebî eserlerin elfazına ne kadar önem verilmesi gerektiğini ifade eden, bu konuda oldukça açıklayıcı olan bir cümledir. Recâizade edebî eserlerin fikrindeki "liyakat ve letafete" bağışlanacak ve edebî zevke yönelik küçük "müsamahakârlıklar" yapılabileceğinden bahseder. Küçük hatalar hoş görülebilir, düşüncesindedir. Fakat yine de en beğenilen edebî eserler kuralsızlık ve yanlışlıklardan uzak olanlardır. Şiirde ise "- madem ki nesir değildir – hem vezne hem de kafiye" dikkat edilmelidir. Recâizade Ekrem bu görüşüyle vezin ve kafiyei tam olarak reddetmediğini aksine şiir için gerekli de olduğunu söyler.

Recâizade, Menemenlizade'nin "Kafiyesiz Bir Şiir"⁴² başlıklı şiirinden yola çıkarak belâgat sanatını tarif eder: "Sanat-ı belâgat bir güzel fikri.. bir lâtif hissi.. bir parlak hayali müfid ve müessir ve mütehassin surette arz etmekten ibaret olduğuna (...)" Buna göre belâgat sanatı; fikir, his ve hayal güzelliğinin her üçünü de sağlamalı ayrıca "müfid, müessir ve mütehassin" olma özelliklerini de taşımalıdır. Buna karşılık şair ve nâsirler de "belâgate itina etmek.. fesahatten de düşmemek şartıyla sözlerine istedikleri tavır ve şekil ve kıyafeti verebilirler." Yani belâgat ve fesahat hiçbir şekilde ihmal edilmemeli, edebî eser içerisinde her ikisi birden sağlanmalıdır.

Nesir ve nazım karşılaştırıldığında aradaki en büyük farkın vezin ve kafiye olduğu görülür. Şiirde vezinle sınırlı olmak ne kadar güç bir işse kafiyeyle uğraşmak belki ondan daha da zordur. Recâizade vezin ve kafiyei her ikisine de fayda gözüyle bakar. İkisinin de terkedilmemesi gerektiğini düşünür. Şartlarına uygun olmak üzere

---

⁴² **Kafiyesiz Bir Şiir**

Hüsnünü gördüğüm zaman güzelim
Bir güzel nev-şükûfte gül sandım

Sînemi etmek istedim tezyîn
Sen meğer bir güzel melekmişsin

Canlı bir gonca bir periymişsin
Eyledim ben de gönلümü tenvîr

Pertev-i can-fezâ-yı aşkınla
Ki ânı Hak gidermesin benden

Kafiyesiz Bir Şiir, Elhan, s. 60-61

secili sözü sevdiğini söyler. Ekrem kafiyesiz şiirden hoşlanmadığını da ifade eder. Ona göre kafiyesiz şiir yazmaktansa nesr-i muhayyel yolunda maksad anlatmak daha evlâ ve efdaldır. Nesr-i muhayyelin şiirden farkı mısraların düzyazı şeklinde yanyana getirilmesi ile veznin hiç kullılmayışıdır, kafiye ise seci denen şekilde kullanılır. Ekrem nesr-i muhayyele örnek olarak kendi manzum hikâyelerinden örnek verir. Bu hikâyelerden birinin kafiyeleşmiş şekli ve taşıdığı “tavr-ı şiirî” şöyledir:

“Vidanimla hissediyorum ki: Cihan bîbekâdır, mevcudat fanî. Beşer haliktir hevesat zıll-i zail. Cihan bir gün biter ama Allah ber-bekâdır. Beden bir gün çürür ama ruh sermedîdir.”

- Cümeler kısa kısa, tıpkı mısra gibi sıralanmıştır.
- “-dır, -tir, -il, -er, -dır, -ür, -dir” sesleriyle nesir içinde, cümle sonlarında bir âhenk oluşturulmuştur.
- Cümleleri alt alta yazdığımızda karşımıza sanki çapraz kafiyeyle kafiyeleştirilmiş bir şiir çıkmaktadır.
- “b”, “r”, “t”, “z”, “k” sesleri tekrar edilerek metin içinde âhenk oluşturulmuştur.
- Kelimelerdeki uzun sesler cümlelerin kendi içinde ve metnin bütününde âhenk oluşturur.

Ekrem, kafiye meselesini bir de tercüme şiirler üzerinden değerlendirir. Ziya Paşa’nın Tartûf tercümesine dair bir tezkire yazar. Tezkire, Vakit gazetesinde yayınlanır. Ekrem, tezkire hakkında Menemenlizade’nin çekinmeden yazı yazabileceğini söyler. Recâizade bu tavrıyla bir alçakgönüllülük örneği göstererek talebesinin, hocasını eleştirebileceğini, sorgulayıcı bakış açısını hiçbir şekilde sınırlandırmaması gerektiğini ifade etmek ister. Hocalık vasfını göstermiş olur, öğrencisini yetiştirmek gayesiyle hareket eder.

Hoca ve talebenin kafiye meselesinde fıkren buluştuğu nokta, kafiyeleşmiş nesrin kabul görebileceği, fakat kafiyesiz şiirin hoşla gitmediğidir. Kafiyesiz şiir hoşla gitmez, çünkü alışkın değilizdir. Ayrıldıkları nokta ise “Ziya Paşa’nın tercümeyi suubetine binaen takfiye etmemiş olacağı mütâlaasına karşı ‘Bir eseri hakkıyla tercüme ettikten sonra onu mukaffa yapmakta Ziya Paşa için ne derece suubet olabilir?’ iddiasıdır.” Ancak yabancı dilde yazılmış bir eseri Türkçe’ye çevirirken onu kafiyeleştirmek dilin yapısından dolayı bazı sorunların çıkmasına sebep olur. Türkçe kurallı bir dil iken Fransızca’da yüklem başta yer alır, dolayısıyla devrik cümle yapısına sahiptir. Bu

sebeple tercüme şiiri Türkçe'ye göre kafiyeleştirirken yeniden yazmak icap edecektir. Halbuki “telif başka tercüme ise yine bütün bütün başka”dır. Tartûf tercümesi kafiyeleştirilirken başka bir eser olacaktır. Bu durumda tercüme eserleri kafiyeleştirmek oldukça güç bir iştir. Üstelik tercüme kafiyeleştirilirken külfetli bir hâl alırlar. Böyle olunca da külfetli şiir tabîîlikten uzaklaşır, aynı şey nesir için de geçerlidir. Tabîî olmayan şiir kötü olur.

Ekrem bütün söylediklerini tasdiklemek için Avrupalı münekkittlerden de örnek verir. Onların eserlerini okumasını talebesine tavsiye eder. Kafiye konusunda da Menemenlizade'ye Boileau'nun Art Poetique adlı eserini okumasını, ona müracaat etmesini söyler. Öğrencisinden gelebilecek herhangi bir itiraza karşılık da “Eminim ki bu tavsiyeme karşı ‘Türkçe şiir söylemeyi de Frenklerden mi öğreneceğiz?’ demezsin.” der.

Netice olarak bir sözün şiir sayılabilmesi için o söz, “ne derece latif ne derece parlak olursa olsun kendisinde şeklen iki şartın vücudu iktiza eder.” Bunlar vezin ve kafiye. Kafiye tıpkı vezin kadar önemlidir. Bir şiir vezinsiz olduğunda nasıl bir hâlê bürünürse kafiyesiz olduğunda da o derece değersiz olur. Sözün kafiyeyle güzelleşmesi meselesini en çok secili mensureleri incelediğimizde görürüz.

Ekrem, kafiyesiz şiir meselesini de düşünür. Kafiyei değerden düşürmemek gerektiğini söyler. Bunun için Homeros ve Horace için “kafiyesiz şiir yazarları” diyerek kafiyei gözardı etmemek gerektiğini ifade eder. Hatta bugünkü gün “Homeros da olsa şiirini mukaffa söylerdi” der. Fransızca bir terimden bahseder; prozodî⁴³. Yunanca, Latince’de bu şiir vasıtasının kullanıldığından dem vurur.

1.2.3 Elhan’daki İki Şiir Hakkında Değerlendirmeler

1.2.3.1 Kitabe-i Seng-i Mezar

Recâizade, Menemenlizade’nin “Kitâbe-i Seng-i Mezar” başlıklı şiirini birkaç yönden eleştirir. Manzumeyi his, fikir ve üslûp açısından tenkit eder, şairin bu çerçevedeki kusurlarını gösterir. Ekrem’e göre edebî eserdeki üç güzelliğin ilki olan his güzelliği şiirde iyi işlenmemiştir. Ölüm temasının etrafında şekillenen bu şiirde genç şair “hissiyat-ı hakikiye”yi etkileyici şekilde kullanamamıştır. Recâziade, “Merhum her

⁴³ **Prozodi:** Dilin ritim özelliklerinin tümü. Terim, edebiyat eleştirisinde daha çok şiirin ölçü yapısını ve bu yapıyı inceleyen dalı belirtir. Ama ölçünün dışında uyak düzeni, aliterasyon ve asonans gibi özellikler de şiirin “ses alanı”nı etkileyen öğeler arasındadır. Bir şiirin prozodi açısından incelenmesi, genellikle o şiirin ritim, vurgu, ölçü ve tempo gibi özelliklerin çözümlenmesine dayanır. Ama prozodi çalışmaları bir şiirin ait olduğu tarhsel dönemi, şiirin türünü ve şairin üslubunu da göz önünde bulundurur. Prozodi terimi ayrıca, şiirin ölçü yapısı üzerine çeşitli dönemlerde geliştirilmiş kural ve kuramları da kapsar. (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, c. 18, Ana Yayıncılık, İstanbul 1987.)

kimse fevtine aklınızla acımışsınız kalbinizle değil.” diyerek acıma duygusuna dayanması gereken bu şiirin aksine aklın ürünü olduğunu belirtir. Halbuki Ekrem’e göre söylenenler kalpten çıkmalıdır. “Ölüm” gibi ulvî bir hakikatin işlendiği şiirde duygu, hissiyat-ı âliyye ile verilmelidir. Ölüm gibi sık kullanılan temaları şiirde konu edinmenin elbette bazı sakıncaları olacaktır. Çünkü yeni bir şey söylenemeyecek mevzularda fikir güzelliğini sağlayabilmek ayrıntılı bir meseledir.

Ekrem, Kitâbe-i Seng-i Mezar şiirini fikir bakımından da değerli bulmaz. Manzumenin yeni şeyler söylemediğini, eskilerin çokça tekrarladığı birtakım sözleri mısralaştırdığını söyler. Şiirin anafikri “dünyanın vefasızlığı ve geçici olduğu”dur. Bu fikri olduğu gibi vermek şiire bir değer katmaz. Herkes tarafından söylenen basmakalıp sözleri şiir olarak yazmak sanatsal açıdan bir önem taşımaz. Basmakalıp ve “âdi” fikirler üslûbu da bu yolda etkileyecektir. Çünkü üslûbun güzelliği fikrin güzelliğiyle kaimdir. Dolayısıyla Ekrem, Kitâbe-i Seng-i Mezar’ı his, fikir ve üslûp açısından eleştirir.

Buraya kadar Menemenlizade Tahir’in şiirindeki alelâde fikirleri ve etkileycilikten uzak hisleri eleştiren Recâizade bundan hemen sonra şairlik şartının “her zaman bir yeni fikir bir yeni hayal arz etmek” demek olmadığını vurgular. Şiirde fikir güzelliğini sağlayan hususlarda zikrettiği “alelâdelik” ile burada zikrettiği “yenilik” düşüncesi birbiriyle zıtlık oluşturmaz. Çünkü Ekrem her güzel şiirin “şair emsalinden seçilerek calib-i nazar-ı istihsan” olması için ufak farklılıkları taşıması gerektiğini söyler. Bu farkları o, “nüans” tabiriyle açıklar. Kâmus-ı Fransevî’den anlamını dipnot olarak verdiği bu Farnsızca tabirin edebiyattaki karşılığını örneklerle destekler. Kendisine ait bir beyit ile Fuzûlî’nin beyitini karşılaştırır, aralarındaki ince ayrıntıya işaret eder.

“İstirabım anlayan olmaz aşk u işvede

Gönlümün hem pâyesi cânânımın akranı yok” (Recâizade Mahmut Ekrem)

“Her gören ayb etti âb-ı dîde-i giryânımı

Eyledim tahkîk görmüş kimse yok cânânımı” (Fuzûlî)

Görüldüğü gibi fikir ve tasavvur bakımından aralarında paralellik sağlayan beyitlerin ifade ediş tarzları birbirinden küçük ayrıntılarla ayrılmaktadır. Böyle olunca da şiir Recâizade’ye göre makbuliyet kazanır. Kendi şiiri yeni bir şey söylememekle beraber basmakalıp da değildir.

Recâizade bundan sonraki örneklerini Necib Paşa Mersiyesi'nden nakleder. Misallerinden birini olumlu diğerini ise olumsuz yönde değerlendirir. Hissî yoğunlukla kaleme aldığını söylediği mersiye'nin olumlu örneği şu şekildedir:

“Vukû’unu ne kadar görse de ba’îd-i hayal
O nûr düştü mezâra budur hakikat-i hâl!
Çıkıp sabâha pür-ümmîd-i leyl-i buhrândan
Gurûba vardı o mihr-i zekâ bi-vakt-i zevâl!”

Bu dörtlükte fikrî bakımdan yenilik taşımayan beyitler “vukû-ı hâl de muvafık ‘nüans’lar”a sahip olduğu için değerlidir. Ekrem, menfî örneği yine mersiyeden seçerek bir özeleştiri yapar:

“Tenebbüh etmiyoruz olduğu muhakkak iken
Hayat hâb u hayâl ü vücûd ayn-ı zılâl
Hayatı böyle bilir de yine şu fânîler
Eder perestiş-i ikbâl u hırs-ı mâl ü menâl!”

Ömrün geçiciliğine karşılık insanların hırs ve tamahını konu edinen beyitler fikrî bakımdan güzel değildir. Recâizade burada güzelliğin olmamasını “banal” tabiriyle niteler.

Ekrem talebesine hatalarını işaret ettiği gibi bunları düzeltmesi için de yol gösterir. Ayrıca bu türlü kusurların sadece Menemenlizade gibi şiir sanatında yeni şairlere ait olmadığını, kendisi gibi şairlerin de aynı kusurları işleyebileceğini ima eder. Ekrem bu gibi hatalara düşmemek, ifade muğlaklığı sorununu aşmak ve edebî incelikleri kavrayabilmek için “Boileau, Voltaire, La Harpe, Sainte Beuve” gibi Avrupalı münekkitleri iyi tetkik etmek gerektiğini düşünür. Münekkit Ekrem’e göre iyi bir şair şiir yazarken sadece iyi örnekleri okumakla kalmamalı, şiir hakkında yazılan tenkitleri de okumalıdır.

1.2.3.2 Şiir Nasıl Söylenir

Menemenlizade Tahir’in Şiir Nasıl Söylenir⁴⁴ isimli poetik görüşünü açıkladığı manzumesini, Ekrem kusurları ve meziyetleri birarada göstererek eleştirir. Böylece

---

⁴⁴ **ŞİİR NASIL SÖYLENİR**

(1300)

1

Meselâ olmadan güneş peydâ

Bir sükûta dalar bütün dünyâ

Arz-ı ulviyyet eyleyip sahrâ

Diline hâli akseder gûyâ
Kaplar etrafı bir garîb sadâ
Ki onu istimâ eden dildir
Ki evvelden cihân zâildir
Cûş edip anda bahr-ı ulviyet
Eyler insânı garka-i hayret
O zamân arşa itilâ edilir
O zamân şiire ibtidâ edilir

2

Yâ ki bir meclis-i muhabbette
Sevdiğin mehle bezm-i ülfette
Dem-i cûş u hûrûş-ı hayrette
Öyle bir âlem-i saâdette
Unutup ka’r-ı zevk-i sohbette
Kendini kâinatı dildârı
Hüsnüne âşık olduğun yârı
Âlem-i aşka atf-ı çeşm ederek
O cihânlarda gezmeye giderek
Kayd u derd-i cihândan hâlî
Neşvelerle gönül olur mâlî
O zamân arşa itilâ edilir
O zamân şiire ibtidâ edilir

3

Yâ ki efkâr-ı itilâ perver
Zihne bahş eyleyip fer ü zîver
Edilir âsmâna doğru nazar
Fikri tâ arşı eyleyip de gûzar
Mu’riz-I Hakka eyleyince sefer
Zîr-i pâyinde terk eder dehri
Atf eder sonra âleme nazarı
Âlem-i Hakka intisâb olunur
Başka bir hilkat iktisâb olunur
Tâ ki ol rütbe itilâ edilir
Nazm-ı eş’âra ibtidâ edilir

4

Olmayınca gönülde ulviyet
Olamaz şiir nazmına kudret

öğrencisine yine yol gösterir. Şiirdeki mısralar üzerinde tek tek duran Ekrem birinci kıtadaki;

“Kapl原因 etrafı bir garîb sadâ
Ki onu istimâ eden dildir
Ki evvelden cihân zâildir
Cûş edip anda bahr-ı ulviyet”

mısralarında etrafı kaplayan garip bir sesle birlikte şairin gönlünden cihanın kaybolması fikrini tenkit eder. Recâizade bu şiirle ilgili eleştirisini, şiirde görülenden görülmeyene uzanma meselesine dayandırır. Ona göre şairin; tahayyülden ibaret olan “ideal”den bahsetmesi için, kendisini bu ideale götüren “eşya ve ahval”den yani “dünya”dan mutlaka bahsetmesi gerekir. Münekkit Ekrem, şairin bu şiirdeki maksadının tabiatı kaplayan garip sesle cihanın zail olması şeklindeki ifadesiyle, “şair eşvak-ı ruhaniye arar.. ezvak-ı maddiyyeyi gönlünden tard u tebid eder.” demek istediğinin farkındadır. Ancak bu düşüncesini güzel biçimde şiirleştirememiştir.

Recâizade, Menmenlizade Tahir’in maksadını anladığını söyler, fakat ifade edişini beğenmemiştir. Herkesin hata yapabileceğini imâ eden Ekrem, alçakgönüllü davranır, öğrencisini kırmadan tenkit eder.

Recâizade’nin fikrî güzellik bakımından eleştirdiği bir diğer kısım;
“Olmayınca gönülde ulviyet!?
Olamaz şiir nazmına kudret
Edemez öyle bir zamân elbet
Şâirin fikri terk-i hürriyet
Yazar eşârı kafiye aramaz

Edemez öyle bir zamân elbet
Şairin fikri terk-i hürriyet
Yazar eşârı kafiye aramaz
Zihnini sarf u nahv ile yoramaz
Doğru söylerse şiirini âlâ
Bakamaz olsa da sözünde hatâ
Çünkü ilhâm eder onu tazyîk
Edemez hûb u ziştini tefrîk
Olmasın da hatâ hayâlinde
Zarar etmez olursa kâlinde

Zihnini sarf u nahv ile yoramaz
Doğru söylerse şiirini âlâ
Bakamaz olsa da sözünde hata
Çünkü ilham eder onu tazyik
Edemez hûb u zîştini tefrik
Olmasın da hata hayalinde
Zarar etmez olursa kâlinde”

beyitleriyle ilgilidir. İlk iki mısradaki Menemenlizade’nin dile getirdiği, şairin gönlünde ulviyet olmadıkça şiir yazamayacağına dair fikri Ekrem’e göre yanlış düşünülmüştür. Çünkü ona göre şiir, tabiatı itibarıyla ulvî olduğundan “süflî müteşairler”den zaten “sadır” olamaz.”⁴⁵ Fakat Üstad’a göre genç şairin asıl fikrî hatası, ulviyetin şairlik için olmazsa olmaz bir özellik gibi düşünülmesidir. Zira Recaizade şair gönlünde ulviyetten önce hissîlik arar. Ona göre hissîlikten uzak olan şiirler düşündürücülükten de uzaktır. Böyle şiirlerde söylenmek istenen her ne kadar edebî sanatların kullanılışı, vezin ve kafiyeleşme açısından kusursuz olsa dahi bu kusursuzluğu yapan biçim özellikleridir. Bu biçim özellikleri asıl muhtevanın “ruhsuz” oluşuna engel olamaz. Bu yüzden onlara “cemadat-ı fikriye”⁴⁶ denilebilir. Yazısız bir mezar taşı bu tarz şiirlerden daha düşündürücü ve tesirlidir. Buna karşılık hissiyata müteallik şiirlerin nevilerini de belirtir. Âlî, samimi, hakîmane şiirin “teessür ve teheyyüc” ile yazıldığını ama hepsinin de “ulviyet” taşımadığını söyler.

Ekrem öğrencisinin hatalarını gösterdikten sonra bunların gerekçelerini de sıralayarak onu ikna etmeye çalışır. İşaret ettiği kusurları olduğu gibi bırakmaz, sebeplerini belirtir ve gerekirse yanlışları doğruyla düzeltir. Kimi zaman da – burada olduğu gibi – yanlışla olumsuz örnek olarak kendi şiirlerinden mısralar gösterir. Böyle yapmadaki maksat, şairlerin sadece acemilik değil olgunluk devrelerinde dahi bu türlü kusurları olabileceğini talebesine göstermektir.

Şiirde dile getirilen düşünceyle ilgili diğer bir eleştirisi de kafiye, vezin ve sözün doğruluğunun şiirde aniden doğuveren duygu, hayal, düşünce güzelliğinden daha önemli olmadığıyla ilgilidir. Belâgat ve fesahatın güzelliğinin birbirine bağlı olduğunu belirten Recâizade fikrini yine “tablo” örneğiyle açıklar:

“Bir musavvirin levha-i hünerinde en evvel aranacak şey arz ettiği suverin eşkal ve elvanca tenasübü olduğu şüphesizdir. Ancak gönül öyle eşkâl ve elvanı ince işlenmiş

⁴⁵ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.50

⁴⁶ A.g.e., s. 50

görmek ister.”⁴⁷ Ekrem’e göre tıpkı resim sanatında olduğu gibi şiir sanatında da sözün intizamı ile hissin, hayalin ve fikrin güzelliği birarada olmalıdır. Eski şiirin şekilciliğine karşılık yeni edebiyatın mânâya önem vermesi sözün intizamını ihmal etmesini gerektirmez. Ancak şiirde intizam arayan Ekrem’e göre bunda aşırıya kaçmamak gerekir. Aksi takdirde “her kelimeyi yerinde kullanmak.. her sözü kaideye muvafık düşürmek.. hiçbir vakitte hiçbir yanlışlığa kail olmamak taassub-ı nahv-perestanesi”⁴⁸ demek olan “müşkilpesendlik” kusuru işlenmiş olur. Böylece Recâizade şiirde intizama önem vermeye bir ölçü getirmiş olur. “Müşkilpesendlik”, Ekrem’in Talîm-i Edebiyat’ta fesahat bahsinde eskilerden farklı olarak ayrıca ele aldığı bir konudur. Ekrem’e göre “... müşkilpesendlik, ifadeyi zayıflatır, mânânın güzelliğini kaybettirir ve tesirini azaltır. Meşhur ediplerimizin eserlerine ‘müşkilpesendâne’ bir nazarla bakılırsa birtakım kusurlara, kaidesizliklere tesadüf olunabileceğini belirten müellif, bu kusurların ve kaidesizliklerin çoğunun bir ‘letafet’e ve bir ‘faideye’ bedel olduğunu, bu bakımdan edebî zevklere âşina bulunanların onlara kusur demeye bile kıyamayacağını söyler.”⁴⁹ Tümüyle “bozuk düzen ifadeler”le yazılmış sözlerin, sadece fikirleri güzel diye şiir olarak kabul edilemeyeceğini söyler. Eğer öyleleri de şiir sayılırsa pekçok kişinin şiir diyerek söylediği kusurlu ve “sakat” sözlerin de şiir olması gerektiğini belirterek fesahat kadar belâğatin de önemli olduğuna dikkat çeker. Böyle eserlerin halk tarafından çok rağbet görmesinin ona bir değer katmayacağını, onların edebiyattan sayılmayacağını ifade eder. Fikrini “köprü başında halkı taciz eder feryatlarla ilan olunan Haydar Paşa destanının Ragıp Paşa divanından daha çok” ilgi çekmesi meselesiyle açıklar. “Her çok sivrilen şey iyi mi olmak lazım gelir?!” diyerek okuyucu - edebiyat ilişkisinin edebî eserin değerini belirlemede çok iyi bir kıstas olmadığını ifade eder. Halkın her beğendiği eser Ekrem’e göre her zaman bir kıymet taşımaz.

Şiir Nasıl Söylenir’deki düşünce hatalarını eleştiren Ekrem, Menemenlizade’nin şiirde fesahatin gerekli olmadığı fikrini işlediği beyitlerine de işaret eder. Fesahat bahsinde ilhamın rolüne değinen Tahir Bey, şiirde ilhamı kısıtlayıcı bir unsur olarak değerlendirir.

“Çünkü ilham eder onu tazyik

Edemez hûb u zîştini tefrik”

---

⁴⁷ A.g.e., s.54

⁴⁸ A.g.e., s.55

⁴⁹ Kâzım Yetiş, **Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sâhasında Getirdiği Yenilikler**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , Ankara 1996, s. 207-208

mısralarındaki fikir romantik Ekrem’e göre tamamen yanlıştır. Çünkü romantizmin temeli olan ilham kötü olamaz. Üstelik ilham, şair için baskı oluşturmamasının aksine güzel ve akıcı şiir yazmanın en temel ögesidir. Ekrem’e göre ilhamın üç özelliği vardır:

1. Şairin gönlünü aşk ve şevk ile coşturur, heyecanlandırır.
2. “Teemmülsüz”, “tekellüfsüz”, zorlama ve yapmacıksız şiir yazmak meziyetini kazandırır.
3. Nefis şiirlerin içinde en güzel olanlar ilhamla yazılmış olanlardır.

Üst tarafında şiirde fesahatin çok önemli olmadığına değinen Menemenlizade bu mısralarını da önceki fikirlerini desteklemek, sözü ile önemli olan fikrini birbirine uydurmak için yazmıştır. Tahir Bey, üslubun fesahatinin belâgat için feda edilebileceğini savunurken ilhamın zararlı olduğunu söyler. Fakat Ekrem böyle düşünmenin çok da doğru olmadığını ifade eder. Çünkü ilham, şiirde Menemenlizade’nin fikrinin tam aksi yönde bir fonksiyona sahiptir. Recâizade, Menemenlizade Tahir’in şiirindeki fikrî yanlışları somut örnekler göstererek isbat yoluna gider.

Tahir Bey’in vezne uymak için lâfzın kusurlu olması mecburiyeti konusundaki tutarsızlığını da Ziya Paşa’dan naklettiği beyitlerle açıklar:

“Mahreçte muhalif iken aslı
Eyler ayn’a çü hemze vaslı
Med verdi kimi elifle nûna
Verir hareke kimi sükûna
Der akla akıl ibâretinde
Canı dahi çân sûretinde
Sorsan bu tekellüfata illet
Der veznde çünkü var zarûret”

Paşa’nın, vezne kıymet verilmesi gerektiğini ifade ettiği bu beyitlerinde Osmanlı şairlerinin şiir yazarken “tekellüfat”tan âzâde olmadıkları ve kelimeler üzerinde hata sayılabilecek birtakım imâleler yaptıkları ifade edilmektedir. Recâizade Ziya Paşa’nın mısralarındaki tenbihe, Menemenlizade’nin “bilerek” uymadığını genç şairin kendisine gönderdiği manzum mektubundan naklettiği beyitleri göstererek ifade eder. Ardından bu konudaki düşüncelerini açıklar. Ekrem’e göre şiirin lâfzında bulunan kusurlar hoş görülebilir. Ancak Tahir Bey’in mısralarında dile getirdiği;

“Zira ki yazılmıyor mücerreb
Türkîde şiir hatasız agreb”

fikri, Türkçe’de hatasız şiir yazılamayacağını ifade eder ki bu tamamen yanlış bir kanaattir. “Zira yazarlar pekâlâ yazıyorlar.”⁵⁰ Aslında şiirin en zor tarafı da işte burasıdır. Çünkü şairin sanatkârlığını gösterdiği hususlardan birisi de şiirinde lâfız hatalarını mümkün olduğunca az yapmasıdır. Recâizade’nin “sanatperverlik” dediği bu vasıf sadece fesahat bahsinden ibaret değildir. Ekrem meseleyi Üçüncü Zemzeme Mukaddimesi’ne dayandırarak güzel şiirin ne olduğunu açıklar. Bir şiirin güzel sayılabilmesi için fikrî, hayalî ve hissî güzelliğe sahip olmasının yanında şiirin konusuna uygun vezin ve kafiye bulmak, ifadeye “en yakışır olan tavır ve rengi iktisab ettirmek” de gereklidir. Fakat şiirde güzelliğin sağlanabilmesi sadece bunlardan ibaret olamaz. Beyan güzelliği ve vicdanın tasviri de şairin karşısına güzelliğe ulaşmadaki pekçok engelden biri olarak çıkar.⁵¹ İşte tüm bunlardan dolayı “gerçekten şair olanlar güzel şiir söylemeyi” en zor işlerden kabul ederler. Ekrem, düşüncesinin haklılığını Tahir Bey’in Tenhâyi-i Firkat şiiri ile başlıksız bir şiirinden gösterdiği beyitlerle destekler. Menemenlizade’nin, Türkçe ile hatasız güzel şiirlerin yazılamayacağı fikrini genç şairin kendi mısralarıyla aksi yönde isbatlar. Türkçe’de şiir yazılamayacağı düşüncesinin şairin kendine yaptığı bir iftira olduğunu söyleyen Ekrem, şairin güzel şiirlerini örnek göstererek öğrencisine cesaret verir. Makbul şiirler de yazabileceğini söylemek ister.

---

⁵⁰ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.61.

⁵¹ Recâizade Mahmud Ekrem, “Üçüncü Zemzeme Mukaddimesi”, **Zemzeme**, Matbaa-i Ebuzziya. Konstantiniyye 1333/1914.

II. BÖLÜM: TAKRİZAT'IN İNCELENMESİ

Hicrî 1314 yılında yayınlanan Takrizat, Recâizade Ekrem'in edebiyat, özellikle de şiir hakkındaki görüşlerini anlattığı önemli tenkit eserlerindendir. Eserde dönemin genç şair ve yazarlarının kitaplarına yapılan takrizler yer almaktadır. Recâizade Ekrem Bey'in hocalık ve üstadlık yönünü bu eserinde de görmekteyiz. Öğrencilerinin hatalarını göstermekten çekinmeyen fakat bunu yaparken de son derece alçakgönüllü ve yumuşak başlı olan Üstad Ekrem, talebelerini teşvik edici sözler söylemekten uzak durmaz. Recâizade eserlerin her birinde hem güzellik hem de çirkinlik bulur. Bunları tek tek gerekçeleriyle izah eder. Gerekirse doğrularını da gösterir. Yazarın tasavvuruna uygun tabirler kullanamamış olduğunu belirtir. Varsa ifade hatalarını gösterir. Takrizat'ta 13 kitap üzerine değerlendirme yapıldığını görmekteyiz. Bu 13 takrizin 11'i edebî eserler olmak üzere 2'si edebiyat dışında yazılan eserlerden oluşmaktadır. Ara neslin önemli şairlerinden Mustafa Reşid ve Fazlı Necib gibi gençlerin de eserlerine takriz yazıldığını görmekteyiz.

II.1 EDEBÎ ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

II.1.1 “Tulûat” Nâmında Bir Mecmua-i Eşâr İçin

Yazarını bilmediğimiz bu şiir kitabı hakkında Recâizade önce olumlu düşüncelerini belirtir. Kitapta yer alan bütün şiirleri renkli bir gün doğuşuna benzetir. Genç şairin kendisinden istediği kitap ismi için de “Tulûat” başlığını uygun görür. Ekrem “Tulûat” adı ile “Tulûat-ı Cevdet” arasındaki benzerliğe de dikkat çekmek ister.

Eserin olumlu yönlerini gösterdikten sonra kusurlu taraflarını eleştirir. Recâizade şairin bazı şiirlerinde fesahat olmadığını söyler. Ona göre, “fesahat-i üslûb hususunda ‘müsamaha-i edebiyye’ derecesini geçmek katiyyen caiz değildir.” Ancak şairin bu kusurunu genç oluşuna bağlayan Ekrem, ileride bu türlü hatalarının olmayacağını ümid eder.

Eleştirisinde yapıcı rol üstlenen Recâizade, genç şairin meziyetlerini övdükten sonra hatalarını gösterir. Onun hevesini kırarak yorumlar yapmaz. Sonunda kendisine danıştığı için teşekkür eder, iyi dileklerde bulunur.

II.1.2 Bu Da Bir Mecmua-i Eşâr İçin

Yazarını bilmediğimiz bu şiir kitabında Recâizade bir münacaatı değerlendirir. Eser sahibini, bakışındaki güzellik ve meseleleri ele alışındaki isabetten dolayı tebrik eder. Ona göre tabiatın çocukları olan şairlerin hayalleri, insanoğlunda olduğu gibi hep yükseklerde dolaşır. Onlar yeryüzündeki tabiat eserlerine bakarak içlerine doğan hislerle gözlem yapar, şiirlerini böyle oluştururlar. Tabiat güzelliklerinden yola çıkarak Allah'ın birliğine ulaşırlar.

Ekrem, talebesinin önce takdire değer yönlerini gösterir, gayretlerini över. Ardından eserde gördüğü kusurları dile getirir, doğrusunun nasıl olması gerektiğini söyler. Bunları yaparken son derece alçakgönüllüdür, kırıcı davranmaz. Bir yolgösterici olduğunu hissettirir.

Münacaatta beyana uygun olmayan ifadeler kullanılmıştır. Recâizade genç şairin kulluk edebine aykırı görülebilecek kusurlardan sakınması gerektiğini söyler. Onun istediği;

1. Tevhid ve niyazlarla ilgili şiir ve makalelerde beyanın duruluğuna dikkat edilmelidir.
2. Fesahat ve belâgatçe hürmet ve kulluk edebine aykırı gelecek kusurlardan uzak durulmalıdır.

Şairin;

“Ekber-i vâ’zımsın â Rabbü’l-cihân
Sun’unu tasvir ediyor âsumân
Fâil-i mutlaksın â Rabbü’l-enâm
Ne ise iraden olur elbet tamam”

beyitlerinde geçen “â” ünlemi kulluk edebine aykırı bir sesleniştir. Çünkü bu ünlem daha çok bir kişi azarlanırken veya bir şikayet bildirilirken yahut da bir şey tenbih edilirken kullanılır. “Kullanıldığı yerler ise lâubâliyattır.”

Ekrem ayrıca beyitlerde geçen “Rabbü’l-cihan” terkinin de çok uygun bir söyleyiş olmadığını söyler. Konuyla kullanılan kelimeler arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekerek genç şairi uyarır.

II.1.3 “Bir Çiçek Demeti” İçin

1304 yılında ikinci baskısı yapılan Bir Çiçek Demeti, Ara neslin romantik şairi Mustafa Reşid tarafından hanımlara hitaben yazılmıştır. Nitekim eserin kapak kısmında bununla ilgili olarak şöyle bir ibare yer alır:

“Mustafa Reşid tarafından kızlara hediye”

Eserin “Kârilerime” bölümünde Mustafa Reşid kadınlara seslenir:

“Hanım Kızlar,

En güzel çiçekler renk ve taravetini kaybeder. Size takdim ettiğim demet ise nüsaret-i daimeye malik çiçeklerden yapılmıştır.

Böyle bir demete hafızanız ‘şükûfedan’ olsa sezadır.”

Eser, bir mektup-roman özelliği taşır; karşılıklı mektuplaşmalardan oluşur. Eserde evlenecek kızlara eş tercihinde dikkat etmeleri gereken hususlar anlatılır. İki genç kız mektuplaşmalarında birbirlerine mahrem konularından bahseder, evlilik öncesi ve sonrasındaki hayatlarını anlatırlar. Mustafa Reşid’in kadın bakış açısı ve duyarlılığını yakalamaya çalışarak kaleme aldığı bu eserde ayrıca bir anne ve babanın kızına gelin olmadan önce yazdıkları mektuplar da vardır. Anne, gelin olacak kızına eşini mutlu etmesini, ona sadık olmasını tenbih eder. Baba ise kadının evin geçimine katkısı ve tasarruflu olması için dikiş dikmesinin öneminden bahseder. “Fenn-i idare-i beytiye dikiş dikerek öğrenilir der.

Bir Çiçek Demeti için Recâizade Ekrem dışında üç kişi daha takriz yazmıştır; Abdülhak Hamid, Ali Sedad, Sâmi Paşazade Sezâi. Hamid takrizinde kadınların eğitimi konusuna oldukça önem verir. Toplumun terakkisini kadın okullarının açılmasına bağlar. Buna bağlı olarak da ileri görüşlü tesbitlerde bulunur. Kadınların eğitimine verilecek önemle onların ticarete, devlet işlerinde, siyasette, hukukta kısacası her türlü sosyal kademede erkeklerle birlikte yer alacağını söyler.

Recâizade takrizine, eserin müsveddelerini takdir edip okuduğunu beyan ederek başlar. Eseri edebî bakımdan üç hususta beğendiğini söyler:

1. Tasvir güzelliği
2. Üslûp
3. Kadınlar için yazılmış olması

Ekrem, kadınların güzel vasıflarıyla ilgili bir kitabın Bir Çiçek Demeti ismiyle takdim edilmesinden dolayı Mustafa Reşid’i tebrik eder. Eserin muhtevasıyla başlığının uyumunu beğenir. Bunu, yazarın şairane bakış açısına bağlar. Ardından kadınlar hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Ekrem’e göre, “Kadın fasıla fasıla ailenin, cemiyetin, medeniyetin en gerekli uzvudur. Vatan sevgisini uyandıran kadınlardır.”

diyerek kadının sosyal değerini belirtir. Kadınların önemli bir tarafı da sanatta ilham kaynağı olmalarıdır.⁵² Kadın ve edebiyat ilişkisini ele alır. “Kadınlar bizzat şiirdirler.” der. Yüksek edebiyatın varlık sebebini kadınlara dayandırır. Onlar olmasaydı Shakespeare ve Victor Hugo olamazdı diyerek onlara da kadınların verdiği ilhamı vurgular. “Ekrem’e göre kadının edebiyat sahasında iki önemli rolü vardır. O hem şaire ilham kaynağıdır, hem de bizzat şiir ve şairdir. Edebiyat için gerekli olan şey zarafettir. Bu zarafet kadınların ruhunda vardır. Ve hakiki edebiyatı, kadınlar ruhlarında tabii olarak bulunan zarafeti yansıtmakla ortaya çıkaracaktır.”⁵³ Ekrem bütün bu fikirleri takriz yaptığı kitabın kadınlar için kadın konusunda yazıldığını belirtmek için söyler. Kısacası onun kitabını konu olarak çok isabetli bulur.

II.1.4 “Gözyaşları” İçin

Hicrî 1304 yılında basılan eserin müellifi, yine şair Mustafa Reşid’tir. Esere yazılan takrizler edebî sahada bazı münakaşalara sebep olmuştur. Romantik Ekrem ile realist Beşir Fuat arasındaki münakaşa bu şahsiyetlerin edebî görüşlerini ortaya koymalarına vesile olmakla birlikte zaman zaman sataşma derecesine de ulaşmıştır.

Recâizade Ekrem eser hakkında takriz ve gerekirse ta’rîz de yazabileceğini, fakat üzerinde düzeltme yapmasının mümkün olmadığını belirterek esere müdahale etmek istemez. Ardından edebî değerlendirmelerde bulunur.

Eserin isminden aldığı ilhamla gözyaşları hakkında bazı tasvirler yapar. Gözyaşlarını hissiyata dair sıfatlarla nitelendirir; mazlumiyetin şefaatçisi, masumiyetin tesellisi, kalbin safveti olduğunu söyler. İhlas ve hakikatin, gözyaşıyla belli olacağını ifade eder.

Gözyaşı edebî sanatlarda çokça kullanıldığı için şairler tarafından sevilir. Tabiata ait unsurlara benzetilebildiğinden dolayı şairler gözyaşına itibar ederler. Kısacası gözyaşları, Recâizade için his, hayal ve fikir güzelliğini tek başına sağlayabilen önemli bir motiftir. Özellikle Ekrem’in aşırı duygusal santimantel ruh halini veren bir kelimedir.

Gözyaşlarını yücelten Ekrem, üç Avrupalı edipten bahsederek onların, beğendiği yönleri üzerinde durur:

1. Voltaire’in; “En güzel eserler, insanı giryê-bâr-ı teessür edenlerdir.” sözüne çok önem verir.

⁵² Sema Uğurcan, *Türk Romanında Çalışan Kadın Tipleri – Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar -*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 1983, sf. 24

⁵³ A.g.e., sf. 25.

2. 1874 yılında tercümesini yaptığı Mes Prisons'un müellifi Silvio Pellico'nun olayların tasvirindeki ağlayıcılığını beğenir.⁵⁴

3. Octave Feuillet'nin "Bir Kadının Jurnalı" adlı hikâyesindeki bir annenin yetim yavrusuna söylediği "Evet yavrucuğum ağlıyorum.. lâkin giryeler vardır ki meleklerle gıpta-resan olur!" sözünü çok hisli bulur.

Recâizade Ekrem Gözyaşları'nı iki yönden tenkit eder:

- a. Hacmini küçük bulur. Muhtevasını daha çok genişletebileceğini söyler.
- b. Mukaddimeyi eleştirir, beğenmediğini ifade eder.

Ekrem'in Gözyaşları hakkında yazdığı takriz Beşir Fuat'ı kızdırır. O da buna karşılık Saadet gazetesinde "Ağla Hey Gözlerim Ağla" başlığında bir makale yayınlar.⁵⁵ Türk edebiyatında romantizme başkaldırı niteliğini taşıyan bu yazı Ekrem'i acımasızca eleştirir. Beşir Fuat, makalesinde Ekrem'in Gözyaşları'na yaptığı tenkitler üzerinde tek tek durur, Recâizade'nin fikirlerini çürütmek için uğraşır, gözyaşları ve aşırı hassasiyetle alay eder. Gözyaşı hakkında uzun bir fizyolojik açıklama yapar, onun romantiklerin kabul ettiği yolda ulviyete tekabül etmediğini savunur.

Recâizade'nin Mustafa Reşid'in Gözyaşları'na yazdığı tenkit ettiği hususlar şunlardır:

- Gözyaşlarının fen ilmine dayalı olarak anlatılmasını anlamsız bulur.
- "Şiiri fenlendirmek veyahut fenne şiir katmak lazımdır" fikri ile "fizyoloji bilinmeden şiir yazılamayacağı" iddiasıyla edebî eser yazmanın boş iş olduğunu söyler. Beşir Fuat'a gönderme yapar.
- Voltaire'in "Gözyaşı hüznün ve elemin lisan-ı hâlidir." sözünün Mustafa Reşid'in iddia ettiği gibi eksik olmadığını aksine mukaddime de geçen "Gözyaşı sürûrun da lisan-ı halidir ve daha sair birçok şey için gözyaşı dökülüyor." cümlesini gereksiz bulur. Gözyaşı dökmek ile ağlamak arasındaki farklılığı ortaya koyar, her ikisinin de insanın farklı ruh hallerinin tezahürü olduğunu beyan eder. Ağlamak hüznün ve elemin göstergesidir.
- Son olarak genç şaire, gözyaşının fennî menbaini araştıracağına onun "tasvir-i cereyanıyla" uğraşmasını tavsiye eder.

Recâizade'nin tenkit ettiği 4 madde de, şairin biraz da olsa Beşir Fuad'ın etkisinde kaldığını, Üstad'ın da bu etkileşmeden hoşlanmadığını gösterir. Takrizin nihayetinde Recâizade, Mustafa Reşid'i övücü sözler söyler, gayretlerinin devamını diler

⁵⁴ Silvio Pellico, **Mes Prisons**, trc. Mahmud Ekrem, Tasvir-i Efkâr Matbaası, İstanbul, 1874, 280 s.

⁵⁵ Beşir Fuat, "Ağla Hey Gözlerim Ağla", **Saadet**, nr. 606, 5 Kanun-ı sâni 1887

II.1.5 “Tebessüm” İçin

1889 yılında basılan bu romanın müellifi Selanikli Fazlı Necib’tir. Recâizade geçirmiş olduğu rahatsızlıktan dolayı “Tebessüm’e yazacağı takrizi gecikmeli olarak Fazlı Necib’e gönderdiğini söyler. Eseri değerlendirmeden önce yazarın mektubunda değindiği birkaç husus hakkında fikirlerini beyan eder.

Ekrem Talim-i Edebiyat’ta Abdülhak Hamid’in;

“Kayd-ı mâzi ve derd-i istikbâl

Olmayınca gelir saadet-i hâl”

beyti hakkında söylediği “sadelik” meselesi üzerinde durur. Recâizade eserinde bu beyiti sadelik bahsine örnek olarak vermiştir. Fakat bazı kişilerin bunun isabetli bir örnek olmadığını söylemeleri üzerine açıklama yapma ihtiyacı duyar. Ekrem yukarıdaki beyitin “fikirce değil lâfızca sadeliğe misal” olduğunu belirtir. “Sözde hakikat bulunmadığı”nı itiraz edenlere karşılık açıklama yapan Recâizade itirazların haklı olup olmadığını anlamak için de tecrübeli bir hoca vasfıyla “birlikte nazar edelim” diyerek öğrencisini Talim-i Edebiyat üzerinde düşünmeye davet eder.

Beyitin fikrî hakikatlere dayanmadığını söyleyenlere karşılık Ekrem; şiirin his, hayal ve zevke dönük olduğunu, fikrî gerçeklerin şiddetli yargılarına tahammül edemeyeceğini ifade eder. Buna karşılık meseleyi bir de ters tarafından ele alır ve fikrî güzelliğe sahip olan ancak şiiriyet bakımından fazla bir önemi olmayan beyitlerin de edebiyattan sayılabileceğini söyler. Örnek olarak da Kanunî’nin,

“Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi”

mısrasını gösterir.

Söz güzelliği bakımından misal verdiği Hamid’in beyitini, fikir güzelliği bakımından da gerçeğe aykırı bulmaz. Bu konu üzerinde de uzun açıklamalar yapar.

İkinci olarak kendi eserlerinden “Yâd Et” manzumesini Fazlı Necib’in çok beğendiğini belirtmesine karşılık bir açıklama yapar. Ekrem bu şiirinde tenkit edecek husus bulamasa da şiirini hayran olunacak değerinde görmemektedir. Tek iyi tarafı hazin olmasıdır. Ardından kendi şiir anlayışını veren bir cümle sarf eder:

“Eşârda en sevdiğim samimi.. yani ahvâl-i kalbiyeyi hâvî olanlardır.” diyerek, şiirde duygu güzelliğine birinci sırada yer verir.

Üçüncü olarak kendisini edebiyat-ı sahiha taraftarlarını desteklemediği yönünde eleştiren (yapılan vasıflandırmada) Beşir Fuad olduğunu zannettiğimiz kişiye cevap verir. Talim-i Edebiyat’ı, onun yayınlanmasıyla birlikte gazetelerde neşr edilen münakaşaları ve Takdir-i Elhan’ı delil gösterir. Fakat bu konuda mehdîlik

yapamayacağını belirtir. Bununla birlikte yeni edebiyatın “hakâyık”ının bilinmemesini, güzel sanatların ruhu olan tabiat güzelliğinin – iç tabiat kastedilmektedir – henüz yaygınlaşmamış olmasına bağlar. Ancak bu sorunun çözümü, yeni edebiyatın herkes tarafından rağbet edilip itibar görmesi, gerek yurt içinde gerekse başka ülkelerde yetişen Halid Ziya ve Fazlı Necib gibi genç kalemlerin “hakikat ve tabiata”, “belâğatin lisan-ı Türkî’de nev-inkişaf olan kavâid-i sahihasına muvafık eserleri”nin çoğalmasıyla mümkündür.

Ekrem edebiyat-ı sahiha mahsülü olarak Halid Ziya’nın Mensur Şiirleri’ni örnek gösterir. Gerçek şairlik bilinmeden önce Mensur Şiirler gibi bir eserin düşüncesinin dahi mümkün olamayacağını söyler. Halid Ziya yeni bir çığır açmıştır. Mensur Şiirler ismini tenkit edenleri şarlatanlıkla suçlar. Fakat onlar bile eserin muhtevasını beğeneceklerdir. O halde sadece ismi için güzel bir esere itiraz etmek beyhude değil midir?.. Buna karşılık Mensur Şiirler’i hem adı hem de anlattıkları bakımından beğenmeyenlere diyecek bir şey yoktur. Ekrem’in beğenisi ise tabiatın hüznü halleri ile ilgili olanlardır, ancak tabiat ve insan ruhunun zıtlıklarını anlatan geleceğin şiirini de daima sevecektir.

Halid Ziya’yı kendine has üslûbuyla anlattığı hayalî güzellikleri ve içeriğine son derece uygun düşen eseri ismi dolayısıyla da tebrik etmek gerektiği düşüncesindedir. Mensur Şiirler’de yer alan Girye-i Tabiat tasvirini naklederek fikirlerini desteklemek ister:

“Girye-i Tabiat

Semâ-yı sahrâyı kesif bir sût-re-i matemî istilâ etmiş, etrafı hazin bir zulmet kaplamış, derin bir sükût içinde bârânın âheste âheste sukûtundan başka bir şey işitilmiyor; şems bulutlar arasında o derece kesîf görünüyor ki bir perde-i sirişk altındaki gözleri andırıyor.”⁵⁶

Ekrem parçadaki his ve hayal güzelliğini beğenir. Her ne kadar nesir olarak yazılmış olsa da aslında şiirdir. Bu nesir parçasını vezin ve kafiye ile sınırlandırmak oldukça çetin bir iştir. Recâizade Girye-i Tabiat’ten hareket ederek eski şiir taraftarlarını, dolaylı olarak da Muallim Naci’yi eleştirir. Onlar ve yeni şiir yazmak zannında bulunarak garip ve tuhaf şeyler yazanlar bu zorluğu anlamayacaklardır.

Recâizade’ye göre şiirde zevk esastır, mantık lüzumlu değildir. Mantık sadece genel olarak maksadın tasvirinde gereklidir. Bunları bazı genç şairlerin yazdıklarından

---

⁵⁶ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takrizat**, Âlem Matbaası, Konstantiniyye 1314, s.44.

hareket ederek dile getirmiştir. Onlar hakkıyla şiir yazmanın çetinliğini göz önüne alarak buldukları güzel hayalleri vezin ve kafiye ile yazacaklarına tasvir güzelliği ile şiiriyetlerini muhafaza etmelidirler.

Ekrem Fazlı Necib’e daha evvel yazmış olduğu bir mektupta, yeni edebiyatın genele yayılmasının bir yolunun da Batı edebiyatından tercümeler yapılması olduğunu söylemiştir. Fakat Halid Ziya’nın Sefile ve Mensur Şiirler’i, Mustafa Reşid’in Gözyaşları ve Fazlı Necib’in Tebessüm’ü varken bu fikri artık savunmamaktadır. Çünkü bu eserler yeni edebiyat sahasındaki büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Tercüme eskisi gibi çok yer vermeye lüzum yoktur.

Bu eserlerde her ne kadar Avrupa edebiyatındaki fikir ve hayal genişliği ve olayların kavrayıcılığı çok nadir görülse de tasavvur tarzları ve tasvirleri bize yabancı değildir. Üstelik millî tavra ve Türkçe’nin şivesine uygun olduğundan icad ederek veya takliden yazılan eserler konu itibarıyla mükemmel olmasa bile Batı edebiyatından tercüme edilen pekçok eserden daha üstündür.

Recâizade’nin Batı edebiyatı ile Türk edebiyatında son dönemde yazılan eserler hakkındaki fikirleri aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır (Tablo 3.1).

Tablo II.1 Recâizade’ye göre Batı edebiyatı eserleri ile Türk edebiyatında yazılan Batı tarzındaki eserlerin farkları

Batı edebiyatı eserlerinin sahip olduğu özellikler	Türk edebiyatında batılı tarzda yazılan eserlerin özellikleri
Fikir ve hayallerin genişliği	Türkçe söyleyişe uygun
Hikâyelerdeki teşâüb yani olayların dallanması	Millî tavra uygun
Olayların kuşatıcılığı	Tasavvur tarzı ve tasvirleri bize yabancı
	Yazılanlar konu bakımında mükemmel

Recâizade gerçek bir münevver ve yolgösterici olarak Batı edebiyatını birebir taklit edenleri de eleştirir. “Avrupalılar gibi düşünüp onlar gibi yazmaya” çalışanların “meal ve mefhumu anlaşılamaz hâle” getirdiğini düşünür.

Fazlı Necib’in Tebessüm romanında Recâizade, gördüğü kusurları gerekçesiyle birlikte açıklar. Ardından daha doğru şekilde nasıl yazılması gerektiğini de gösterir.

Ekrem'in Tebessüm'ü tenkidi, gerekçesi ve yanlış ifadeye karşılık gösterdiği doğrular şunlardır:

1. **Yanlış:** “Başlamazdan evvel bir iki söz” cümlesindeki “başlamazdan evvel” tabiri kusurludur.
Gerekçesi: İşitilmeyen bir kullanım, üstelik dilimizde de kullanılmıyor. Ayrıca kurala uygun değil.
Doğrusu: “Başlamadan evvel”.
2. **Yanlış:** “Gönlümde yazmak arzusu uyandı.” cümlesi kusurludur.
Gerekçesi: “Uyanmak” kelimesi cümlede mecaz anlamda kullanılmıştır. Fakat “istikamet derecesi” sağlanamamıştır. Mecaz ifade eden “uyanmak” tabirinin doğru anlamı karşılması için, uyanacak şeyin önceden var olması gerekir. Halbuki Fazlı Necib nazire yazmak istediğini beyan ederken bu fikir o anda ortaya çıkmış, aklına ilk defa gelmiştir.
Doğrusu: Belirtilmemiş.
3. Mustafa Reşid'in Gözyaşları mukaddimesinde tenkit ettiği fennî hususlar gibi bu eserde de, Beşir Fuat'ın talebesi Fazlı Necib'in tebessüm bahsindeki fizyolojiye dair yorumlarının edebî eserde yer almasını eleştirir. Eleştirinin ekseni tıpkı Gözyaşları'nda olduğu gibidir.
4. **Yanlış:** Eserin kahramanlarından delikanlının yüzünde saflık ve kahramanlık hallerinin aynı anda görünmesi.
Gerekçesi: Birbiriyle uyuşmayan bu iki hâl aynı anda bir çehrede beliremez.
Doğrusu: “Kahramanlık” yerine “yiğitlik” denmelidir.
5. **Yanlış:** “Bir adamın gözlerini diğerlerine tesadüf ettirmek” cümlesi kusurludur.
Gerekçesi: Kurallı bir söz değil.
Doğrusu: Belirtilmemiş.
6. **Yanlış:** Eserde yer alan “Tatlı Tebessümler” bölümünün ismi ile burada anlatılan mevzu uyumlu değildir.
Gerekçesi: Romanda anlatılan üçlü aşk ilişkisindeki şahısların; delikanlı, genç kız ve genç kıza rekabet eden başka bir kız, gülümseyişleri birbirinden farklıdır. Rakibin zehirli gülüşü tasvir edilir. Bundan dolayı başlık ile konu uygun düşmez.
Doğrusu: Başlık “Acı Tebessümler” olmalıdır.

7. **Yanlış:** “İntikamımı alacak bu zavallı kızı da kurtaracağım.” cümlesi ifade edilmek istenen anlam sebebiyle kusurludur.

Gerekçesi: Davranış ile sözün uygunluğunu sağlamak açısından cümleyi değiştirmek gereklidir. Hâlete, duruma, keyfiyete uygun kelime ve ifadeyi seçmek gerekir. Recâizade burada Namık Kemal’in roman tarifindeki gibi “ahlâk, âdât, hissiyat ve ihtimalâta dair hallerin tafsilatıyla tasvir edilmesi”nin belli bir münasebet çerçevesi içinde olacağını gösterir.

Doğrusu: “Evet.. Bu zavallı kızı da kurtarmış olurum.”

8. **Yanlış:** Fransızca’dan çevirilen “Bunu ne yapayım istiyorsunuz?” cümlesi tercüme bakımından kusurludur.

Gerekçesi: Çeviri İstanbul Türkçesi söyleşine uymuyor. “istiyorsunuz” kelimesi fazlalık gibi duruyor.

Doğrusu: “Bunu ne yapayım?” konuşma havası içinde daha uygun.

9. **Yanlış:** Hilekâr kadının “sakince” gülümsemesi.

Gerekçesi: Karakter ile davranış uyumsuzluğu.

Doğrusu: Hileci kadının “arsız arsız kahkahalarla gülme”si gerekirdi.

Recâizade Ekrem romanın bundan sonraki bölümlerini beğenir. Eserin kusurlarına rağmen edebiyatımızda önemli bir yeri olacağını ifade eder. Fazlı Necib’in daha dikkatli çalıştığı takdirde kısa sürede hızla yol katedeceğine inanır. Genç edibi şevklendirici sözler söyler.

II.1.6 Menemenlizade Tahir Beyefendi’ye

Recâizade bu yazısında Menemenlizade’nin Elhan adlı eserine yazdığı takriz hakkında kısa bir yorum yapar. Kitaba dair değerlendirmelerini asıl olarak “Takdir-i Elhan” başlığı altında toplamıştır. Bu yazısında ise değerlendirmelerinin fazlaca uzadığını, bu sebeple ayrı bir mecmua şeklinde neşr edebileceğini söyler.

Ekrem, Menemenlizade’nin kendisi hakkında, Osmanlı edebiyatına yaptığı hizmetleri yüceltici sûrette yazdığı övgüleri mübalâğa olarak değerlendirir. Bunu alçakgönüllülük göstermek için de söylemez. Üzerinde durduğu mevzu, insanın kendisini bilmesinin önemidir.

Elhan’ı iki yönden değerlendirir:

1. Şiir kitabının büyük çoğunluğunun kalbî şevklere dair olduğunu söyler. His ve hayal güzelliğine dayalı farklarla her şairin ayrı bir üslûbu olduğunu ifade eder.

2. Şiirlerde tasavvur ve tasvir ilişkisine dair değerlendirmeleri vardır. Fakat bu eleştirileri asıl olarak Takdir-i Elhan'da ayrıntıyla yer almaktadır.

II.1.7 Bir Mecmua-i Eşâr İçin

Eserin adı, içeriği ve yazarı hakkında herhangi bir bilgi verilmeyen bu şiir kitabını Recâizade “hevesli bir gencin hünersiz terâne-i şâirânesi” olarak niteler. Fakat aynı zamanda eseri hissî hakikatlere ulaşmış olarak da görür.

Şiir kitabını, taze bülbüllerin bahardaki şakımlarına benzeterek isminin “Esvat-ı Bülbülân” olabileceğini teklif eder.

Ekrem, eser hakkında ayrıntılı yorumlar yapmaz.

II.1.8 “Fazilet ve Asalet” Nâmındaki Eser İçin

Eser sahibinin ismi Recâizade'nin takrizinde belirtilmemiştir. Fazilet ve asalet kavramlarının birbirine olan üstünlüğünü birtakım aklî, mantıkî ve tarihî delillerle ortaya koyan bu eseri Ekrem, konusu ve üslûbu itibarıyla beğenir, yazarını tebrik eder. Kendisi de fazilet ve asalet hakkında yorumlar yapar. Asaletin fazilet gibi birtakım çalışmalar neticesinde elde edilmediğini, daha çok tesadüfî olduğunu söyler. Onun için hakikî asaletin fikir ve his asaleti gibi kendiliğinden ve bizzat oluşan asalet olduğunu söyler.

II.1.9 Bir Mecmua-i Münşeat İçin

Takrizde eserin ismi ve yazarı hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Recâizade kitabın kendi alanında yazılmış diğer eserlerden ayrılan özelliğinin, onların tekrarına düşmemesi olarak açıklar. Bunun sebebi de yine Ekrem'e göre zamanın ihtiyaçlarını gerektiği ölçüde anlayıp doğru tesbit edebilmektir. Bu sebeple bahsi geçen eser edebî sahada önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Recâizade'nin münşeat mecmuası diye bir nesir antolojisini kastettiği düşünülebilir. Bunlarda olması gereken özellikleri sıralar:

1. Edebiyatımızda kaleme alınmış bütün edebî türlerin birer tarifini ve örneğini içermeli.
2. Örneğini göstereceği bir borç senedinde “işbu senedim tarafıma redd ü şakk oluna” gibi sözler içermemeli.
3. Eserin diziliş ve düzenleniş makbul ve güzel olmalı.

Metinde bu özelliklerin olup olmamasına dair yorum yapmaz.

II.1.10 “Netice-i Teâmî” İsimli Eser İçin

Recâizade’nin takrizinden yazarının on yedi yaşında olduğunu öğrendiğimiz bu eseri Ekrem üç yönden beğenir:

1. Fikir serveti
2. Tasavvur şaşaası
3. Üslûp zarafeti

Bunların üçü de ayrı ayrı üç delile dayanır:

1. Fikir serveti, fikir genişliğinin en büyük delili,
2. Tasavvur şaşaası, hayal olgunluğunun en açık delili,
3. Üslup zarafeti ise beyan güzelliğinin en parlak delilidir.

Eser sahibi Şerafeddin Bey tasavvurlar ve tasvir arasındaki uyumu kolaylıkla sağlamış ve hayal cömertliğini kitabının hemen her bölümünde göstermiştir. Ayrıca hikâye içinde tiyatro oluşturmak fikri de önemli bir başarıdır. Recâizade Ekrem böylece, bugün “türlerarası ilişki” dediğimiz disiplinden bahsetmiş olur.

Recâizade eseri bazı yönlerden kusurlu bulmasına karşılık, yazarının yaşından beklenmeyecek bir olgunlukta ve kabiliyetle kaleme aldığı için üzerinde düzeltme yapmaz. Şerafeddin Bey hakkında övücü ve teşvik edici sözler söyler. Eserdeki noksanlıkları gençlik çağındaki bir delikanlının kusurlarına benzetir. Zaman içinde irfan ve tecrübeyle bunları aşabileceğini söyler. On yedi yaşındaki Şerafeddin Bey’i geleceğin büyük bir edibi olarak takdim eder.

II.1.11 Bir Eser-i Manzum İçin

Recâizade, bu eserdeki tasavvur ve tasvir uyumunu takdir eder. Fakat eserin fikri hakkında kesin hükümler vermek istemez. Kanun ve adalet konusunda bir beyit naklederek beyitteki fikri eleştirmenin hukuk ilmine vâkıf olmakla mümkün olacağını söyler.

Şairin nazmındaki kolay söyleyişi beğenir. Bunun şairliğin önemli bir şartı olduğu düşüncesindedir. Eserin mukaddimesinden alıntılacağı birkaç cümleyi fesahat ve belâgate dair değerlendirir. Cümleleri tezat sanatı bakımından zengin bulur. Ancak hayalin hakikatlerden çok uzak olmaması gerektiğini düşünür. “Hüsni hayal ise fikir ile kaimdir.” der.

Manzume aynı zamanda bazı tarihî gerçekleri aydınlatmak için de yazılmıştır. Ekrem’e göre yazılış amacı bu yönde belirlenen bir eserin müellifi “kendi gönlümü tasvir ediyorum” dememelidir.

“Billah livâ-yı âl-i Osman

Ol hârika-i celâl-i Osman

Hurşîde idi o dem müşâbih

Zulmette idi müşebbehün bih

Tutmuştu cihanı dūd-i nusret

Hurşîde eder idi rekâbet”

Beyitlerini belagat sanatına uygun görmez. Beyitlerdeki teşbih sanatını tenkit eder. Dumanın ışığa rekabetini gerçekçi bulmaz.

“Bir bâd-ı sūkûn esince amma

Evvel dūd edilince mahv u imhâ”

beyitindeki “bâd-ı sūkûn” terkiibini kusurlu bulur. Rüzgâr ve sessizlik arasında uyum olmadığını belirtir.

Eseri bütün kusurlarına rağmen değerlendirmeye layık görür. Şairin hatalarının zamanla düzeleceğini ifade eder.

II.2 EDEBİYAT DIŞI ESERLER

II.2.1 “Rehber-i Tâlibîn-i Mecelle” İçin

Edebiyat tarihi ve hukuk ilminde adı kısaca Mecelle olarak geçen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, “Osmanlı Devleti’nde 1868-1876 yılları arasında hazırlanan ve daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını içeren kanun”⁵⁷lar bütünüdür. “Mecelle bir mukaddime ve on altı kitap içinde 1851 maddeden meydana gelmektedir.”⁵⁸ Eserin yazımı için bir cemiyet oluşturulur ve bu cemiyetin üyeleri arasında Ahmet Cevdet Paşa’nın mühim bir yeri vardır.

Mecelle hakkında döneminde pekçok şerh yazılmıştır. Bunlardan biri de medreselerde talebelere okutulmak için hazırlanan “Rehber-i Tâlibîn-i Mecelle”dir.

Kaynağını fıkıh ilminden alan Mecelle, oldukça karmaşık ve anlaşılması zor konuları ihtiva etmektedir. Recâizade’ye göre herkes tarafından okunup kavranması

⁵⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 28, İstanbul 1996.

⁵⁸ A.g.e.

kolaylıkla mümkün olmayan bu kanun kitabını şerh edip açıklayan kitaplar yazmak gerekli ve önemli bir iştir. Ekrem, bu mühim mesele hakkında eser vererek kendi alanında bir eksikliği dolduran Mehmed Ali Beyefendi'yi takdir etmekte ve onu “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır.” sözünde kastedilen cinsten bir insan olarak gördüğünü belirtmektedir.

Recâizade takrizinde eserin önemi ve topluma sağlayacağı faydalar üzerinde durur. Kendi bakış açısından adalet kavramını ele alır. Onun adalet hakkındaki sözleri, Namık Kemal'in “Hikmetü'l Hukuk” makalesinde söylediklerine benzemektedir. Namık Kemal;

“Umûm ne vakit bahtiyar olur?

Ne vakit herkes atâyâ-yı kudretten istidâdı nisbetinde nasibini alırsa... Ya bu maksadın husûlüne çare nedir?

Adalet...

Adalet meselesine ta'lik-i nazar etmek isteyenler için hikmetten her şeyden evvel hukuk-ı beşerin mebnâsını taharri etmek lazım gelir.”⁵⁹

derken Recâizade Ekrem ise;

“Âlemde zât-ı Hak'tan sonra en büyük tanınmış şeylerden birisi de hakk-ı zâttır.” diyerek hukuka dayalı olan kanunların toplumlar için önemine dikkat çeker.

Recâizade eser hakkında edebî yorum veya eleştiriler yapmaz. Yazarın çalışma ve gayretlerini övücü sözler söyler.

II.2.2 “Mahzenü'l Ulûm” İçin

Mazenü'l Ulûm, adından da anlaşılacağı gibi çeşitli ilim dalları hakkında bilgi veren bir eserdir. Alanında yazılmış bir bibliyografya özelliği taşımaktadır.

Yazarları Serkiz Orpilyan ve Abdülzade Muhammed Tahir olan Mahzenü'l Ulûm, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda, ilim ve fen dallarına dair bahisler vardır. İkinci kısımda ilim çeşitlerine göre o alanda neşredilmiş eserlerin künyeleri yer almaktadır. Üçüncü bölüm alfabe sırasına göre kitap yazarlarının isimlerini gösteren bir fihrist niteliğindedir. Dördüncü bölümde eserlerin yazılış tarihlerine göre bir sıralama mevcuttur. Beşinci kısımda yazarların alfabe sırasına göre isimleri ile herbir yazarın hangi ilim dallarında ne kadar eser verdiği ve diğer müelliflerin de hal tercümeleri bulunur. Altıncı ve son bölümde ise İstanbul ve diğer Osmanlı şehirlerinde bulunan

---

⁵⁹ Mehmet Kaplan – İnci Enginün – Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi: Ekrem, Hamid, Sezai ve Ara Nesil**, c. II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

kütüphanelerdeki kitaplardan ve Avrupa’da ilim kitaplarına dair neşrolunan eserlerden bahsedilir. Mahzenü’l Ulûm’da bahsi geçen ilimlerden bazıları şunlardır: Hat ilmi, elfâza dair ilimler (Arapça’ya dayalı olarak), mantık ilmi, tabiat ilmi, ilâhiyât, tıp, riyâziye, mûsiki, hendese, astroloji, sihir, hikmet, şer’iye, kıraat, hadis, fıkıh, tefsir...

Recâizade eseri değerlendirmeye başlamadan önce edebî ve süslü bir dille insan hafızası, zekâsı ve fikir meseleleri hakkında yorumlar yapar.

Âlim, hakîm ve şair olarak insanı ele alır. Bu üç vasıftaki insanı tanımlar, özelliklerini belirtir. Şairin, “tabiat güzelliklerinin hayranı” olduğunu ifade eder.

Pekçok ilim dalı vardır. Her ilmin kendi alanında yazılmış dağınık halde yüzlerce kitap vardır. Hal böyle iken bu yoğunluktaki her bir eserin yalnızca künyelerini akılda tutmak bile oldukça zor bir iştir. Ekrem bunları ifade ettikten sonra Mahzenü’l Ulûm’un araştırmacılar için büyük bir kolaylık sağlayacağını belirtir. Takrizinde söz konusu kitabın olumsuz yönlerini göstermez. Müelliflerinin gayretlerini över, başarılar diler.

SONUÇ

Recâizade Mahmud Ekrem'in Takdir-i Elhan ve Takrizat adlı uygulamalı tenkit örneklerinde takip ettiği usulü gördük.

Takdir-i Elhan'da genç öğrencisi Menemenlizade Mehmet Tahir'in Elhan isimli şiir kitabının tamamını okuduktan sonra değerlendiren Ekrem, eserin kendisinde uyandırdığı hislerden yola çıkarak bir başlangıç değerlendirmesi yapar. Tenkit eserinde Elhan'daki şiirleri tek tek değerlendirmekten ziyade meseleler üzerinden kendisine bir eleştiri rotası çizer. Takdir-i Elhan'da nazarî ve tatbikî tenkit olmak üzere iki tür bakış açısını görmekteyiz. Nazarî tenkit başlığında şiir hakkında, tenkit ve münekkî, Recâizade'nin kendisine yapılan tenkitlere dair düşüncelerini görmekteyiz. Takdir-i Elhan'da ele alınan uygulamalı tenkit meseleleri ise; şairin tasavvuru ile söyleyiş tarzı arasındaki uyum, kelimenin yanlış kullanımı, şiveye aykırılık, edebî sanatların kullanılışı, âhenk, vezin ve kafiyedir. Ayrıca iki şiir hakkında müstakîl değerlendirmelerde bulunmuştur.

Nazarî tenkit başlığının alt bölümlerinden olan “Şiir Hakkında” başlığında şiir ve şair hakkındaki poetik görüşlerini dillendiren Recâizade Ekrem şiirin konusunu zerrattan şumusa kadar genişletir. Konusu kâinat kadar genişleyen şiir karşısında şairin tavrı ise oldukça santimantaltır. Şiirde fikrî, hissî ve hayalî güzellik arayan Ekrem, şairin de hayata sonsuz bir duyarlılıkla bakmasını ister.

Recâizade tenkit bahsinde bu edebî türün ne olduğunu ve ne olmadığını, bizim edebiyatımızda nasıl kullanıldığını, bir münekkîdin vasıflarını, Avrupalı münekkîtlerden bazılarının özelliklerini, bizim tenkitçilerimizin nasıl olduğunu ve nasıl olmaması gerektiğini ele alır, bu bahisleri tek tek açıklar. Ekrem'e göre tenkit “âlimane ve hâkimane – mealşinasane ve edibane – gayet ciddi ve halisane”⁶⁰ olmalıdır. Buna karşılık bir eseri tenkit ederken yüzeysel yorumlar yapmak, eserin sadece şekli yönüne dair çıkarımlarda bulunmak ciddi bir tenkit sayılmaz. Bir münekkît “ihata-i külliyye malik olmakla beraber nazar-ı hâkimane – sûrat-i intikal – tabiat-ı şairane – kudret-i kalemiye – hüsn-i üslûp – teşhis-i bedayi – dikkat-i temyiz – zarafet-i efkâr – rikkat-i his”⁶¹ gibi vasıflara sahip olmalıdır. Halbuki bizim tenkitçilerimiz şahsî davranarak edebî eserleri objektif olarak değerlendirememektedirler. Tekidin nasıl yapılacağını daha iyi kavrayabilmek için Avrupalı münekkîtleri okumak gerekir. La Harpe hakkıyla kritik yapanlardan biridir.

⁶⁰ Recâizade Mahmud Ekrem, **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301, s.34

⁶¹ A.g.e., s.34

Şairin tasavvuru ile söyleyiş tarzı arasındaki uyumu incelerken Recâizade'nin tasavvurat ile kastettiği, konuyu benzetmelere başvurarak da anlatma vasıtalarını genişletmektir. Tasvir ise, o şairane konuya en uygun kelimeyi bulmaktır.

Kelimenin yanlış kullanımı meselesinde fesahat bahsi üzerinde durur. Fesahatı düzgün ifade ve lâfızların uygunluğu ile açıklayan Recâizade'ye göre bir cümlede, gramer kurallarına uygunluk ve ifade edilmek istenen fikre münasip kelimelerin seçimi gereklidir. Buna göre şiirde bir kelimenin uygun yerde kullanılması onun fasih olmasıyla doğru orantılıdır.

Şiveye aykırılık meselesinde milli söyleyiş konusu üzerinde durur.

Edebî sanatların kullanımı meselesinde teşbih, istiare ve mübalâğa sanatlarını ele aldığını gördüğümüz Recâizade bu sanatları eski edebiyatımızdaki kullanılış şekillerinden çok da farklı düşünmez. Divan edebiyatından tek farkı aşırıya kaçmaması olmasıdır.

Âhenk bahsinde Recâizade “âhengi, bir ibare içinde, kelimelerin, sesleri kulağa hoş gelecek bir şekilde birleştirilmesi veya yan yana getirilmesi diye tarif ve izah eder.”

⁶² Ekrem'e göre “umûmî” ve “taklidî” olmak üzere iki türlü âhenk vardır.

Vezin ve kafiye bahsinde Ekrem, eski edebiyatı tam olarak reddetmez fakat bu konudaki görüşleriyle de yeniliğin öncüsü olur. Çünkü kafiyesiz şiir olamaz, fakat her şiir de kafiyeli ve vezinli olmak zorunda değildir, diyerek mensur şiirin yolunu açmış olur. Böylece Servet-i Fünun edebiyatı için çok önemli ve yeni bir edebî tür sayılacak olan mensur şiir ve manzum hikâyenin yeri Recâizade'yle belirlenmiş olur.

“Elhan'daki İki Şiir Hakkında Değerlendirmeler” başlığında Kitabe-i Seng-i Mezar ve Şiir Nasıl Söylenir manzumeleri incelenmiştir. Kitabe-i Seng-i Mezar şiirini his, fikir ve üslûp bakımından eleştirir. Hissiyat-ı hakikiyenin etkileyici şekilde kullanılmasını ister. Basmakalıp fikirlerin üslûbu da sıradanlaştıracağını ifade eder. Tenkidin yanında teklif de yapan Ekrem, bu sıradanlığı aşmak için fikirler arasında nüans olması gerektiğini söyler. Şiir Nasıl Söylenir'de ise fikir çirkinliklerini gösterir. Şiirle resim sanatı arasında yakınlık görür. Resimde nasıl renklerin ve şeklin uyumu aranırsa şiirde de sözün intizamı ile hissin, hayalin ve firkin güzelliği birarada ve uyumlu olmalıdır. İlhamın şiir için kısıtlayıcı olduğunu düşünen talebesi Menemenlizade'ye bu fikrinde hatalı olduğunu söyler.

---

⁶² Kâzım Yetiş, **Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyet Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.217.

Takrizat ise 13 ayrı eserin değerlendirmesinden oluşur. Bu eserlerin hepsi edebî nitelikte değildir. İçlerinde hukuk ders kitabı ve çeşitli ilim dallarını tanıtan bilgilendirici nitelikte olan kitaplar da vardır. Bu sebeple biz incelememizi edebiyat dışı eserler ve edebî eserler olmak üzere iki üst başlıkta topladık.

Edebî bir eser olmayan **Rehber-i Talibin-i Mecelle**; Mehmed Ali Beyefendi tarafından yazılmıştır. 1868 – 1876 yılları arasında yazılan ve bir kanun kitabı olan Mecelle mektepler için hazırlanmış bir şerh ve ders kitabıdır. Recâizade Ekrem bu kitap hakkında takriz yazarken eserin genç nesle sağlayacağı faydalar ve bu kitabın dönemi için ne kadar yararlı olduğundan bahseder. Kitap hakkında eleştirilerde bulunmaz. Yazarın gayretlerini över.

Takrizat'ta edebiyat dışı eserler sınıflandırmasındaki diğer bir kitap da **Mahzenü'l Ulûm**'dur. Yazarları Serkiz Orpilyan ve Abdülzade Muhammed Tahir olan eser, kendi alanında bir bibliyografya özelliği taşımaktadır. Çeşitli ilim dalları hakkında bilgiler veren bir kitaptır. Recâizade bu eseri değerlendirirken olumsuz eleştiriler yapmaz, kitabın araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacağını belirtir.

Bir şiir kitabı olan **Tulûat**'ın yazarı bilinmemektedir. Eserin ismi Recâizade Ekrem tarafından verilmiştir. Ekrem eser hakkında olumlu ve olumsuz tenkitlerde bulunur. Olumsuz eleştirileri genç şairi doğru yola yönlendirmek içindir. Öğrencilerini teşvik edici, gayretlerini övücü sözler söyler.

“**Bu da Bir Mecmua-i Eşâr İçin**” başlığında yapılan takrizde Recâizade Ekrem bir münacaatı değerlendirir. Eser sahihini önce gayretlerini överek sonra da kırıcı olmadan hatalarını göstererek tenkit eder. Ekrem münacaatta, konuyla kullanılan kelimeler arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekerek genç şairi uyarır.

Bir Çiçek Demeti Ara nesil şairi Mustafa Reşid tarafından kaleme alınmıştır. Kadın konusunda alanında yazılmış edebî bir eser olması açısından önemli bir yere sahiptir. Recâizade eseri 3 yönden beğenir; tasvir güzelliği, üslûp ve kadınlar için yazılmış olması. Eser iki kadının ve bir anne – babanın mektuplaşmalarından oluşmaktadır. Recâizade takrizinde kadınların cemiyetimizde ve edebiyattaki rollerinden bahseder. Kadınların Türk ve dünya edebiyatında şairlere ilham kaynağı olduğundan bahseder. Mustafa Reşid'i böyle bir konuyu başarıyla ele aldığı için tebrik eder.

Hicrî 1304 tarihli **Gözyaşları**'nın yazarı yine Mustafa Reşid'tir. Mustafa Reşid, romantik santimental ruh halinin en büyük delili olan “gözyaşları”nı eserine isim olarak

seçerken bu ruh halini gözardı etmez, gözyaşlarının fizyolojik açıklamasını da yapar. Mustafa Reşid'in Gözyaşları mukaddimesine yazdıkları Recâizade'nin de bu konuda tenkidî yazılar yazmasına sebep olur. Aşırı duygusal ve romantik olan Ekrem gözyaşlarının hissî ve edebî yönüne vurgu yaparken Beşir Fuad "Ağla Hey Gözlerim Ağla" makalesini yazarak gözyaşlarını fizyolojik olarak açıklar. Böylece romantizm – realizm çatışması yaşanır. Realist Beşir Fuad bu yazıyla romantizme başkaldırmış olur. Recâizade takrizinde gözyaşlarını yüceltir ve delil olarak üç Avrupalı edipten bahseder; Voltaire, Silvio Pellico, Octave Feuillet.

Recâizade'nin eserde bulduğu noksanlar; hacminin küçük olması, muhtevanın kısıtlı olması ve mukaddimenin eleştiriye son derece açık olmasıdır.

Ekrem, Mustafa Reşid'in Beşir Fuad etkisinde kalmasını beğenmez, fikirlerinin realist akımdan beslenmesini eleştirir.

Bir roman olan **Tebessüm**'ün yazarı Selanikli Fazlı Necib'tir. 1889'da basılan Tebessüm'e takriz yazan Recâizade, eserde gördüğü kusurları gerekçeleri ile açıklar, ardından doğrularının nasıl olması gerektiğini söyler. Takrızinde en evvel Fazlı Necib'in mektubunda zikrettiği bazı meseleler üzerinde durur, onlar hakkında yorumlar yapar. Recâizade "Tebessüm İçin" başlıklı takrizinde Talim-i Edebiyat'tan bahseder. Takrizde iki beyit ve bir şiirden söz ederek kendisinin edebî görüşlerinin temelini oluşturan 3 temel güzelliğe işaret eder. Örnekler şu şekildedir:

1. Söz güzelliği için Hâmid'in beyti örnek verilmiştir:
"Kayd-ı mâzi ve derd-i istikbâl
Olmayınca gelir saadet-i hâl"
2. Fikir güzelliği için Kanuni'den örnek verilmiştir:
"Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi"
3. His güzelliği için Ekrem kendi şiirinden bahseder:
"Yâd Et" manzumesi

Takrizde ikinci olarak edebiyat-ı sahihayı desteklemediğini iddia edenlere cevap verir. Edebiyat-ı sahihanın özelliklerinden ve bu akımın önemli şahsiyetlerinden, onların eserlerinden bahseder. Halid Ziya'nın Mensur Şiirler'ini övücü sözler söyler. Mensur Şiirleri ismi dolayısıyla tenkit edenleri şarlatanlıkla suçlar. Şiirde zevkin esas olduğunu, mantığın ise sadece maksadın tasvirinde gerekli olduğunu söyler.

Edebiyat-ı sahihanın geniş kitlelere yayılmasının en temel yolunun Batılı eserlerin tercümesinden geçtiğini ifade eder. Fakat Mensur Şiirler, Tebessüm ve Gözyaşları gibi Batılı tarzda yazılan eserlerin de bu yayılmayı hızlandıracağını söyler.

Tercüme eserler ile Batılı tarzda yazılan edebiyat-ı sahiha mahsullerini içerik ve dil açısından karşılaştırır.

Recâizade Ekrem, Mülkiye’den talebesi olan Menemenlizade Tahir’in Elhan adlı şiir kitabına küçük bir kitap olacak şekilde bir değerlendirme yazısı yazar. Eserin adı Takdir-i Elhan’dır. Takrizat’ın içinde bu eserle ilgili olarak “**Menemenlizade Tahir Beyefendi’ye**” başlığıyla yer alan takrizde Ekrem asıl değerlendirmelerinin Takdir’de yer alacağını söyler. Burada da iki husus üzerinde durur. Menemenlizade’nin Elhan’ında üslûp meselesini değerlendirir. İkinci olarak ise şairin tasavvuru ile şiirdeki tasvir ilişkisinden kısaca bahseder.

“**Bir Mecmua-i Eşâr İçin**” başlığındaki takrizde Ekrem eser için ayrıntılı yorumlar yapmaz. Şiir kitabının ismi için “Esvat-ı Bülbulân” der. Kitabın yazarı ve içeriği belli değildir.

“**Fazilet ve Asalet Nâmındaki Eser İçin**” başlıklı takrizde belirttiğine göre Recâizade Ekrem eseri konusu ve üslûbu dolayısıyla beğenir. Ekrem fazilet ve asalet hakkında felsefî yorumlar yapar. Eser bir deneme niteliğindedir, yazarı belli değildir.

“**Bir Mecmua-i Münşeat İçin**” başlıklı takrizde Ekrem, bir münşeat mecmuasında olması gereken özellikleri sıralar. Kitabın adı ve yazarı belirtilmemiştir. Recâizade eseri kendi alanındaki diğer eserlerin tekrarına düşmemesi sebebiyle beğenmiştir.

Netice-i Teâmi isimli eserin müellifi 17 yaşında bir genç olan Şerafeddin Bey’dır. Kitabın türü hakkında kesin bir bilgi verilmemekle birlikte “hikâye içinde tiyatro oluşturmak” ibaresinden anladığımız kadarıyla bir hikâye veya roman olması yönünde fikir yürütebiliriz. Recâizade eseri “fikir serveti, tasavvur şaşaası, üslûp zarafeti” bakımından beğendiğini söyler. Ekrem kitaptaki hataları ve kusurları da gösterir fakat yazarının yaşından beklenmeyecek olgunlukta bir eser verdiğini söyleyerek müellifi tebrik eder, över.

“**Bir Eser-i Manzum İçin**” başlıklı takrizde Recâizade eseri belâgat, fesahat, edebî sanatlar, üslûp ve tasavvurat – tasvir ilişkisi bakımlarından değerlendirir. Şiir kitabının ve şairin ismi belirtilmemiştir. Eser tarih muhtevalı şiirler içermektedir.

Takdir-i Elhan’ın önemi, ilk defa bir öğrenci hakkındaki şiir tenkidi olmasından kaynaklanmaktadır. Recâziade’nin bu eserindeki maksadı, aslında sadece Menemenlizade Mehmet Tahir’i değil, bütün öğrencileri ve genç şairleri yetiştirmektir. Biz bu eserde bir hoca, talebesini şiir konusunda nasıl irşad eder onu görürüz.

Takrizat'ta ise edebî sahada dönemi için en büyük hokum vericilerden sayılan Ekrem'e gönderilen eserler hakkındaki değerlendirmeleri görürüz.

BİBLİYOGRAFYA

AKYÜZ Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt 18, Ana Yayıncılık, İstanbul 1987.

Beşir Fuad, “*Ağla Hey Gözlerim Ağla*”, **Saadet**, nr. 606, 5 Kanun-ı sâni 1887.

----- **Şiir ve Hakikat: Yazılar ve Tartışmalar**, haz. Handan İnci, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

BİLGEGİL Kaya, **Harabat Karşısında Namık Kemal: Namık Kemal’in Eski Edebiyata İtirazları**, İrfan Yayınevi, İstanbul 1972.

BİRİNCİ Necat, **Menemenlizâde Mehmed Tahir: Hayatı ve Eserleri**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1981.

----- **Menemenlizâde Mehmed Tahir: Hayatı ve Eserleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

----- “*Ara Nesil Edebiyatı*”, **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s.89

----- “*Menemenlizâde Mehmed Tahir’in Edebiyat Bilgileri Kitabı Osmanlı Edebiyatı*”, **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s.69.

----- “*Menemenlizâde Mehmed Tahir’in Türkçe’nin Meseleleri Üzerinde Düşünceleri*”, **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s.81.

----- “*Muktebes – Abes Tartışmasından Önce ‘Kulak İçin Kafiye’*”, **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 119

ENGİNÜN İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.

ERCİLASUN Bilge, **Servet-i Fünun’da Edebi Tenkit**, Akçağ Basım, Ankara 2004.

----- **İkinci Meşrutiyet Devrinde Edebi Tenkit 1. Türkçü Tenkit**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1995.

KAPLAN Mehmet, **Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri**, Matbu Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1948.

----- **Şiir Tahlilleri 1 Tanzimattan Cumhuriyete**, İstanbul 1999, Dergâh Yayınları.

----- **Tevfik Fikret Devir – Şahsiyet – Eser**, Dergâh Yayınları İstanbul 1995.

KAPLAN Mehmet – ENGİNÜN İnci – EMİL Birol, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi: Ekrem, Hamid, Sezai ve Ara Nesil**, cilt IV, İstanbul Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

MENEMENLİZEDE Mehmed Tahir, **Elhan**, Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniyye 1303.

MORAN Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

OKAY Orhan, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, Ankara 2005.

----- **Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1969.

Ölümünün 100. Yıldönümü Münasebetiyle Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, haz. Kâzım Yetiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989.

ÖNERTAY Olcay, **Edebiyatımızda Eleştiri Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemleri**, DTC Fakülteleri, Ankara 1980.

----- **Tanzimat Döneminde Edebiyat Anlayışı**, Selçuk Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Konya 1981.

PARLATIR İsmail, **Recaizade Mahmut Ekrem : Hayatı – Eserleri – Sanatı**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara 1983.

PELLİCO, Silvio, **Mes Prisons**, trc. Mahmud Ekrem, Tasvir-i Efkâr Matbaası, İstanbul, 1874.

RECAİZEDE Mahmud Ekrem, **Bütün Eserleri**, haz. Nurullah Çetin, İsmail Parlatır, Hakan Sazyek, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1997, c.3.

----- **Takdir-i Elhan**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1884/1301.

----- **Takrizat**, Âlem Matbaası, Konstantiniyye 1314.

----- **Talim-i Edebiyat**, Mihran Matbaası, İstanbul 1882.

----- **Zemzeme**, Matbaa-i Ebuzziya. Konstantiniyye 1333/1914.

TANPINAR Ahmet Hamdi, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001.

TANSEL Fevziye Abdullah, “*Muallim Naci ile Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler*”, **Türkiyat Mecmuası**, Ankara 1951/1953, c.10, sf. 159-200.

TARAKÇI Celal, **Cenab Şehabeddin’de Tenkid (Dil, Sanat ve Edebiyat Hakkında Görüşleri)**, Eser Matbaası, Samsun 1986.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt 16, 28,32, İstanbul 1996.

UÇ Hikmet, **Ilımlılar ve Edebi Tenkit**, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Erzurum 1990.

UĞURCAN Sema, **Türk Romanında Çalışan Kadın Tipleri – Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar -**, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 1983.

WELLEK Rene, WARREN Austin, **Edebiyat Teorisi**, trc. Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

YETİŞ Kâzım, “*Belâgat Kitaplarında Fuzûlî’nin Örnek Olarak Değerlendirilişi*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s.194.

----- “*Dilin Gelişmesi Açısından Edebî Sanatlar ve Bunların Tasnifi Meselesi*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 478.

----- “*Edebiyat Nazariyesi Kitaplarında Namık Kemal’in Eserlerinin Örnek Olarak Değerlendirilişi*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s.222.

----- “*Namık Kemal’e Göre Belâgat Meselesi*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s.175.

----- “*Şiir ve Retorik*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s.535.

----- “*Tanzimat Sonrası Belâgat ve Rhétorique Kitaplarımıza Fransız Rhétorique Kitaplarının Tesirleri*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 317.

----- “*Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatının İlk Dönemlerinde Edebiyat Nazariyatı*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 12.

----- “*Yenileşme Devri Türk Edebiyatında Millî Rhétorique Meselesi*”, **Belâgatten Retoriğe**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 300.

----- **Talîm-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyet Nazariyatı Sâhasında Getirdiği Yenilikler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.

----- “*1876 – 1894 Dönemi Türk Edebiyatı*”, **Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.192.

----- “*Yeni Bir Edebiyat Anlayışı*”, **Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 34.

----- “*Yenileşme Devri Türk Edebiyatının İlk Dönemlerinde Edebî Münakaşalar*”, **Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 103.

----- “*Yenileşme Devri Türk Edebiyatının İlk Dönemlerinde Nesir*”,
Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı, Kitabevi Yayınları, İstanbul
2007, s. 137.

----- “*Yenileşme Devri Türk Edebiyatının İlk Dönemlerinde Tenkit*”,
Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı, Kitabevi Yayınları, İstanbul
2007, s. 79.

EK-1 TAKDİR-İ ELHAN METNİ

**RECÂİZE
MAHMUD EKREM**

TAKDİR-İ ELHAN

**Ezkiya-yı şübban-ı üdebadan Menemenlizade Tahir Beyefendinin “Elhan”
ismindeki
bir mecmua-i eşârı hakkında bazı mütâlaat-ı edebiyeyi havidir**

Birinci tab

Nezaret-i celile-i maarifin ruhsatıyla

DERSAADET

(Mahmud) Bey Matbaası – Babıali civarında Ebussuud Caddesi’nde numara 72

1301

Menemenlizade Tahir Beyefendi'ye

Ey nevresîde-i edeb!

“Elhan”ınızı ve ona dair olan mektub-ı manzumunuzu okudum. İbtida Elhan’dan bahs edeyim:

O nagamat-ı bülbülanenin zuhurunu âhir-i köhne bahar gibi bir mevsim-i hazîne niçin tesadüf ettirdiniz? Yoksa benim gibi dembestegân-ı eyyam-ı melâli terennümat-ı şevk-perveranede vakitsiz olarak kendinize peyrev mi etmek istediniz? Heyhat!..

Baharın en şevk-engiz zamanında bile yeni açmış goncaları sürat-ı zeval-ı letafetlerine matuf birer tebessüm-i ye’s – üzerindeki çiğ tanelerini ise pek tez geçen vücudlarının fena-yı ebedîsine raci girye-i hasret olmak üzere telakkiye meyyal olan nazar-ı şairanede sonbahardan daha hazin bir manzara-i tabîye mi vardır?

O تنها, o vahşetimiz sahralarda insan maşuka-i ruhu olan bir vücud-ı nazeninin hayalinden başka bir şahıs göremez. (4) Fakat onu da bir tavr-ı keselâlud ile bir semt-i muhalife doğru ağır ağır hıraman bulur. Sayelerinde en âşıkane sohbetlerle mesudane ömür sürülen ağaçlardan sararmış yaprakların birer birer düşüşü perverde-i ümid olan hayalât-ı safa-cûyanenin birer birer sukûtuna delalet eder. Mevakiin sükût ve sükûnu içinde bir âvâze-i medid işitilir ki gûş-i cana muttasıl: “Vâ hasretâ!.. Vâ hasretâ!..” kelimelerini ilka eyler. Zümrüt gibi yeniden yeşillenmeye başlayan çimenlerin arasında tek tük peyda olmuş o nazik çiçekler gönülde pek müessir birtakım hatıralar uyandırır. Arasına vezan olan bir hava-yı serdin ağaçlar arasından geçerken hasıl ettiği sada âvâze-i matemden nişan verir. Bülbüllerden haber yoktur. Dereler sanki ağlar. Sema pak ve berrak olsa da güneş hazindir. Şarktan garba doğru süratle geçen bir bulut veya bir kuş nazara tesadüf edince insan: “Ah!. Beni de al.. Teveccüh ettiğin yere ben de gitmek isterim” yollu bir feryad-ı müteessirane izharıyla kollarını uzatmak ister. Kurumuş yaprakların ayaklar altında garip garip sesler çıkışımdan ruh müteezzi olur. Köpüklü mevcellerle mestur olan ru-yı deryaya bakılsa gayet derin ve nihayetsiz birçok mülâhazat fikri takatten düşürür. (5) O güleç yüzlü tabiatın uğradığı şu tahavvülât-ı hayf-engize karşı insan bir bayırda tek ü تنها kalıp da zîr ü bâlâyı manzur-ı nigâh-hasret edince mahiyetini kendi nazarında dahi tayinden aciz bulunduğu birçok şeyi birden düşünmeye başlar. Düşündükçe de muttasıl ağlamak ister. Hiç böyle bir zamanda vezn ile kafiye ile muntazam söz söylemeye fikirde yârâ, gönülde takat mi olur ki muzlim muzlm

tasavvurat-ı ye's-efza ile zihin kapanmış.. hazin hazin hatırat-ı tab-fersa ile gönül uyuşmuştur?

Ama siz ser-germ-i şarab-ı şebabsınız... Peymane-i şevkiniz lebriz-i ümid – bağzar-ı hayaliniz pür-âb u tâb-ı safadır. Nazarınızda bir nur-ı mülevven vardır ki çehre-i tabiatı en mükedder en mağmum zamanında bile size renk renk ibtisam gösterir. O cihetle benim bu hissiyatımı mübalâğa-alûd bulursunuz. Meftur olmuş bir tabiat-ı şairane ile sonbahar arasındaki muvafakat-i hâl size göre mesturdur. Ancak bir hakikat-i tecrübiyye vardır ki o da takaddüm-i sinn ile eşyayı telâkkide mugayeret zuhurudur. Benim bundan on, on iki sene evvel söylediğim:

“Sonbaharın zevki hoştur

“Tut elinden yâri koştur

(6) “Düşünme âlemi boştur

“Tut elinden yâri koştur

şarkısı yolunda nağme-serâlıklarda tekrar bulunabilmekliğim o zamanı iadeye mütevakıftır ki muhaldir. Veyahut:

“Bülbüllerin ister seni ey gonce-dehen gel

Gül gittiğini anmayalım gülşene sen gel

Pâ-mâl-i şitâ olmadan iklim-i çemen gel

Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın!”

şarkısının kâili olan Nedim’in asrını idrak etmekliğime vabestedir ki bu da hayaldir.

Havadis-i dehriyye ve tahavvülât-ı eşyayı hiçbir mülâhazaya talik... hiçbir hisse tatbik etmeyerek geldiği gibi telâkkiye istidad gösteren lâkaydan-ı âleme nasıl gıpta olunmaz ki nazarlarında baharın hazandan hükmen bir farkı yoktur. Yazın en güzel bahçelerde en rengîn en rayihedar çiçekler arasında dolaşarak kesb olunan safa, kışın en karanlık bir odada mangal başında oturmakla dahi iktisab olunabilir.

“Âteş kenârı kış gününün lâle-zârıdır”

Ne çare ki herkes bir hilkatte bir mizaçta yaratılmamış: Hissiyat-ı kalbiyesine mağlub... Hayalât-ı şairaneye meclub (7) olanlarca her hâlin bir başka hükmü, her manzaranın bir başka tesiri vardır. Onların dimağlarına göre hande-i neşat başka... Girye-i hüzn yine başka bir tesir icra ettiği gibi bir şükûfe-i rebî ile bir berg-i hazanın da tesirâtı bütün bütün başkadır. Öyle olmasaydı zaten hiçbir millette samimi şiir olamaz ve meselâ edib-i haluk Sezai Beyin:

Bir kızın hîn-i irtihâlinde
Dolaşan handeyi cemâlinde
Andırır hâlet-i zevâlinde
Ah ben sonbaharı pek severim!

Hayal-i ruhperveri meydana gelemeydi. Bu türlü eşâra samimi demek yakışır çünkü kalpten çıkıyor öyle değil mi?

Maksadım Elhan'a müteallik birkaç söz söylemek idi... Hayalim beni vahşi sahraların miyane-i tenhayîsine doğru çekti götürdü.. Biraz gezindim.. Biraz düşündüm.. Biraz söylendim.. Şimdi yine kûşe-i vahdetime geldim.. Bakalım ne diyeceğim...

Eşârınızdan bir mecmua tertib ve neşrini size ben de birkaç kere ihtar etmiş idim. O cihetle "Elhan"ı o ünvan-ı lâtif altında ve müretteb bir hâlde gördüğüm gibi sevindim.

(8) Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de edebiyata dair takrirat-ı ahkaranemi bundan dört-beş sene mukaddem istima etmiş olan müstaidan-ı şübban arasında siz de mevcut bulunduğunuzdan dolayı mecmuanızın münderecat-ı lâtifesine atf-ı nazar ettiğim zaman nefsimce bir mübahat dahi hissetmeye başladım da mübahatim haksız olduğunu yine derhal anladım. Çünkü her şair-i hakikide olduğu gibi siz de dahi âsârı meşhud olan füyuz-ı ulviye mücerred tabiatın ihsanıdır. Hepimiz o tecellizar-ı kudretin birer acemi şakirdiyiz.

"Hepimiz" tabiri içinde – şiir ile şairiyet gibi bizzat ve bil-izâfe kâinatı muhit olan iki büyük tecelli-yi kudreti kâffe-i alâik-i ulviyesinden tecrid ile mahiyat-ı tenahi-yi napezirini birkaç kelime ile tarif ve tahdide muktedir olan - esatize-i izam elbette dahil değildir! Bu tabir yalnız elvah-ı hayaliyesinin elvanını meselâ bir şafak bulutundan, ziyasını bir seher yıldızından, gölgesini bir şâm-ı garibaneden iktibasa– terennümat-ı muztaribanesini bir cuybarın çağılısından, nevhat-ı şaikanesini bir derenin iniltisinden ahze çalışan- bir gece kuşunun kanadı altına iltica veyahut bir kır çiçeğinin reng-i inkısar-ı içinde ihtifâ arzu edecek kadar sükûn ve mahviyete mail iken güneşi matla-ı (9) feyzinde durdurmak.. cenneti ruy-i arza getirmek gibi hıred-güdaz.. ruh-fersa birtakım emellerle daima zâr u bîkarar olan bedbahtlara racidir ki onlarca şiir had kabul etmez. Zerrattan şumusa kadar her güzel şey şiirdir: Şaşaalara müstağrak bir nevrüz-i kâmrânînin sükûn-ı âsâyîş-fermasıyla zûlamata bürünmüş bir fırtına gecesinin heyecan-ı

dehşet-efzası beyninde şiiriyetçe evvelkinin rengin ve lâtif ve nazik.. İkincisinin mağmum ve şedid ve bülemlend olmaktan başka bir farkı yoktur.

Bazen kadid olmuş bir çiçek bir hadika-i nevbaharî kadar kendilerine ifaza-yı hayat-ı efkâr eder. Bazen yıkılmış bir mezar ilhamat-ı ulviyelerinin bir kenzül-ifnâsıdır. Mâşuka-i ruhlarını hayallerinde kendileri yaratırlar.. Cismaniyetini nur-ı şafaktan, reng-i bahardan, hande-i masumaneden –ruhaniyetini hüzn-i seherden, girye-i şebaneden, hiss-i âşkaneden terkiib ve tekvin ettikleri hâlde mülkiyette istedikleri derece-i kemale isale muktedir olamadıkları için muztarıptırlar.

Evet onlarca her güzel şey şiirdir: Ormanlarda kuşların hazin hazin ötüşü, derelerde suların lâtif lâtif çağlayışı, hatta dağlarda kavalların garip garip aksedişi şiir olduğu gibi bir sühan-verin, bir musiki-perverin (10) akval ve nagamat-ı mevzunesi içinde tabiata muvafık.. ervaha nafiz ve müessir olanlar da şiirdir.

Her mevzun ve mukaffa lakırdı şiir olmak lâzım gelmez.. Her şiir mevzun ve mukaffa bulunmak iktiza etmediği gibi. Ancak her şiir – Cenab-ı Hakk’ın tabiat-ı eşyada yani cemadda.. nebatta.. tuyurda.. vuhušta.. gökte.. yerde ve alelhusus insan-ı manevîde (ki fitrat-ı beşerde demek isterim) gösterdiği bazen garip bazen lâtif bazı vakit müdhiş bazı vakit menfur ve fakat her hâlde calib-i dikkat ve hayret olmak üzere gösterdiği evza ve etvar ve hasayis ve ahvale muvafık veya hiç olmazsa mütekarib olmalıdır.

Şairler içinde tabiatı taklide sa’y edenlerdir ki mesleklerinde daima müterakki olup giderler. Tabiat gibi bir hâce-i bedayi dururken, şundan bundan taallüm-i şiir etmeye tenezzül mü edilir?!.. Fakat tabiatı taklit etmek yani menazır-ı tabiîyedeki gizli gizli birtakım güzelliklerden.. dakîk dakîk birçok nefasetlerden tereküp ve teşekkül eden aheng-i umumî-i letafeti elvah-ı şairanede iraeve muvaffakiyet ziyadesiyle müşkildir. Bir şairde hayal ne kadar cevdetli.. nazar ne mertebe kuvvetli.. kariha ne derece vüsatli olursa olsun hatta hâme-i çîre-destanesi (11) şehper-i tavustan mamul.. midad-ı feyz-i mayesi yakut-ı müzabdan, gubar-ı elmastan mürekkebi dahi olsa yine bir gurub levhasını o elvan-ı dil-firib ile şiirinde nakş ve tasvire muktedir olamaz. Onun içindir ki; “Hepimiz tabiatın birer acemi şakirdiyiz” demekle kendime değil ancak sizin gibi salikan-ı nev-meslek-i edebe min gayr-ı haddin bir imtiyaz vermeye cesaret ettim.

Filhakika şiir ne kadar tabiî olursa o kadar güzel olur: Benim Üçüncü Zemzeme’de münderic olan “Ferdâ-yı Tedfîn” ünvanlı manzume-i naçizimi ibtida bir risale-i mevkuta ile.. badehu Tercüman-ı Hakikat gazetesiyle neşr olunduğu zaman görenler içinde bendenizi tanıyan ve hatta tanımayan birçok erbab-ı irfan ve vicdan

büyük tahsinler takdirlerle nâzım-ı hakîri taltif buyurmuşlar ve yine Üçüncü Zemzeme'deki "Nevbahar" ünvanlı diğer bir manzumem için dahi ötekine yakın derecede bir iltifatı şayan görmüşlerdi.

"Ferdâ-yı Tedfîn"ın ruhu kıta-yı ahiresi olan:

Ol zâta tahassürle sandım ki zamân ağlar
Umdum ki yüzü subhun bir reng-i hazîn bağlar
Gördüm ki güneş doğmuş pür-hande bütün dağlar
Bülbüller öter şâdân pür-neşe sular çağlar
Âlem yine ol âlem devrân yine ol devrân

(12) sözlerinden ibaret olarak üst tarafındaki iki bendin hükmü en sonra beyan edeceğim fikir ve hissi lââyık olduğu kadar dikkat ve ehemmiyetle telâkkiye ezhan ve kulûbü hazırlamaya mahsus olduğu gibi "Nevbahar" manzumesinde dahi nazmına calib-i iltifat olan söz iyi bilirim ki:

Ser-i dirahta müşt-zen hiyâz-ı bâğa berg-rîz
Gusûn içinde pür-gırîv şükûfelerle pür-sitîz
Nihâl-i gülde teb-nümâ yem-i çemende mevc-hîz
Çemen çemen zemîn-güzer zamân zamân semâ-girîz
Hevâ-perest ü pür-heves nesîm-i bî-karârı gör!

kıtasına münhasırdır. Hâlbuki "Ferdâ-yı Tedfîn"de bir vücûd-ı kıymettarın fevtinden dolayı hasıl olan hakiki ve tabiî bir hiss-i meyusaneyi şad ve handenâk bir manzara-i tabiîye üzerinde mümkün mertebe tabiî ve doğru olarak arz etmekten.. "Nevbahar"ın o kıtasında ise kisve-i meriyetten âri olan bir cism-i lâtifî diğer bir manzara-i tabiîyyede hayal-i şairaneye en muvafık etvar ve evzaiyle yine tabiî olarak mevki-i hiss ü şuhuda çekmekten başka ne marifet ne sanat vardır?

Bunların ikisinin de havi oldukları hiss ü fikrin (13) yeniliğini inkâr etmem, iktiza ederse iddia bile ederim. Ancak her yeni fikir güzel mi olur?

"Ferdâ-yı Tedfîn"de, fevt olan zatın elem-i firakıyla, bütün âsâr-ı tabiata en hurrem en münbasit bir hâlinde isnad-ı keder edeydim de meselâ güneşi bir bulutla siyah-pûş-i matem - cûları girye-bar-ı elem- bülbülleri nalekâr-ı hasret- çiçekleri ser-be-zemin-i hayret göstereydim... Hakikat ve tabiata münâfî ve binaenaleyh hüsn-i tesirden

berî birtakım sözler söylemiş olurdum. Çünkü şu toprak her an ve dakika bir değil binlerce kişiyi birden yutuyor da tabiatın umurunda bile olmuyor. Ancak mükedder ve mahzun olan bir adam hissiyat ü ekdarından sâirlerini ve hatta tabiatı bile hissedar görmek ister ve kendi ağladığı zaman başkalarını güler görürse kederi bir kat daha artar ki bu hâl tabiat-ı beşerde meknuz olan garaib cümlesindendir.

Nesim bahsine gelince onu da meselâ Çin ü Hotandan ıtriyat getirmiş bir tacir sıfatında iraeeye çalışmış olsaydım yine hakikata mugayir ve tabiata naçespan bir kaba hayal arz etmiş olurdum.. Sözümlün de erbab-ı zevk-i selim yanında hiçbir kıymeti olamazdı.

Malumunuzdur ki edebiyat-ı sahiha tesavir-i hayat-ı insaniye (14) ve temasil-i meşhudat-ı tabiîyedir. Onun için erbab-ı şiir ve inşa –yazdıkları şey insaniyete dair oldukça- tabiat-ı beşeriyeden hariç şeylere mütehakkimane kail olmamakla – meşhudat-ı tabiîyyeye taalluk ettikçe - tabiatta bulunmayan evza ve etvarı iraeeye hodserane kalkışmamakla mükelleftir. Bu hâlde bihakkın edib olmak isteyenler için insan-ı manevîyi tettebbudan hâlî kalmamak ve mâhiyat-ı eşyaya rast-bînane nazar etmek lâzımdır. Ancak lâyuadd birtakım serair perdeleri altında mestur olan çehre-i insan-ı manevîyi görüp gösterebilmek dühat-ı şüara içinde “Shakespeare” gibi pek az kimseye nasip olmuş. Hâlbuki eşkal ve elvan-ı dildiribiyle herkese ıyanen manzur olan bedayi-i tabiatı mehma-emken taklide ekser şuarada muvaffakiyet görülür!

Şiir resim gibidir: Meselâ arz ettiği manzara bir şeb-i mehtaba dair iken her cihetini gündüz gibi ıyan ve parlak gösterir bir levha-i tasvir – tabiata mugayir olduğu için- dakayık-şinasan-ı sanayi nazarında nasıl makbul sayılamazsa faraza kediden köpekten korkup da validesine dehâlet için haykırmaya başlayan üç yaşında bir sabîye seksen yaşında bir mustalihin bile birdenbire bulup söyleyemeyeceği yolda birtakım gevezelikler (15) ettiren bir manzume dahi – hakikate münafî olduğu için- nefayis-perveran-ı edeb yanında şayeste-i nazar görülemez.

Ancak sanayi-i nefise mahsulâtının o türlü nakayıs ve kabayihini temyiz zevk-i selim ile mümkün olur. O hassa-i celileden mahrum olan “dakîka-sencan” münekkidine bu farkları, bu dakikaları anlatmak kabil değildir!

Âsâr-ı edebiyece hakikat ve tabiata muvafakat lüzumu mübalâğat ve teşbihat gibi sanayi-i hayaliyeye mani olmadığı muhakkık-ı üdeba nezdinde malumdur: Şiir ve

inşanın o türlü sanatları fenn-i tasvirin elvanı hükmünde olduğu için ziyadesiyle mühim ve mutenadır. Meselâ hazreti Fuzulî'nin bahar vâsfındaki:

“Bir gün ki bahâr âlem-ârâ
“Zevk ehline oldu râhat-efzâ
“Âyine-i devrden gidüb jeng
“Devr etti zemîni âsmân reng
“Feyz-i şeb-i kimya eserden
“Te'sîr-i şemâme-i seherden
“Açıldı ham benefşeden tâb
“Şebnem güle saçdı lû' lû' nâb

(16) Şiir-i dilnişini ve cenab-ı Nedim'in bir kasır tarifindeki:

“Zehî nev-mesened-i şâhâne ve tarh-ı vezîrâne
“Ki cârûb olsa lâyık hâkî üzre şehper-i anka
“Zihî himmet ki koymuş nev-bâhârı sûret-i kasra
“Zehî sanat.. Şebâb eyyâmın etmiş âb-veş-i icrâ
“Döşenmiş ferşine kaliçe-âsa pertev-i mehtâb
“Çekilmiş farkına çün sakf-ı bâlâ sâye-i tûbâ
“.....
“.....
“Ya bu fevvâre-i dîlcû ki sakfî olmasa âbı
“Çıkar tâ âsmânın tâkına medd-i nigâh-ı âsâ

Vasf-ı rengîni veyahut üstad-ı belagat-âra Nef'î'nin bir fahriyesindeki:

“Beyt-i ma'mûr-ı felek reşk etmede ebyâtıma
“Seyr eden gerçi dilim bir hâne-i vîrân bulur
“Hâne-i vîrândır amma tîşe urdukça hayâl
“Her tehî gencinde bir gencîne-i pinhân bulur
“Gâh olur nikâb-ı çabûk-dest fikri tab'ımın
“Genc-i pür-gevher ararken bir tükenmez kân bulur
“Pâyemâl eyler yürür a'da kelâm-ı pâkimi
“Her sözüm amma yine kadr-i dürr-i galtân bulur

(17) Şi'r-i metîni o teşbihler.. o istiareler.. o mübalâğalar olmasa meydana gelir miydi?

Ancak resimde renk uydurmak ne kadar güç ve hususuyla o renkleri imtizac ettirmek ne mertebe muhtac-ı maharet ise edebiyatta sanayi-i maneviyeyi hüsn-i icra

etmek de o kadar müşkil ve bahusus mevzuun tabiatıyla mütenasib düşürmek de o derece şayan-ı dikkattir.

Vakıa mübalâğat hakikat ifade etmez fakat yolunda oldukça hakikatten daha müfîd olur. Şair efkâr ve infialâtını kendisinin hissettiği kuvvet ve şiddetiyle sairlerine de ilka edebilmek içindir ki mübalâğaya gayr-i ihtiyari bir surette müracaat eder. Saik-i mücbir ise yine tabiattır. Ve insanda âsâr-ı edebiyeyi takdire vasıta olan zevk-i manevî ve his ve hayal kuvvetleri de o türlü sanatlardan mahzuzdur. Hatta bazı vakit tamamıyla mugayir-i akl olan bir fikr-i şairane pek çok makulâtın fevkinde bir cay-ı itibar bulur.

Edebiyatta mantık iltizam olunmaz: Çünkü maksad-ı edebiyat fikir ve his ve hayalce olan mehasin ve bedayii meydan-ı zuhura çıkarmaktır. Bu maksat husul bulurken yazılan şeylerde mantığa mutabakat olup olmadığını aramak –kimi imlâ bilmeden, (18) kimi mânâ anlamadan mesail-i edebiyeye karışmak.. temyiz-i âsâr ü eşâra kalkışmak cüret-i cahilanesini izhardan çekinmeyen nevzuhur tenkitçilerden başka –kimsenin hatırına bile gelmez! Meselâ bir şair “İki ile iki yine iki eder.” diyebilir. Fakat öyle bir mevkide, öyle bir güzel surette söyler ki siz bu kaziyenin “İki kere iki dört eder.” bedahetiyle tearuzunu zihninizde hissedemezsiniz. İşte bir hakikat-i edebiye de budur. Demek olur ki sanayi-i tahayyüliye yerinde olmak şartıyla yine tabiat ve hakikat dairesinde bulunur.

Edebiyatın gayeti terbiye-i efkâr.. tasfiye-i vicdan.. tehzip-i ahlâk.. tenvir-i ezhan olduğu münker değildir. Lâkin bir şair, şiirini ahlâk dersi vermek için söylemez. Emeli şevk-i muhabbete ve letaif-i tabiata vesaireye müteallik sanihat-ı kalbiye ve hayalât-ı ulviyesini mümkün olduğu kadar lâtif ve rengin.. zarif ve metin bir surette arz ve tasvir etmeye münhasırdır. Bu sırada mukayyet olacağı bir şey varsa o da ahlâk-ı umumiyeye taarruz edebilecek perde-bîrûnluklardan tebaüd etmektir.

Tabiat-ı şairanenizde gördüğüm istidad-ı fevkalâdeye sitayişhan olurken şiir ve şair hakkında hasbihal yollu (19) birkaç hatıra-i kasıramı da yazmak istedim. “Elkelâmu yecr’ül-keâm.” saikasına tutuldum.. Lakırdı uzadı. Şu kadar ki sözlerim sadeden hariç görünse bile faideden bütün bütün hâlî olmamak gerektir. Doğru olmayanlarını da erbabı tashihe himmet buyururlar! Artık Elhan’a nakl-i beyan ediyorum:

Şiirlerinizi sırasıyla gözden geçirdim. Hepsini beğendim desem yalan söylemiş olurum. Tasavvuratınız ekseriyet üzere güzel, tasvirleri bazen uymamış. Müdahaneden hoşlanmazsınız da onun için söylüyorum.

Mazi – Şebnem – Tenhayi-i Firkat – Feryad-ı Masumane- ünvanlı manzumeleriniz mevzuen latif. Bahariyeniz gerçekten güzel. “Âlem-i Seher”de ulviyet var. “Ömrüm bitiyor her gün” ve “Ey ruhuma ruh olan melekzâd” ve “Görmeden Hakk’a inanmam derler” kıtalarıyla “Hissin Hitabı” isimli neşide âlâ. Bir resim için söylediğiniz:

“Ben miyim gördüğüm bu şekl-i garîb
“Bana bakdıkça bahş-ı hayret eden?
“On yıl evvel bu resim imiş şeklim
“Ne kadar benzemezmişim bana ben!

(20) kıtasındaki fikriniz gayetle hoş. Ve hele kıtanın “Ne kadar benzemezmişim bana ben” mısraı hissiyat-ı sade-dilaneyi havi olarak tanıdığım âsârın en güzellerinden biridir ki mısraa lâfzen de hiçbir kusur bulunmaz.

İyice dikkatle anladım: Elvah-ı hayaliyenizin mevzularını intihabda hakikaten maharetiniz var. Eşkalini güzel resmetmekte de muvaffaksınız. Lâkin boyalarını vurmaya gelince gelişi güzel hareket ederek, meselâ yeşil renk verecek bir şeyi kırmızıya boyamaktan çekinmiyorsunuz. Ezcümle “Mazi” unvanlı manzumeniz şöyle başlıyor:

“Gece mehtâba karşı gülşende
“Oturup seyr ile tabiatı ben
“İktisâb-ı neşât eyler iken
“Nezdime geldi bir meh-i gül-ten
“Parlıyordu lebinde bir hande
“Venüs inmiş zemîne zannettim
“Hayret ettim de nezdine gittim

Şimdi ibtida esas fikre nazar edelim: Esas fikriniz mucib-i tahassür olan mazi saadetlerine tavassul bir daha mümkün (21) olmadığını müessir bir hayal-i şairanede arz etmekten ibaret değil mi? Pek güzel!

Vakıa bir insan vukuat-ı maziyesini düşününce iadesi muhal olan birtakım mesudiyetleri gözünün önünde birer birer imrara başlar. O mesudiyetler hadd-i zatında şad ve ferahnâk ise de artık bir daha geri gelmeyecekleri için mahzun görünürler. Ve hatıralarının gönülde uyandıracağı his, kendilerine tahassürden ve bu tahassürün neticesi dahi garibane birtakım tefekkürattan ibaret olur. Bunlar tagyir-i mahiyeti elimizde olmayan tabîî şeylerdir. Bu hâle göre, siz de gülşende mehtaba karşı temaşa-yı tabiat ederken, iktisab-ı neşat ile uğraşmaya bedel – mesudiyet-i maziye tefekkür eden bir şaire layık olduğu üzere- kendinizi bir istiğrak-ı mahzunaneye terk edeydiniz ve bir mahbube-i dilâra gibi tahayyül ettiğiniz maziye hemen nezdinize getiriverceğinize – hem mazi fikrine hem de âli-mizac kadınların meşreb-i gurur-âmizine muvafık surette- istiğnakârane bir tavır ile bir tarafta gizli gizli nümayan eyleyeydiniz.. ve mahbubenin lebinde – fart-ı şadîden kinaye olarak- hande parlatacağınız yerde tebessümlerini hüzn-alûd (22) göstereydiniz levha-i şairaneniz hakikat ve tabiata muvafık renkler içinde gerçekten şaşaa-za olurdu.

Düşününüz bir kere: Geceleyin bir mevki-i tabîde mehtaba karşı tek ü tenha bulunan ve mazinin güleç yüzlü, mahzun edalı hatıralarını hayalinden imrar eden bir insan hususuyle bir şair-i dakîkadân (bilemem ne yapar da) eğlenceye mi bakar yoksa hazin hazin birtakım tefekkürat ile müteessirülcinan mı olur? Ve hayal-i şairanede mesudiyet-i maziyenin çehresine yakıştırılacak hande midir yoksa mahzunane tebessüm müdür?

Ve bir de hiçkimsece kabil-i inkar olmadığı meşahir-i şuaramızın:

“Kaldı orada esîr-i hayret

“Ne tâb-güzer ne fikr-i avdet

gibi binlerce sözleriyle de müeyyed olduğu üzere “hayret” vukuf ve sükunu icab eder bir hâl iken siz onu “Venüs” zannettiğiniz mahbubeye sokuluvermek için bir sebep gösteriyorsunuz ve ibtida-yı emirde mahbube sizin yanınıza gelmiş ve henüz çekilip gitmemiş olduğundan zühul ederek:

“Hayret ettim de nezdine gittim”

diyorsunuz.

(23) Şiir hususunca – esas tasavvur güzel olsun da tasviri iyi olmasa da ma’ni değildir - itikadında ısrar etmeseniz bu makule dikkatsizliklere âsârınızda mahal bırakmazdınız. Hâlbuki bazılarımızca ehemmiyet verilmek istenilmeyen bu türlü kusurlar, ayıplar “yeni şiirlerden de bir şey anlayamıyoruz” yollu sözlerle meslek-i

cedide muteriz olmak isteyenlere serrişte-i itiraz vermiş olmaz mı? Mevzuubahs ettiğim kıta-i şiiriyeinizi lâfzen de mükemmel bulamıyorum:

“Oturup seyr ile tabiatı ben”

diyorsunuz. Bilirsiniz ki lisan-ı şairanede hususuyla eşârda – oturmak kalkmak- gibi kelimeler kaba düşeceğinden lüzum-ı sahih görülmedikçe istimal etmemeliyiz. O lüzum da vaz u hâli tarif esas-ı fıkır ü hayale bir şey ilave edebilmekle tahakkuk eder. Burada ise oturduğunuzu söylemeye ihtiyaç yok. Maksad gülşende seyr-i mehtab ettiğinizi falanı söylemekten ibarettir. İster oturunuz ister geziniz orasını kimse aramaz. Bu hâlde mısraı meselâ:

“Seyre mevkûf olup tabiatı ben”

yolunda yazıvermek size göre güç bir şey değildi.

“İktisâb-ı neşât eylerken”

deki (24) “neşât” lâfzı “eylerken”in elifine vaslolanamadığı için ifadenin ne kadar ahenksiz düştüğünü tarife ihtiyaç göremem. Onu da sizin fikrinize göre meselâ:

“Âşıkâne tenezzüh eyler iken”

diye yazmak kezalik ziyadesiyle sehl olan şeylerdendir.

Elvah-ı hayaliyenize renk vermek hususunca olan adem-i mübalâtınızın delail-i adidesinden birisi de aşağıki beyitlerdir ki “Muhabbet” ünvanlı manzumedendir:

“Envâr mı inmede hevâdan

“Ya hande mi yağmada semâdan

“Ahter mi şu âsmânda tâbân

“Ya bir dehen-i melek mi handân

.....

“Bir nur göründü çeşme ol ân

“Ammâ ki ne nûr (nûr-ı hûrân)

“Mahlûk idi saçları bu şebden

“Masnû’ idi nûrdan o gerden

“Gülîrîz olarak kamer semâda

“Pûyân idi nurlar hevâda

(25) Bir mehtap gecesinin tarif-i şairanesini havi olan bu ebyatın birinci ve ikincisinde beyan ettiğiniz gibi semadan inmekte olan envarın ve bir leyle-i mukammerde zayıf zayıf parlaması tabîi olan bir necm-i tabdarın hande gibi tahayyül olunması doğru olmasa gerektir. Çünkü “hande” fikri hayal-i şairanede – şevkengiz renkleri içinde münkeşif- bir inbisat-ı beşuşaneyi muhattar olduğundan kendisinde bu hâl.. bu neşe bulunmayan envar-ı mehtabın ve hususuyla bir ahterin handeye teşbihi teşbihat-ı tabîiyeden değildir.

Tasvir-i tabiat ile meluf olan bedayi-perveran-ı şuaranın tasavvurlarında güneş bir hande olabilir fakat kamer giryendedir. Bir gülşen-i baharda ezhar tebessüm-nümadır fakat bir şeb-i mehtabda envar alûde-i sevda görünür.

Bu mülâhaza beşinci beyit hakkında daha ziyade vâridir.

Dördüncü beyit hükmünce “manzur-i çeşm-i iştiyak” olan nur-i mücessemin saçları o şeb-i pür-envardan mahluk olmak tasavvuru tahakkuk edebilmek için o saçın kır düşmüş veyahut “pudralanmış” bir siyah saç olması lâzım geliyor. Hayalinize ise öyle bir şeyin uğramadığı malumdur. Vakıa hayalde garabet sevilir. Ancak bir hüsn-i münasebet ve bir tevcih-i (26) lâtif ve dilpezir bulunmak yani zevk-i edebe muvafakat etmek şartıyla.

Meselâ bir şair bir meşcere tarif ederken: “Bastığım yerler yeşil.. Gözümün önündeki ağaçlar yeşil.. Sık yapraklar arasından süzüle süzüle ağaçlığın dahiline dökülen ziya-yı hurşid yeşil... Yağmur sularından teşekkül etmiş tabîi havuzlar yeşil... Başımın üzerinden uçuşan kuşlar yeşil olduğu gibi bu temaşa-yı hayret-bahşanın tesir-i garabetiyle müteessir olan efkarım bile yeşil idi!” yollu sözler söylemek olabilir. Dühat-ı eslafdan Galip Dede merhumun:

“Çün âb-ı hayat o şâm-ı enver

“Rengi siyeh idi nûru ahder

“Ebr-âver olup bahar nâsût

“Cûş eyledi sebze-zâr lâhût

“Hem hâlet-i gülşen-i tahayyül

“Gül-gonçeler âl kanadlı bülbül

sözlerindeki garabet-i tasavvur gibi.

Ancak mizacında olan sevdavîliğe nazaran çehresine ağlayıcılık yakıştırılabilen mâha gülücülük veyahut pembelik (27) kırmızılık isnadı bivech olursa zevk-i vicdanîye muvafakat etmez. Hâlbuki bu son beytin mısra-ı sanisi olan:

“Pûyân idi nurlar hevâda”

sözü şaşaa-i hayal ve letafet intizamıyla İkd-ı Süreyyaya reşk-endaz olacak bedialardan olduğu için – şuaranın bir sehabe-i hamraya mukareneti kabilinden olmak üzere- üst tarafındaki:

“Gül-rîz olarak kamer semâda”

mısraıyla ittisali pek de nahoş olmuş diyemeyeceğim.

Üçüncü beyti de diğerleri sırasında yazışım “nûr-ı hûrân” terkininin garabetini bir işaretle geçmek içindir.

“Şikayet” manzumesinde tesadüf ettiğim:

“Za’f ile oldu bir hayâl tenim

“Görmüyor kendi gözlerim bedenim

beytine niçin kail olduğunuzu sual eden bulunursa vereceğiniz cevapların en doğrusu en müskiti “Ben de bilmem!”den ibarettir zannederim. Filhakika bu yoldaki mübalâğatın vâhimeye hayret... mütehayyileye zahmet verecek surette sinin-i eslaf yapmış.. bize meydan bırakmamış olduklarından kat-ı nazar (28) biz de mübalâğada o dereceye varabilsek bile bir büyük eser-i marifet göstermiş olamayız.

Yukarıda bahsettiğim gibi mübalâğa sanayi-i hayaliye içinde o kadar mühimdir ki şiir onunla kaimdir denebilir. Ancak makbul olmak şartıyla. O makbuliyet ise mübalâğatın – hadd-i zatında necib ve layık olan bir fikri takviye- tabî olan bir hissi teşdid – latif ve dilpesend olan bir hayali tenvir ve telvin maksadına hâdim ve hakikate şebih olmasıyla tahakkuk eder. Bu da ihtara hacet yoktur ki âsâr-ı cedide içindir.

“Cezmi”deki:

“Harb açdı âduya âl-i Osmân

“Merdim diyene göründü meydân

“Evreng-i şehametimden ettim

“Ât sırtına nakl-i merkez-i şân

“Tîr olmuştu elimde nîze

“Benzerdi kemâna seyf-i bürran

“Meydâna girince zannederdim

“Her berk-i belâyı vird-i handân

“Yanımda kazâ dururdu dâim

“Başımda ecel dönerdi her ân

(29) “Top olsa âtılsa bağrıma arz

“Olmazdı yine gönül hirâsân!

mübalâğatını kim beğenmez.. kim sevmez?.. Elbette herkes beğenir, herkes sever..

Niçin?. Dediğim şeraite muvafıktır da onun için.

Hâlbuki sizin:

“Za’f ile oldu bir hayâl tenim

“Görmüyor kendi gözlerim bedenim

beytinde kail olduğunuz gibi tesirat-ı hicrandan bahs ederken “Ah!.. Pek zayıfladım.” yollu söylenebilecek bir sözde fikren bir liyakat ve ehemmiyet olmadığı gibi hiss ü hayale taalluk eder bir fazilet dahi bulunmadığı için mübalâğanız bittabi hüsn-i tesirden mahrumdur. “Zayıfladım” tabirini Allah tenkitçilerin nazarından saklasın!

İstid’â-yı Merhamet ünvanlı manzumenizde:

“Bulmaz mı bu zulmün intihâ hiç?

“Etmez misin adle ibtidâ hiç?

beytiyle diğer bir neşidenizde:

“Ne dem ki hâtıra fıkır ü hayâl eder teşrîf

(30) mısraına müteallik bir ihtarda bulunmak isterim. O da şudur ki: Adalet meselâ bir mahkemeden istenilir... Teşrifat da muamelat-ı resmîyede cari olursa da böyle şeylere delalet eden elfaz her türlü tekellüfattan azade ve sırf vicdanî olması lâzım gelen muhatabat-ı aşıkane de hiç münasebet olmaz öyle değil mi?

Bu türlü hakayıkı hepimiz biliriz de bilemem ne hikmettir yine arasına böyle sözler söylemekten ve sonra da o münasebetsizlikleri sair oldukça beğenilir âsârımıza karıştırarak neşr etmekten geri durmayız.

Benim “Zemzeme”de de buna benzer münasebetsizlikler elbette çoktur. “Dakikasencan” münekkidan-ı hikmet-beyan ihtara himmet ve inayet erzan buyurdukları zaman hep beraber görürüz!!..

Hangi bir vücud-ı kıymettar için söylendiği işaret olunmayan “Kitabe-i Seng-i Mezar”ı da o kadar iyi bulmadım ki okuduğum zaman müteessir olmadım. Merhum her kim ise fevtine aklınızla acımışsınız kalbinizle değil. Öyle olmasaydı benim de kalbim olduğundan izhar etmiş olacağınız hissiyat-ı hakikiyeden (31) ben de müteessir olurdum. Hâlbuki yalnız âsâr-ı fikriyeden madud olabilen ve şu:

“Ah dünya bir fenâ âbâd imiş
“Âhiri her zevkinin feryâd imiş
“Bir tarabgâh-ı safâ sanmıştım âh
“Bilmedim zindân imiş pür âh ü vâh
“Bir hayâletmiş hayatı âdemin
“Yokmuş insana vefâsı âlemin

beyitleriyle başlayan bu manzumenizin münderecatı da şimdiye kadar milyon kere söylenmiş ve dünyaca malum olan: “Fani dünyanın kimseye vefası yoktur, safası kederdir.” gibi pek sade... pek âdi lakırdılardan ibarettir.

Vakıa şart-ı şairiyyet her zaman bir yeni fikir bir yeni hayal arz etmek değildir. Ancak efkâr ve hayalât-ı şairane – sair emsalinden seçilerek calib-i nazar-ı istihsan olmak için – daima (Sakın tenkitçiler duymasın!) bazı “nüans”ları⁶³ havi olmak lâzımdır. (32)

Onun içindir ki bendenizin:
İstirabım anlayan olmaz ki aşk u işvede
Gönlümün hempâyesi cânânımın akrânı yok
sözüm Fuzûlî’nin:

“Her gören ayb etti âb-ı dîde-i giryânımı
“Eyledim tahkîk görmüş kimse yok cânânımı

beytiyle esasen hemfikir bulunduğu hâlde “nüans”ları bütün bütün başka olduğu için Fuzûlî’ninki mevcut iken benimkini de neşirden çekinmedim.

Gözlerimden akan yaşlar elimdeki kâğıda damladıkça yazdığım sözleri mahvedercesine ağlayarak nazm ettiğim Necib Paşa mersiyesinin:

---

⁶³ **Nuance:** Elvandan beherinin derecat-ı muhtelifesinden her biri – nevi veya cinsi bir olan şeyler arasındaki cüzî fark. (Kamus-ı Fransevî)

Vukû'unu ne kadar görse de baîd-i hayâl
O nûr düştü mezâra budur hakikat-i hâl!
Çıkıp sabaha pür-ümîd-i leyl-i buhrândan
Gurûba vardı o mihr-i zekâ be-vakt-i zevâl!

beyitleri fıkren kimsenin söylemediği iddia olunacak sözlerden değil iken dediğim yolda... vuku-ı hâle de muvafık “nüans”ları havi olduğu için her vakit makbulümdür. Hâlbuki mersiyeinin yine o bendindeki: (33)

Tenebbüh etmiyoruz olduğu muhakkak iken
Hayât hâb u hayâl ü vucûd ayn-ı zılâl
Hayâtı böyle bilir de yine şu fânîler
Eder perestiş-i ikbâl u hırs-ı mâl ü menâl

sözleri Fransızların “banal” *Banal* tabir ettikleri amiyane ve adi fikirlerden olduğu için gözüme iliştikçe niçin değiştirmedim diye teessüfler ederim.

Bu makule gavamız ve dakayık-ı edebiyeyi anlamak için Boileaular, Voltaireler, La Harpeler, Sainte Beuveler gibi Avrupa erbab-ı muahezesinin âsârını mütâlaa etmelidir. Burada vukufsuzlukla karalanagelen mahud “tenkidat” sathiyeye-i amiyaneden bir şey istifade olunmaz. Bunları okumak bilakis mahi-i istidad olduğundan ele alınmak bile caiz değildir.

Bizim muaheze dediğimiz ve tenkitçilerin bu namı verdikleri şey bir eser-i edebî hakkında: “Bu terkiib kaide-i nahviyeye mugayirdir – burada sıfat-mevsuf mutabakatı gözetilmemiş – vezinde sekte var – bu kafiye uymamış – bu kelime bu mânâda kullanılmaz” gibi ekserisi de nabeca olarak (34) sathî birkaç gevezelik etmekten ve araya kec-fehmane ve amiyane bazı mülâhazalar karıştırmaktan ve ashab-ı âsârı istihza yolunda temessühlerle beraber bunlardan liyakat ve kifayet cihetiyle istirkab ettikleri kimselerin saika-i hasedle tasrihen veya telmihen şahıslarına dokunmaktan ibaret ise bunu her müteşair... her aciz muharrir yapabilir. Ancak erbab-ı istidadı irşad ile tevessüat-ı fikriye ve terakkiyat-ı edebiyeye hizmet maksad-ı mühimmine raci olacağı cihetle âlimane ve hakîmane – mealşinasane ve edibane – gayet ciddi ve halisane olması lâzım gelen muahezat gayet güç bir iş olduğundan Avrupa’da her devirde yüzlerce şair

binlerce münşi her gün türlü türlü âsâr-ı bedia neşr ederken muaheze emr-i mühimmini tedkikat ve tamikat-ı edebiyeye hasr-ı fikr edenler içinde ihata-i külliyyeye malik olmakla beraber nazar-ı hakîmane – sürat-i intikal – tabiat-ı şairane – kudret-i kalemiye – hüsn-i üslub – teşhis-i bedayi – dikkat-i temyiz – zarafet-i efkar – rikkat-i hiss gibi vehbî ve kesbî meziyyat-ı âliyeyi cami olanlara terk ederler ki bunlar her devirde bir iki tane zuhur eden nevadirden maduddurlar.

Bilirsiniz ki “Voltaire”ın asrında o kadar üdeba o kadar hükema yetişmiş iken “La Harpe”den başka bihakkın (35) “kritik” *Critique* zuhur etmemiş idi. Hâlbuki “La Harpe” bile yazdığı şeylerde bazı mertebe tarafgirlikten garazkârlıktan bazen kendisini alamadığı için ahlâfının muahezesinden kurtulamamıştır.

Şu tadad ettiğim evsafın hemen umumundan mahrum olan acezenin burada meydanı hâlî bularak tenkid veya intikad veya muaheze veyahut temyiz-i âsâr namıyla şunun bunun eserlerinden oldukça iyileri hakkında garazkârane ve hasedane zebe-dırız – fenaları hakkında züyuf-perverane medhiye-perdaz olmalarındaki hikmet şarlatanlıkla⁶⁴ iktisab-ı şöhrete çalışmaktan ve bir de saye-i şahanede ekserisi mekâtib-i âliyede tahsil-i fûnun etmiş... her şeyi doğru düşünmeye alışmış... edebiyatın da sahihini gayr-i sahihinden fark ve temyize istidad peyda eylemiş olan gençlerden kendi hâllerince neşr-i âsâra heveskâr olanları yegâne âlet-i tehditleri olan lisan-ı taarruz ve tecavüzleriyle korkutup “muallim-i şuara – şeyhü-l üdeba – (36) muhyî-i edebiyat-ı Osmaniye” gibi gayet azametli.. gayet bâlâ-pervezane ünvanlarla kendilerine maalkerahe sitayişhan ve meslek-i sakimlerinde hâh u nâhâh puyan etmek emeline hizmetten başka bir şey olmadığı erbab-ı dikkat nazarlarında hafî kalan şeylerden değildir.

Evet: Daha imlâ öğrenmeden şiir ve şairi tarife kalkışmak şarlatanlıktır. Türkçe iki satır dürüst yazı yazmaya muktedir değil iken lisan-ı Osmanînin kifayetinden mükemmeliyetinden bahse girişmek şarlatanlıktır. Fransızca’nın elifbasını öğrenir öğrenmez – Türkçe diye karaladığı yaveler arasına Fransızca huruf ile bîser ü bûn ibareler katarak: “Biz hazretleri Fransızca’yı da işte pekâlâ öğreniverdik.” yollu nümayişlerde bulunmak şarlatanlıktır. Bir iki defa “Morceaux Choisis” okutturup dinlemekten ve tercümeleri kendisine ihsan olunan bir ikisini de yalan yanlış failâtün

⁶⁴ **Charlatan:** Meydanda ve sokaklarda halka ilaçlar vererek cahil olduğu hâlde tababet iddiasında bulunan adam; kendinde olmayan fazail iddiasıyla ve sözler ve gösterişlerle halkı aldatan adam, şaklaban. (Kamus-ı Fransevî)

failâtüne tevfik etmekten başka edebiyat-ı garbiyye ve şarkıyye ile münasebeti yok iken şark ve garb edebiyatı arasında muvazene yapmaya Voltaire'ler.. Racine'ler.. Alfred de Musset'ler.. Lamartine'ler.. Victor Hugo'lar gibi her yerde nadir yetişen dühat-ı edebi (37) istihfafa ve eserlerini kendi yaveleriyle mukayeseye kalkışmak hele hepsinden büyük şarlatanlıktır!

Fikir ve nazarları da malumatları gibi gayetle mahdud olan bu nevezuhur tenkitçiler güman buyuruyorlar ki: Bugün bir şairin... bir edibin söylediği bir söz bundan yüz sene.. elli sene.. on sene evvel ve hatta dünkü gün diğer biri tarafından söylenen sözle esas fikirce muvafakat ederse fazilet-i mütekaddime raci olarak müteahhir itibardan sakıt olur.

Bir mağz-ı kühenden garabet-ferma-yı tulû olan bu fikr-i cedid merkez-i isabet ve hakikatten bu'd-ı gayr-i mütenahî ile baiddir:

Zira asar-ı nefisedeki güzellik kuru bir fikr ve hayalden çıkmaz. Belki fikr ve his ve hayale ait gizli gizli birtakım letafetlerin.. zarif zarif birçok nüktelerin mecmuan ve mütenasiben arz ve tebliğine muvaffakiyetten husule gelir. O tenkitçilerce meçhul ve fakat bizlerce hamd ü sena olsun malum olan şeylerdendir ki herkesin eşyayı görüşü.. düşünüşü.. hiss ü telakki edişi bir türlü olamaz. Meselâ zatîâlinizle bendeniz bir zamanda bir şeye nazar ettiğimiz hâlde yaratılışımız iktizasınca benim nazarım o şeyin suret-i sathiyesinden öteye (38) bir türlü geçemezken sizin nazarınız ta ciğergâhına kadar nüfuz ederek serairini kemal-i vuzuh ile temaşaya başlar. Ve bittabi onun hakkında fikriniz hissiniz hayaliniz de bendenizinkinden başka türlü yani daha mükemmel daha etraflı daha ruhlu olur. Sonra meşhudumuzu tarif ve tasvir edecek olsak tavsifat ve teşrihatımızda da yine tabîî olarak büyük büyük farklar görülür. Ona dair benim yazacağım şey nakıs ve zayıf olacağı için bir şeye yaramaz. Sizin yazacağınız şey metin ve mükemmel olacağı için makbul olur. Âsâr-ı edebiyede ise o farklar yalnız fikir ve his ve hayale de münhasır değildir: Tabirat ve elfazda da görülür. O cihetle vuzuh ve mükemmeliyet-i fikr.. tabiiyyet-i his.. hüsn-i tahayyül itibariyle bilfarzüttakdir birbirine muadil zuhur eden asar-ı edebiyeden tabiratında zarafet ve metanet bulunanları hangileri ise onlar makbul ve müntahab olur.. bunda zamanca takaddüm ve teehhüre bakılmaz. İşte bendeniz “Elmer’ü muhfî tahte lisanihi” kelim-i

âlisini kıdemine binaen değil havi olduğu fikr-i hikmeti o icaz ile, o metanetle, o güzellik ile ifade eder başka bir söz bulunmadığı için takdis ederim. Fakat aramızda kimbilir kaç asırdan beri mevcut olan: “Kelâmından olur malum kişinin kendi mikdarı.” mısra-ı meşhurunu – (39) yine o meali daha başka bir tarzda.. daha metin.. daha nükteli.. daha şümullü surette müfid olan ve kaili “Buffon”un “Akademi”de irad ettiği tarihten şimdiye kadar bir asır bile geçmeyen “Üslûb-ı beyan aynıyle insandır.” *Le style, e’est l’homme même.* sözüne tercih edemem. Tercih edersem erbab-ı dikkat ve temyiz cahilâne taassubuma verirler.

Sözde yalnız kuru bir fikre bakılacak olursa “Şimdiye kadar söylenmedik bir söz kalmamıştır. Matekaddemden beri yazılacağı âsâr ve eşâr hemen birbirinin aynıdır.” demekte tereddüd olunmaz. Ancak müteahirin-i erbab-ı iktidar için büyük bir bahtiyarlık olmak üzere âsâr-ı edebiyede efkâr ve hayalât ve hissiyatın yeniliğinden ziyade dikkat ve rikkatine.. letafet ve şaşaasına.. ulviyet ve asaletine.. hakikat ve tabiata derece-i tekarrübüne.. elvah-ı şairanenin mükemmeliyetine, teşbihat ve istiaratının zarafetine.. elfazının nezaket ve necabet ve hüsn-i tenasüb ve ahengine ve bunlara benzer daha birçok evsaf ve meziyyatına bakılır da o suretle birtakımı red birtakımı kabul olunur.

Bilmedikleri bahislere karışmak cüret-i cahilânesinden başka bir faziletleri görülemeyen yeni tenkitçilere sorulsa ki (40) meşahir-i şark ve garbın âsârında görülen ve calib-i meftuniyyet olan her fikir yeni.. her his yeni.. her hayal yeni midir? Acaba bu suale karşı “Evet yenidir.” deyip de şahid makamında mecmualarındaki türrehatı mı irae edecekler!

Nefayis-i şiiriye ki – nazende ebkâr-ı efkârdır – huriler periler gibi hüsn ü ânda birbirlerini andırırlarsa da her birindeki hâl ve tavır başkadır.. her biri başka bir his ile sevilir: Kimi baharda bülbüllere “konser” mahalli olmuş bir latif ağaçlığın ağuş-ı tenhayîsine atılmış.. heva-yı sünbülîden mamul bir ihrama bürünmüş.. eşia-i aftarıdan mahluk saçlarını nur-ı mehtabdan dökülen omuzlarından aşağı darmadağın bırakmış.. kebud-ı semadan mukattar gözlerini taraf-ı asumana çevirmiş bir vaz-ı sükun-nüma ile mahzun mahzun tefekkür eder görünür.. Bu hâl mucib-i hayret olur sevilir. Kimisi

geceleyin hâbgâh-ı ismetine çekilmiş.. bir ebr-i sefid içinde melek gibi bir ince gömlekle nim-mestur kalmış.. Mevcamevc letafet olan siyah gür saçları perişan olduğu hâlde bir sedire yaslanmış.. Def-i melâl-i tenhayî için açtığı bir kitaba nazar-endaz-ı istiğrak iken sanki deycür-i nurdan mecul gözlerinden tulû eden iki seyyare-i (41) letafet sufret-i sevdâ ile renk-pezir olan sema-pare-i siması üzerinde dolaşmaya başlar görünür.. Bu hâl mucib-i hasret olur sevilir. Kimi rekabet-i aşıkane ve hırs-ı intikam ile gözleri kan içinde kalmış.. kaşları kabza kabzaya konulmuş iki hançer-i sertiz gibi çatılmış.. nigâhı berk-i beladan nişan verir.. Kırmızı bir gülgonce-i taravet iken naire-i ihtiras ile solan dudakları şiddet-i rüzgara tutulmuş iki gülberg-i hazandide gibi pürlerze-i hışm u gazab olmuş:

Bir kahraman işve mehabetli bir sanem

veyahut mücessem bir şule-i kahr u sitem görünür.. Bu hâl mucib-i dehşet olur sevilir. Kimi nazende eda ile hıraman-ı mesire-i safâ iken güzergâhında tesadûf ettiği yaralı bir kuşu bir heyecan-ı maderane ile derdest ederek göğsünde ısıtır.. ve rahimane buseleriyle zahmına merhem-saz olmaya.. nazikâne mazlum-nüvazane hitaplarıyla ruhuna ruh katmaya çalışır görünür.. Bu hâl mucib-i rikkat olur sevilir.

Bunların arasına yılan saçlı.. ok kirpikli.. kıl kadar belli.. ağzı yok.. çenesi kuyulu.. cadılarla – mücevherata müstağrak.. müzerkeş ve bukalemun renk libaslarla mülebbes – çarşamba karısı sıfatlı, kara koncalus kıyafetli (42) mahluklar da karışırlar.. Gariptir ki veya daha doğrusu garip değildir ki bunları beğenenler, bunları sevenler de bulunur. Meşrepten bahs olunmaz ya!.

“Şiir Nasıl Söylenir” ünvanlı manzumenizin aşağıki parçalarına birlikte nazar edelim:

“Meselâ olmadan güneş peydâ
Bir sükûta dalar bütün dünya
Arz-ı ulviyet eyleyip sahra
Diline hâli aks eder gûyâ
Kaplâ etrafı bir garip sadâ
Ki onu istima eden dildir
Ki o dilden cihan zâildir

Cûş edip onda bahr-i ulviyet
Eyler insanı garka-i hayret
O zaman arşa i'tilâ edilir
O zaman şiire ibtidâ edilir

Bu kıta hükmünce güneş doğmadan eşyanın sükût içinde kalması ekseriya vaki olan şeylerden olduğu için (43) bu babda diyecek yoksa da öyle bir zamanda sahranın ne yolda arz-ı ulviyet eyleyeceği muhtac-ı nazardır.

Malûmunuz olduğu üzere manevi bir büyüklük bir yükseklik ifade eden ve ekseriya hissiyat ve efkâr ve efale nisbet olunan ulviyet menazır ve müessir-i tabiiyye ile cemadattan olan masnuat-ı beşeriyeye de izafe olunabilmek bunlarda zahiren ukule icab-ı hayret.. kulûbe ilka-yı mehabet ve dehşet eyleyecek bir azamet veya fevkalâde bir hâl ve heyet müşahede ve tayin olunmaya muhtaçtır. Vakıa cesim mabedler için.. hükümdar sarayları için.. muazzam darülfünunlar için “âli” vasfını mücerred olarak kullanırız. Ancak o vasıf o binaların azamet-i zahiriyesinden ziyade manen muhtac-ı tezkir olmayan büyüklüklerine irca olunacağından kabul olunur. Lâkin bir cesim “banka” veya sair bir ticaretgah için bu sıfatı vermek – eğer bahs – o binaların sanat-ı mimariyesinde ve azamet ve metanetindeki fevkalâdeliğe ait değilse – nabemahal olur. Yani yalnızca “maabid-i âliye – saray-ı âli – darülfünunlar ebniye-i âliyesi” denildiği zaman “âli” vasfının mahallinde olduğuna zihin derhal kanar. Fakat “cibal-i âliye – bihar-ı âliye – besatin-i âliye” denildiği zaman zihin “Acaba niçin âli oluyor?” der.(44) Filhakika bir sahradan.. bir denizden alelâde bahsettiğiniz vakit velev o sahra sahra-yı kebir olsun.. Velev o deniz bahr-i muhit olsun – âli – diyebilir misiniz?..

Hâlbuki sarsarın – yeryüzünü gökyüzüne kalb etmeğe çalışır gibi rast geldiği toprakları kumları biribirine katarak berheva ettiği... Eflâke ser çekmiş cesim ağaçları dehşetli bir tarraka ile devirerek sürüp götürmeye başladığı.. – hasılı – ortalığı göz gözü görmez bir hâle getirerek hengâme-nüma-yı mahşer olduğu zaman sahrada..... veyahut fırtınanın – karlı dağlar gibi muazzam dalgaları sahilde yekpare kal’a heyetindeki kayalar üzerine armstrong güllesinden daha şedid ve mehib bir surette birbirini müteakib çarptırıp da etrafı pür-gıriv-i dehşet eylediği... seyyar bir memleket denilecek kadar cesim bir zırhlıyı bir tahta parçasından daha muhakkar tuttuğu zaman deryada ulviyet âşikâr olur. Ama sizin dediğiniz gibi alessabah henüz eşya hab-ı sükundan bîdar olmadan sahrada ulviyet görülemez. Şayet görülürse ne cihetle olduğu söylenmek lâzım gelir. Kıtada ise öyle bir kayıt ve işaret bile yoktur.

(45) Öyle bir zamanda “Etrafı bir garip sada kaplamak” hayalini maatte’vil kabulden sonra o sadayı istima eden gönülden cihanın zail olması bahsinde biraz dururuz:

Şairlerin söyleyeceği sözler ne kadar âli olursa olsun yine elbette bu cihan içindeki bazı eşya ve ahvale ve nihayet o eşya ve ahvalın mâfevkattabia mükemmeliyetini müştakane tahayyülden ibaret olan “ideal”e *Idéal* dair olmayacak mı? Öyle olduğu hâlde şairler şiir söylemek için dünyayı niçin unutsunlar?. Dünyadan hariç olan şiirler ne gibi şeylerden bahsedecekler?

Maksadınızı anlamadım değil: “Şair o zaman eşvak-ı ruhaniye arar.. Ezvak-ı maddiye’yi gönlünden tard u tebid eder.” demek istiyorsunuz. Pekâlâ ama bu maksat öyle mi ifade olunmalı idi?..

“Cûş edip anda bahr-ı ulviyet”

mısraındaki bahr-ı ulviyyet nerede cûş ediyor? Sahrada mı?. Çünkü başka bir yer gösterilmemiş...

Sahrada deniz, denizde sahra

Göstermek eğerçi hoştur amma

(46) Lâzımdır o türlü sözde mutlak

Bir vech ü münasebet bulunmak

öyle değil mi?..

Edebiyat-ı hâzırada bazı kelimelerin suistimal olunduğunu maatteessüf görüyorum ki onlardan birisi de “ulviyet” lügatidir. Böyle büyük mânâlı lâfızlar bihakkın kullanılmazsa sözde ne hükmü ne tesiri olur?..

Mevzu-ı bahs ettiğim manzumenin ikinci ve dördüncü kıtaları hakkında da bir iki mülâhazam var. İbtida ikinci’yi yazalım:

“Ya geh bir meclis-i muhabbette

“Sevdiğin seninle bezm-i ülfette

“Oturup âlem-i saadette

“Unutup öyle bezm-i sohbette

“Kendini kainatı dildarı
“Hüsnüne âşık olduğun yâri
“Âlem-i aşka atf-ı çeşm ederek
“O cihanlarda gezmeye giderek
“Kayd u derd-i cihandan hâlî
(47) “Neşvelerle gönül olur mâlî
“O zaman arşa .....
“ .....

Bu kıtanın elfazına hiç itina etmemişsiniz: “oturup”ların.. “unutup”ların.. “ederek”lerin.. “giderek”lerin.. şiirce mültezem olan ahengi ne kadar ihlâl ettiğine dikkat ediyor musunuz?

“Oturup âlem-i saadette”

Sözünü bizim lisanın ve yalnız bizim değil az çok vakıf olduğumuz diğer bir iki lisandan hiçbirisinin şivesine tevfiğ etmek mümkün değildir. Âlemde oturulur mu ya?.. Oturulur mu dedim de bir fıkra hatırıma geldi. Nakl edeyim. Ciddiyat içinde bazı mertebe lâtifeye de cevaz vardır sanırım:

Zürefa-yı ezkiyadan bir zat demiş idi ki: “Bizler pek mi tenbeliz neyiz.. Münasebat ve muhaveratımız bile ekseriya oturmak üzerinedir. Meselâ yolda ehibbanızdan tesadüf ettiğiniz bir zata – Ne yapıyorsunuz? Tatil günleri nasıl vakit geçiriyorsunuz? – deseniz – Ne yapayım oturuyorum – der. – Peder efendiyi de hayli vakittir göremedik ne (48) âlemedir? – sualine alacağınız cevap – Hamd olsun iyidir oturuyor – gibi bir lâkırdıdır. –Yarın bize gelir misiniz? – deyip de; Baş üstüne.. Lâkin ne yapalım? – sualini muhaviriniz irad edecek olursa siz de ona otururuz – diye mukabele edersiniz.”

Mübalâgalı görünen bu fıkranın hükmünü mertebe-i hakikate biraz daha takrib edecek ahvalden olmak üzere bizler oturmaksızın şiir de mi düşüneyeceğiz acaba?.. Hâlbuki işittiğime göre en büyük şairler en güzel şiirlerini yürürken.. gezinirken düşünürler ve hatta bunlardan bazıları da:

“Kerrâke-i sûf-ı pür-mübâhât

Mevc-âver-i bahr-i ıstılahat
olarak sanihat-ı ulviyelerini:
“Mecmuacık elde hokka belde
Dükkânda zukâkda her mahalde”
kayd-ı tûmar-ı güftar ederlermiş!
“Tâ key sühan-ez-sühan rübâyım
Mâ ber-ser-i mebhas-ı hod âyim”

(49) Kıtada:

“Âlem-i aşka atf-ı çeşm ederek”
dedikten sonra:

“O cihanlarda gezmeye giderek”
demek zaid bulunduğu gibi “cihan” kelimesine bir edât-ı cem ilhakı bilüzum ve
“gezmeye giderek” tabir-i adi-i nesrisinin esas fikrinizin ehemmiyet ve necabetiyle
adem-i tenasübü ise indelmuiyene malumdur. Hasılı bu kıtanızı hiç iyi bulmadım.
Gelelim son kıtaya ki şudur:

“Olmayınca gönülde ulviyet!?”
“Olamaz şiir nazmına kudret
“Edemez öyle bir zaman elbet
“Şairin fikri terk-i hürriyet
“Yazar eş’ârı kafiye aramaz
“Zihnini sarf u nahv ile yoramaz
“Doğru söylerse şiirini âlâ
“Bakamaz olsa da sözünde hata
“Çünkü ilham eder onu tazyik
“Edemez hûb u ziştini tefrik
(50) “Olmasın da hata hayalinde
“Zarar etmez olursa kâlinde”

Bu kıtanın birinci ve ikinci mısraı hükmünce gönülde ulviyet olmazsa şiir yazılamazmış. Vakıa şiir haddizatında âli olduğundan tabiatı süflî olan müteşairlerden sadır olamaz. Ancak üçüncü ve dördüncü mısralardan istinbat olunduğuna nazaran

“ulviyet”i siz tabiat-ı şairane için ârizî bir hâl olmak üzere tasavvur ediyorsunuz ki bu doğru değil.

Alelumum şairlerce tasdik olunacak ve binaenaleyh sizce de inkâr olunamayacak hakikatlerdendir ki şiir yazmaya şairde her vakit istidad bulunamaz. Yani zihnî veya hayalî... hissî veya şuhudî bazı ahval ve eşyanın tesiratıyla müteessir ve müteheyyci olmadıkça bir şair ne kadar çalışsa şiir söyleyemez. Size göre değil ama mealşinas olan tenkitçilerimizce daima vâki olan sû-i tefehhümü kabil ise men’ için daha açık söyleyeyim: Şairin öyle adem-i teessür ve teheyycü hâlinde şiir namıyla yazacağı şeyler mevzun ve mukaffa ve hatta ekseriya “pür-tumturak ve hoş eda” olursa da ruhsuz olacağı için şiir ıtlakına seza olamaz. Onlara cemadat-ı fikriye demek yakışır. (51) Benim de – bilemem neden iktiza eder – öyle camid fikirler.. barid sözler nazm ettiğim kesirülvukudur. Ezcümle “sergüzeşt-i beşer” diye gayet büyük bir unvan ile bundan dört beş sene evvel yazmaya başlayıp da gayet soğuk bulduğum için nakıs bıraktığım şu manzume parçasına bakınız:

Bilmem ki ne lütfu var hayâtın
Bin kayd ile olmuşuz esîri!
Nimetse bu yâ kim oldu sîri?
Gam cilvegehi – belâ mesîri
Dehrin – şu cihan-ı şûre zârın
Olmak bu kadar neden .. ne lâyık
Mağlub-ı muhabbeti halâyık?
Bunda çekilen gam u meşakkat
Müz’ic görünür bana hakîkat
Düşdükde derûnuna mezârın
Îz’âcından da mûziyâtın

Dünyaya kadem basınca Âdem
Bîkudret-i meşy ü ittikâdır
Ammâ yine ilk işi bükâdır
(52) Her tavrı fezâdan iştikâdır

.....

.....

Ne anlarsınız bundan?.. İşlenmiş.. Belki ötesine berisine yaldız da sürülmüş.. Fakat yazısız olarak terk olunmuş bir mezar taşı bundan daha manidardır değil mi?.. Öyle bir seng-i mezar hiç olmazsa zairi azıcık düşündürebilir. Bu manzumede ise düşündürücülük de yoktur. (Tenkitçilerin bir ikinci tarizine daha uğramayaydım Allah vere!!)

İşte bu manzumeye ikinci bir nazar edip de soğukluğu için terk edeceğim zaman bir tarafına kendi kendime söyleniş kabilinden olarak şu sözleri yazmışım ki bu defa okuduğum zaman bir hayli güldüm. Belki siz de gülersiniz:

Bunu itmâm sanma müşkildir
Lakin itmâmdan ne hâsıldır?
Nazm-ı güftâr eğerçi âsândır
O sözü neyerim ki bîcândır?
Şiir olan söz müessir olmalıdır
Hem güzel hem müfekkir olmalıdır

(53) Rûhsuz, bîmeziyyet-i teheyyüc,
Lâfzı varlıklı.. Fikri hîç-â-hîç,
Kısa bir demde bir yığın ebyât
Söylemek bir hüner midir?.. Heyhât!..

Gelelim teessür ve teheyyüc ile yazılan eşâra: Bunlara verilecek evsaf mevzularının hâl ve şanına tâbidir. Yani şiir maalîden bâhis ise âli olur. Ahval-i kalbiyeye dair ise samimi denilir. Hikmet ve ahlâka taalluk ederse hakîmane tabir olunur. Sahra âlemlerine müteallik ise o âleme nisbet kılınır. Hepsi de şiirdir.. hepsi de nefistir. Fakat hepsinde de “ulviyet” dediğiniz meziyet bulunamaz. Bu mütâlaata binaen:

“Olmayınca gönülde ulviyet

“Olamaz şiir nazmına kudret

hükümünüzü makul ve makbul bulamadım.

Kıtanın şuracığında rabta aid bir garip sehviniz var ki şairler için:

“Olmasın da hata hayalinde

“Zarar etmez olursa kâlinde

(54) demesenizdi ben de ehemmiyet verip de ihtar etmezdim. İşte sehviniz bu:

“Edemez öyle bir zaman elbet

“Şairin fikri terk-i hürriyet

beytindeki “öyle bir zaman” hangi zamandır?.. Gönülde ulviyet mevcud olduğu zaman mı? Yoksa mefkud olduğu zaman mı? “El-arifu yek fihü'l işâra” bunu geçelim.

“Yazar eş'ârı kafiye aramaz

Zihnini sarf u nahv ile yoramaz

Doğru söylese şiirini âlâ

Bakamaz olsa da sözünde hata!”

sözlerinin hükmü kabul olunur tahakkümlerden değildir zannedirim.

Vakıa edebiyatta ve hususıyla şiirde itina edeceğimiz şey nefaset-i fikir ve letafet-i müedda ise de üslûbun sıhhat ve intizamıyla mukayyed olmayacak yani yalnız belâgate bakarak fesahate ehemmiyet vermeyecek değiliz. Bir musavvirin levha-i hünerinde en evvel aranacak şey arz ettiği suverin eşkal ve elvanca tenasübü olduğu şüphesizdir. Ancak gönül öyle eşkal ve elvanı (55) mütenasip olan bir levha-i tasviri ince işlenmiş görmek ister. Onun gibi mealen lâtif olan bir şiirin de elfazında intizam aranmak pek tabiidir. Her kelimeyi yerinde kullanmak.. her sözü kaideye muvafık düşürmek.. hiçbir vakitte hiçbir yanlışlığa kail olmamak taassub-ı nahv-perestanesinden ibaret olan ve geçen sene edebiyat imtihanında vuku bulan sual üzerine müstaidan-ı şakirdandan birisinin: “Bir nevi hastalıktır.” tabir-i müzeyyifânesiyle yâd ettiği müşkilpesendlik vadilerinde dolaşmak ekseriya edeben ve belagaten bir çok fevaidin intifasını mucib ve bazen asıl maksud olan fesahati de sâlib olacağından hiç de iyi bir şey değildir.

Ama müsamaha-i edebiye ve zaruret-i şiiriyye ile de kabil-i tevil olamayacak surette – müfredatça mutabakatsız.. terkibatça pürkusur.. kafiyesi sakat.. vezni bozuk.. imâlât ve zihâfât ile dolu – akval-i mağşûşeye – velev fikren ne derece güzel farz olunursa olunsun – hiçbir vakitte şiir itlâk olunamaz.

Eğer o türlü bozuk düzen ifadat – fikrindeki liyakat için – şiir sayılabilseydi çünkü ekser şairlerin düşündüğü.. hiss ü tahayyül ettiği şeylerden pek çoğu lisan-ı edebe âşına.. kavaid-i nazmiyeye (56) vakıf olmayan sair insanlarca da menus olduğundan bunların da o şeylere dair pürgalat ve sakat bir alay güftar-perişanları indelamme şiir diye mergub ve muteber olmak lâzım gelirdi.

Acaba bu mebhasda denebilir mi ki: “O türlü güft u gûlara da şiir diye rağbet gösterenler yok değil bilâkis pek çoktur!” şayet bize böyle bir şey söyleyecek bulunursa biz de deriz ki: - “Evet! Köprü başında halkı taciz eder feryatlarla ilan olunan Haydar Paşa destanı Ragıp Paşa divanından daha çok satıldığını biliriz.. Destanı okuyanlar ne makule adamlar.. Divanı mütalaa edenler ne türlü zatlar olduğu da malumdur.. Ancak her çok sivrilen şey iyi mi olmak lâzım gelir?!”

Biraz yukarıda – “Her şiir mevzun ve mukaffa olmak lâzım gelmez, her mevzun ve mukaffa söz şiir olmak iktiza etmediği gibi.” – dediğimi unuttum da burada bir tenakuza düşüyorum zannetmeyiniz. Her şiir mevzun ve mukaffa olmak iktiza etmez, dediğim huruf ve elfazdan muarra bedayi için idi. Bununla beraber alelittlak ifadesi muntazam.. mânâsı güzel.. hiss ü hayali muvafık-ı hakikat ve tabiat olan her söze şiir denilir. Ancak şiir (57) namı o nefayis içinde satırları ölçü tahtında ve satırlarının nihayetindeki kelimeler bir türlü ses çıkarır surette yazılan şeylere tahsis olunduğundan diğerlerini yalnız lâfızda bunlardan ayırmak için “inşa” ismiyle nâmdar etmişler ki bizim “nesr-i muhayyel” dediğimiz bunlardır. Bu hâlde gerek mensur gerek manzum olsun elfazında intizam ve insicam olmayan eserler mânâlarında istikamet ve letafet bulunsa bile şiiriyeti haiz olamazlar.

Âsâr-ı edebiyede bir garip hassa var ki o da güzel lâfza makrun olmayan yani kaba elfaz ile tebliğ olunan güzel mânâların adeta çirkin görünmesidir. Peri-rûyan-ı efkâr-ı şairane âlâyişi sevmediklerinden sade güzel giyinirler. Kumaş-ı cameleri ekseriya ondan bahâdır ama kaba değildir. Meselâ beyaz sine-i billurunu göstermek için göğsünün iki düğmesini iliklememek gibi müsamahakârlıklardan çekinmezlerse de üzerlerinde bir leke.. bir yama görülmek kabil değildir.

“Enhâr reşâşe-rîz-i nağme
“Esvât tarab-fezâ-yı ninni
“Ebhâr ki mevc-hîz-i nağme
“Her cünbüşü bir edâ-yı ninni
(58) “Salmış pederi o meleğe iclâl
“Hemşiresi hem- nişîn-i ikbal
“Kuşlar gibi mâderi âçâr bâl
“Her rîşe verir sadâ-yı ninni”

İşte bu manzume o musamahakâr dilrubâlardan şehrî bir hanımdır ki harîm-i ismetinde iken ipek çorap ile mestur olan ufacık ayaklarına kavaf işi (Ha gerçek hafaf diyeceğiz!) sırmalı terlik giymek gibi bir nisbetsizlikden çekinmemiş... Fakat kıyafetinde yine bir necabet.. bir zarafet görünür.

“Aşdıcağı karlı buzlu dağ olsun
“Konducağı mor sümbüllü bağ olsun
“Severse de sevmezse de sağ olsun
“Öyle bir ahdine duranlardanım
“Yârimin uğruna ölenlerdenim

İşte bu da o dilşikâr musamaha-ârâlardan köylü bir kızdır ki otlamaya bıraktığı kuzusunu aramak için tek tek kunduralarıyla kulübesinden dışarıya uğramış.. fakat hâlinde yine bir halâvet.. bir letafet görünür.

(59) Âsâr-ı edebiyenin elfazına ne dereceye kadar itina etmek lâzım geleceği bahsinde yukarıdan beri beyan ettiğim efkârımı şöyle hülâsa edebilirim: Belâgatsız fesahat câri olsa bile fesahatsiz belâgat gidemez. Onun için fikrindeki liyakat ve letafete bahş olunacak ve zevk-i edebe tevafuk edecek surette müsamahat-ı cüziyeden maada yanlışlıklar.. kaidesizliklerden âsâr-ı nefise-i edebiye vareste bulunmalıdır. Manzumatta ise – madem ki nesir değildir – hem vezne hem de kafiye dikkat olunmalıdır.

“Çünkü ilhâm eder onu tazyik

“Edemez hûb u zîştini tefrik

sözü bendenize pek garip göründü. Şairin gönlünü şevk ü garam ile meşhun ve müteheyyic etmekle teemmülsüz tekellüfsüz şiir yazmaya istidad bahş eden ve nefayis-i şiiriye içinde en müstesnalarına vasf ittihaz edilen “ilham”ın zîştı olmayacağını mülâhazadan baid tutmak sizin için mümkün olmayacağına ve ilhama mukarenet hâlinde tabiat-ı şairaneye lââyih olan her fikir:

“İkd-i güher gibi manzûm olarak vârid olur

“Nâzımı çekmez ânın zahmet-i kayd-ı tanzim

(60) kaziyesi şiir ile iştigal edenlerce pek bilinmiş şeylerden bulunduğuna nazaran öyle bir söze kail oluŖunuz “Şiir Nasıl Söylenir” ünvanlı bir neşidenizde fesahat-i üslûbu ehemmiyetten ıskata çalışırken kavlinizle fiilinizi birbirine uydurmak için olmalıdır demeye mecbur oluyorum.

Hâlbuki bunlarla beraber zatiâliniz pek çok sözlerinizde Ziya PaŖa merhumun:

“Mahreçte muhalif iken aslı

“Eyler ayn’a çü hemze vaslı

“Med verdi kimi elifle nûna

“Verir hareke kimi sükûna

“Der akla akıl ibâretinde

“Canı dahi cân sûretinde

“Sorsan bu tekellüfâta illet

“Der veznde çünkü var zarûret

tenbihatına da bilerek muhalefet etmişsiniz ki delili bendenize olan mektub-ı manzumunuzdaki Ŗu sözlerdir:

“Eş’ârım içinde bazı sözler

“Malûl imâlesiyle ekser

“Vasl etmede ayn’ı cüret ettim

(61) “Zannetmem ki kabahat ettim

“Fikrimce mecazdır o illet

“Olur o terakkiyâta illet

“Zira ki yazılmıyor mücerreb
“Türkîde şi’r hatasız agreb
“Bir de meselâ şi’r dedim ben
“Efsah onu şi’r yazmak iken
“Zira ki lisanımızda öyle
“Müsta’meldir bakılsa kavle
“Bir hâyli o yolda var hatâlar
“Lâkin bence mecaz ekser
“Tecvîz olunursa sizce de ger
“Onlar da savâb olur serâser

Bendenizin de bu bâbda diyeceğim şudur ki: Eşârınızı lâfzen alûde-i nekayıs bulundurmaktan çekinmediğiniz hâlde o türlü kusurları tecviz edebilirsiniz. Şu kadar var ki böyle kusurları hoş görmedikçe Türkçe’de şiir yazılamıyor itikadını tashihe himmet edin. Zira yazarlar pekâlâ yazıyorlar. Ama siz diyeceksiniz ki lâfzen her türlü uyûb ve kusurdan âzâde olmak üzere nazm-ı eşâr düşvâr değil midir? Elbette.. (62) Sanatperverlik kolay mıdır ya? Keşke güzel şiir söylemekteki müşkilât bunlara münhasır olaydı. Hayfa ki öyle değil. Üçüncü Zemzeme’nin mukaddimesinde dediğim gibi hüsn-i beyan.. tasvir-i vicdan ufak tefek sair bin türlü mevaniin tesirâtı altında bulunmasından dolayıdır ki gerçekten şair olanlar güzel şiir söylemeyi müşkilât-ı azimeden addederler. Hâlbuki sizin:

“Zira ki yazılmıyor mücerreb
“Türkîde şiir hatasız ağreb

sözü kendi iktidar-ı şairanenize bühtandır ki buna da “Tenhayı-i Firkat” isimli manzumenizdeki:

“Ya Rab bu ne âlem-i bedâyi
“Her gûşede bin bedîa şâyi!
“Gönlüm yine yârini unutmaz
“Ol nazlı nigârını unutmaz
“Her hangi cihet olursa manzûr
“Mutlak görünür cemâli pür-nûr
“Bu levhada ol cema-i enver
“Bir hande içinde şevk-i muzmer
“Hayretler içinde kaldı gönlüm

(63) “Hurşidini seyre daldı gönlüm

“Eyvah hayal-i yâr imiş o

“Gönlümdeki şîvekâr imiş o

“Her lâhza gözümde dir hayâli

“Gönlümde tefekkür-i visâli

sözleri ve diğ er isimsiz bir neşidenizdeki:

“Söz yoktur eğerçi hüsnüne hiç

“Zulmün fakat âh pek firâvân!

“Süzdükçe dü çeşm-i dil-penâhi

“Âh etmemeğe kalır mı imkân?

“Sen goncaya dil hezâra benzer

“Bezmin dahi bir güzel gülistan

“Aşkınca bahâr-ı şâdımânî

“Lütfun o bahara mihr-i rahşân

“Bîçare bahârı koyma muzlim

“Bîçare hezârı kılma nâlân

“Lütf etmez isen bahâr kalmaz

“Hasretle hezârın eyler efgân

beyitleri gibi Elhân’da nadir olmayan nefis ve selis şiirleriniz bürhandır.

(64) “Gark-ı nur” redifinde bir neşidenizi mecmuanıza kayd etmiş iken sonra yine çizmişsiniz. Pek isabet olmuş. Zira:

Âstîni pençe-i hûrşîddir entârimin

Hemnişîni gonca-i nâhîddir destârımın

İstesem âsâr-ı şark u garba tûfân-hîz olur

En kemîni lücce-i tenkîddir güftârımın

yollu büyük büyük lâfızları cami ve fakat mânâsızlıkları – edib-i hakîm Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin himmet-i hakayık-cûyane ve gayret-i terakki-perveranesiyle – bugünkü günde her tarafça bir emr-i şayi olan:

“Ne tarîk-i revîş-i taze ne vâdî-i kadîm”

tarifine dahil batıl sözler, ki nerde görsem bana – (cübbeli âstînli – kunduralı lâpçinli – müşkil ve müheykel – mülebbes ve mükehhele – nahnaha-saz galat-perdâz) – Zuhûrî kolu kavuklularını ihtar eder, sizin gibi milletin şan ve mevkiine layık ve münasip ve terakkiyat-ı fikriye-i âlemle mütenasip surette edebiyatına hizmet etmek istidadını haiz olan gençlerimizin âsârı içinde mahal bulacak şeylerden değildir.

(65) O türlü arş u ferşi birbirine katmak isteyen bâlâpervazane yaveler bir rivayette balondur ki heva-yı iştiharda itilâsı hiffet-i derunundan neşet ettiğini bilmeyen sadedilân-ı avamı icaz ve hayrete düşürürken bir aralık kendisi de bir zemin-i pest-i mensiyyete düşer kalır. Hatta düştü ve hatta tahmin olunduğundan daha çabuk (Ha gerçek çapuk diyeceğiz) düştü!

Diğer bir rivayette onlar balon değil şebtabdır ki kendisinde bir eser-i hırkat yok iken ateşler kıvılcımlar gibi fûruzan görüldüğünün hikmetini bilmeyen saf-derunan-ı etfali mütehayyir ve müteaccib eylerken medar-ı kıyam ve devamları olan zalâm-ı evhamın bertaraf olmasıyla beraber karin-i mahv ü inidam olur. Hatta oldu ve hatta tahmin olunduğundan daha çabuk oldu!

“Victor Hugo” için mecmuanızda münderic mersiye bendenizde şu mülahazayı husule getirdi: Bugünkü gün içimizde edebiyat-ı hazırada muvaffak olmuş olan birkaç erbab-ı iktidarın fitraten kabil oldukları tevessüat-ı fikriyeye Avrupa edebiyatıyla melufiyyetlerinin tesirat-ı külliyesi inkâr olunur şeylerden değilse de bunların tasvir-i meramda zarif zarif tabirler bulmak.. güzel güzel terkipler icad etmek suretiyle (66) istedikleri vakit inşalarını şiir kadar rengîn ve şaşıadâr – şiirlerini ise en dilsiz.. en parlak renkler içinde temâşâ-gerân-ı erbab-ı hüsn-ü tabiatı hayran eder zihayat birer levha-i tasvir gibi nümudar etmekte gösterdikleri âsâr-ı marifet ve maharet vaktiyle Fuzûlîler, Bâkîler, Nefîler, Nâilîler, Sâmîler, Nedimler, Şeyh Galipler gibi – zamanımızda kecfehm olan daiye-fûruşan ve teferrüd-hahandan bazılarının istihfafa cüret ettikleri dühat-ı şuaranın – ve Sinan Paşalar, Abdülazizler, Okçuzadeler, Feridun Beyler, Nergisîler, Veysîler, Nâbiler gibi – bugünkü günde taklitleri iktiza etmezse de nazar-ı itibardan ıskatları da caiz olmayan – maharetperveran-ı tarz-ı atik-i insanın âsâr-ı edebiyeleriyle kesret-i iştilal sayesinde ki hangisine sorulsa bu hakikati şükrgüzarane itiraftan çekinmez. Bendeniz hamd olsun daima aczimi bilenlerden olduğum cihetle kendimi dermiyan ettiğim o birkaç erbab-ı iktidardan addettiğime bir vakitte

cesaret edemem. Ancak kendi hâlimce şu yolda acizane birkaç satır yazı yazabilmeyi bendeniz de yine o dühat-ı eslâfın tettebbu-ı eşâr ve âsârıyla kazandığım için kendilerine minnettarım. Zatiâlinizle sizin gibi müstaidan-ı şübban da meslek-i cedid-i edepte her ne eser-i kemal gösterirseniz yine o sayede demektir. Öyle (67) değil mi? Bu böyle olduğu gibi muahharen inşa-yı Osmanînin lâfzen tekellüfat-ı kadimeden âzâdeliğiyle beraber her türlü muhassenat-ı sahiha-i edebiyeye kabiliyetini kuvve-i zekâiyeleriyle cezm ederek edebiyatımızın şimdiki sade güzel hâli iktisab etmesine ciddi hizmet edenlerin en ahîrleri dahi Reşid ve Âkif ve Ziya Paşalarla Şinasi olduğundan bugünkü günde edibane sade güzel ifade-i merama muktedir olanların dahi bu zatlara minnettarlıkları tabîdir. Hâl böyle olduğu hâlde şimdiye kadar meselâ Fuzulî'nin veya Nef'î'nin hayat-ı hususiyelerine müteallik tahkikat ü şan-ı şairiyetlerine lâayık tedkikat ve muhakemat ile hüviyet-i edebiye ve şahsiyet-i ruhaniyelerini meydana çıkaracak ve o suretle hem merhumların ruhlarını şad hem de müntesibîn-i edebi müstefid eyleyecek bir şey yazmayı düşünmemiş ve müteahhirlerden meselâ Şinasi hakkında da öyle bir kadirşinaslık eseri göstermek şöyle dursun bazı erbab-ı ağraz-ı merhumun nam-ı namîsini paymal-i tahkir ettikleri sırada müdafaasını bile vazife edinmemiş olan sizin gibi genç ve gayretli ediplerimizin Fransa'da vefat etmiş bir şair için velev ne kadar meşhur olursa olsun mersiyele söylemesi bendenize pek de hoş görünmedi.

O koca şair-i ecnebinin mütâlâa-i âsârından ben de hâlimce (68) istifade ve kendisinin ziyâna teessüf edenlerdenim. Fakat madem ki kendi âbâ-i edebimizden – bugün elde mevcud olanlardan maada daha birçok nefayis-i edeb bırakmaya sinnen ve liyakaten müstaid iken gerdandade-i şemşir-i kaza olan – şair-i âli-nazar Nef'î için layık olduğu kadar vaveylâ-yı esef izhar edemedim Fransa'nın – seksen üç yaşında vefat etmiş ve vatanına bir ömr-i kâmilin hasıl edebileceği derecede semerat-ı irfan bırakmış olan – bir ebulfezailine mersiye-han olamam. Bu sırada “Victor Hugo Türkleri sevmez idi” hatırasını da hissiyatıma karıştırmaya lüzum görmem...

Mecmuanızda “Kafiyesiz Bir Şiir” diye birkaç satırınızı gördüm. Bu bâbta irad edeceğim mütalaattan birtakımı yukarıda “Şiir Nasıl Söylenir” isimli manzumeye dair geçen ifadat içinde munderic bulunduğundan onlara ilaveten burada söyleyebileceğim şey şudur ki: Sanat-ı belagat bir güzel fikri.. bir lâtif hissi.. bir parlak hayali müfid ve müessir ve mütehassin surette arz etmekten ibaret olduğuna nazaran erbab-ı şiir ve inşa

belâgate itina etmek.. fesahatten de düşmemek şartıyla sözlerine istedikleri tavır ve şekil ve kıyafeti verebilirler. (69) Bu hakikati teslim etmemeye çare yoktur. Fakat diğer taraftan nesre nisbet nazımda zaid iki büyük faidenin vücudunu da inkâr edemeyiz ki o faideler de vezn ile kafiye'dir. Sözde mevzuniyet hoş'a gidiyor dilnişin olan esvat-ı mevzune-i gınaîdeki hikmet ne ise bundaki de odur. Mevzun sözlerin mukaffa dahi olmasını gönül arzu ediyor. Bir makamda dair olan nagamat-ı musikiyenin bir ses ile karar bulmasındaki matbuiyete sebep ne ise zahiren bundaki de odur.

Bendeniz bu bahsin bu cihet-i hikemiyesine dair idare-i efkâra ehil değilim. Binaenaleyh onu erbabına terk ederek yalnız şunu söylemek isterim ki: Manzumat-ı edebiyede veznin lutfu kadar ve belki ondan ekser kafiye'nin de vardır. Kafiye ile mukayyed olmak nasıl güç ise vezin ile uğraşmak da onun gibi belki ondan bile düşvardır.

Bu hâlde niçin faidelerin birini terk ü feda edelim? Veyahut niçin küçüklerin ikisini de bırakarak daha serbestane tasvir-i efkâr ve hissiyata müsaîd olan nesr-i muhayyele iltifat etmeyelim?..

Ben sırf kendi meşrebimden bahs edecek olursam derim ki şeraitine muvafık olmak üzere nesr-i müseccâı severim. Fakat kafiyesiz şiir hoşuma gitmiyor.

(70) Bu fikrimi Ziya Paşa'nın "Tartuf" tercümesi hakkında bundan beş sene evvel "Vakit" gazetesinde neşr olunan bir mütâlaanamemde de yine aynıyla böyle söylemiş idim. Hasılı bendenizce kafiyesiz şiir yazmaktan ise nesr-i muhayyel yolunda tasvir-i meram etmek evlâ ve efdaldır. Nesr-i muhayyel ise mevzun değil iken adeta tavr-ı şiirî olabiliyor – ki şimdi gelecek olan numune o yolda icra ettiğim tecrübelerdendir – ki bir hikaye-i muhayyele için yazılmıştır:

VİCDAN

Vicdan nedir? Cenab-ı Hakk'ın nevi beşere en büyük bir ihsanı olmak üzere güya ki merkez-i ruhumuza vaz olunmuş bir kuvve-i münevveredir ki istiknah-ı hakayıkında ukulümüzün aciz ve kasır kaldığı şeylerin hak ve batılını.. Nîk ü bedini bize tefrik ve temyiz ettirir.

Vicdanınmla hissediyorum ki: Cihan bîbekâdır, mevcudat fanî. Beşer haliktir hevesat zıll-i zail. Cihan bir gün biter ama Allah ber-bekâdır. Beden bir gün çürür ama ruh sermedidir.

(71) Evet.. Beden çürüyücüdür seyyiat müteaffin. Ruh sermedidir hasenat masûnuz-zeval. Ne bedbahttır o nefis ki seyyiata makrundur. Ne mesuddur o ruh ki hasenat ile şaşaanümundur.

Ruh bir cevherdir hasenat onun saykalı. Hasenata mukarin oldukça ruh cila bulur. Ruh cila buldukça vicdan safa bulur. Diriğ o ruha ki seyyiat ile pas tutmuştur! Yazık o vicdana ki zulumat-ı küduret içinde kalmıştır!

Güneş ufukta zahir olunca âlemin yüzü güler. Mağmum bulutlar içinde kalırsa sanki cihan ağlar! İnsanda suiamal ki muzlim bulutlardır ruhu perdedar edince vicdan da ağlar. Vicdan ağlayınca insan ne yapar!..

Seyyiat ki lâtuhsadır en eşnai vefaya hıyanetle mukabeledir. Yazık o bedbahta ki bu şenâati mürtekib olur. Diriğ o ruha ki böyle bir şenâatin tesiriyle müteessir ve muztarıb olur!..

(72) Vefa ki bir haslet-i ulviyedir teşahhus etse pakize ve masum bir melek olur. Vefaya hıyanetle mukabele ki bir denaet-i süfliyedir tecessüm etse bir iblis olur. Hased hased ona ki vefasıyla âlem-i bâlâ-yı safaya tasaud eder. Esef eseф ona ki vefaya karşı hıyaneti irtikab ile esfel-i safilin-i cahim-i ıstıraba atılır!..

Cahim-i ıstırap ki vicdandan kinayedir. Ateşi ruhu eritir harareti fikri yakar. Gerçek yazık o günahkâra ki kendi kendisinin zebanisidir. Kendi kendisini cehenneme atar.

İnsan Hâlık'ına isyan eder.. Mürtekib-i kebair olur. Lakin gözlerinden akan yaşlar içinde hiss-i nedameti göğsü ağdıkça belki günahı da gider kalbi tahir olur. Vefaya hıyanetle mukabele edeni Allah da affetmez.. Meğer ki hıyanete uğrayan vefa sahibinin rızası ola.

Bir de ki Allah affetmiş diğeri affeder mi?. Veleve ki niran azabı olmamış vicdan azabı gider mi?.

(73) Vefa... O masum melek kalp içinde gizlidir. Vefayı hıyanet hançeriyle zahımdar etmek mekin olduğu kalbi yıkmakla hasıl olur. Ya böyle kalp yıkanın hâli hem dünyada hem ukbada ne müşkil olur!..

TEMME

Bu nesri nasıl buldunuz?.. Buna benzer bir parça benim “Süreksiz Sevinç” tiyatrosunda da vardır. Demek isterim ki ara sıra böyle şeyler de yazılsa fena olmayacak.

“Tartûf”un neşr olunduğu tarihte bir zata yazdığım bir mektubun edebî bazı mütâlaata ve kafiyesiz şiire dair olan bir fıkrasını da buraya nakl ile bu bahse hitam vereceğim. İşte o fıkra şudur:

Ziya Paşa'nın Tartûf tercümesine dair Vakit gazetesinde gördüğün tezkirenin bana mensup olduğunu herkes gibi sen de bilmeli idin. Çünkü bildiğin hâlde de yine itirazatını serbestçe beyan edebilirdin.

.....

Şimdi sence de nesr-i mukaffa bazen çekilirmiş. Demek ki bunda hem-efkârız. Kafiyesiz şiir de hoşumuza gitmiyormuş. (74) Bunda da ihtilâfımız yok. Kafiyesiz şiirin hoşumuza gitmediği ülfet ve itiyad muktezası imiş. Bu da o derece ehemmiyeti haiz değil. İhtilâfımız yalnız bir yere münhasır kalıyor ki o da Ziya Paşa'nın tercümeyi suubetine binaen takfiye etmemiş olacağı mütâlaasına karşı “Bir eseri hakkıyla tercüme ettikten sonra onu mukaffa yapmakta Ziya Paşa için ne suubet olabilir?” iddiasıdır. Ziya Paşa'nın derece-i iktidarını ben de bilirim. O cihetle derim ki edib-i merhum isteseydi hem mevzun hem de mukaffa.. hem belîğ hem de musaffa olmak üzere yeniden meselâ bir “zuhruf” yazabilirdi. Lakin merhumun bu dereceye kadar müsellemler olan kudret-i şairanesi – manzum ve her türlü şeraitini cami olmak üzere bir “Tartûf” tercümesi dahi meydana koyabileceği hakkında bana hiçbir vakitte ümit vermez. Telif başka tercüme ise yine bütün bütün başka olduğunu tasdikte elbette tereddüt etmezsin. Böyle bir iddia o vakit meydana konulabilir ki Fransızca bir şiirin kavafisi Türkçeye nakl olununca hiç olmazsa yüzde altmış – tercüme mesnevi yolunda olacak ise – çiftler çiftler kafiye zuhur etmek mümkündür denilmesi caiz ola. Vakıa bizim lisanın vaz'ı icabınca Frenkçe'den nakl edeceğimiz bir şiirin ayağı tercümede bazen baş olmak (75) iktiza eder. Ancak bu her vakit böyle değildir. Onun için yüzde altmış nisbetini tuttum. Bu hâlde nazaran Paşa merhum tercümeyi takfiyeye kalkışsa yedi aralıkta müellifin izini terk etmeye mecbur olacağından dolayı düşeceği girivelerden hülâsa yol bulmak için hayli zahmet çekerd. Yazdığı ebyat daima mukaffa olurdu. Ama ekseriya aslına mutabakattan müberra olurdu. Yani eserin “Tartûf”lûğü kalmazdı. Bu yolda tercümelere hakkıyla tercüme demek veya o yolda takfiyenin suubeti olmadığına cidden kail olmak sence kabil ise söyle. Bu dediğim şeyler tercümenin aslıyla tatbikinde belli olacak nakayıstır. Bunu tercüme addetmeyip de taklit hükmünde tuttuğumuz hâlde dahi görülecek bir büyük kusur vardır ki o da eserin kafiye belasıyla uğrayacağı tekellüfat şaibesidir. Şiir mükellef olunca bittabi tabii olamaz. (Nesir de öyledir ya) Tabii olmayınca da bittabi fena olur. Öyle değil mi?

Bu gibi mesailde bana itimadın yok ise üstad-ı muhteremin reyine müracaat et. İstersen “Boileau”nun “Sanayi-i Şiiriye”sini de oku. Eminim ki bu tavsiyeme karşı – “Türkçe şiir söylemeyi de Frenklerden mi öğreneceğiz?” demezsin. Zira “Art Poetique”

de bir takım dakayık.. birçok hakayık (76) mündericdir ki bilatefrik kaffe-i elsinenin eşârında ahkâmı caridir.

Demek istiyorum ki bir söz şiir addolunabilmek için velev fikren ne derece latif ne derece parlak olursa olsun kendisinde şeklen iki şartın vücudu iktiza eder. Bunların birisi vezn olduğunda şüphe yoktur. Diğeri ne olsa gerek?. Elbette kafiye-dir. Kafiyesiz olursa ne olur?. Vezinsiz olduğu zaman ne olursa o olur. Kafiye-nin de vezin kadar bir sözü güzelleştirmeye tesiri var mıdır? Hay hay! Belki daha ziyadedir diyeceğim. Bunu bazı müsecca mensurların hoşluğundan da istidlâl ederim.

“Homeros”lar “Horace”lar da kafiyesiz şiir söylerlermiş diyerek kafiye-yi ehemmiyetten düşürmek kudema-yı hükemaya irca-ı usûl ederek hikmet-i cedidenin müstekmiliyyet-i hazırasını inkâr eylemek kabilinden olur. Hiç şüphe etmem ki şimdi “Homer” de olsa şiirini mukaffa söylerdi. Ve bir de Yunanîde.. Latince “prozodi” Prosodie varmış ki kafiyesiz eşârda cebr-i mâfât edermiş.

.....

A birader!.. Eşârında meselâ – “vatan” kelimesine “sühan” (77) kelimesini kafiye düşürmekten çekinecek kadar evâhir-i kelimattaki sıklet ve hiffet-i harekâta dikkat edersin de sonra kafiyesiz manzumatın da hoşâ gidebileceği yolunda vicdanının hilafı bir davaya kalkışır beni de birtakım gevezeliğe mecbur edersin.

TEMME

Gelelim size: Mektub-ı manzumunuzda edebiyat-ı hazıraya hizmet hususunda beni Kemal Beyefendi hazretlerine sani addettiğinizi bildiriyorsunuz ki bu sözünüz bendenizce kabulü mümkün olan taltiflerden değildir. On beş – on altı seneden beri âlem-i matbuatta isbat-ı vücud ederek neşr ettiğim birkaç parça naçiz eserlerimle ve üç senelik mesai-i mütevaliye-i ciddiye semere-i hakiresi olmak üzere meydana getirdiğim “Talim-i Edebiyat” ile ve bu eserin sekiz seneden beri bir mekteb-i âlide mukaddimane tedrisatıyla lisan-ı edebimize mingayrihaddin ettiğim hizmetleri sizin gibi mübalâğa ile değil lâıyk olduğu derecede takdir edenlere teşekkürden başka bir şey diyemem. Ancak bendeniz bu hizmet-i cüziyemden dolayı meratib-i istihkak-ı edepçe o üstad-ı azama sani olamam. Kemal Beyefendi haiz olduğu kudret-i fevkalade-i hudâdâd ile edebiyat-ı

hazırının bani-i (78) bimüdanisidir. Bu hakikati teslim.. bu hakkı itiraf etmemek ise şîme-i irfan ve insafa tevafuk edemez. Öyle değil mi?

Mektub-ı manzumunuzdaki:

“Bir devirde ki idüp cesaret

“Birçok müteşairan-ı hikmet

“Olursa senin gibi edîbin

“Bîmisî ü nazîr bir erîbin

“Eşârına senin bâr-ı ta’rîz

“Etmez mi ya ihtiyar-ı ta’rîz?

“Eşârımı görseler ger onlar

“Derler hezeyan ona seraser

Yolundaki mahviyet ve ihtirazı müşîr sözleriniz için de söyleyeceğim şudur:

Bendenizin şiirlerime şimdiye kadar ciddi bir itiraz eden bulunmadı. “Eşâr-ı ahkaranem itiraz olunacak mertebeden bâlâterdir.” gibi bir daiyede bulunamayacağımı beyana hacet göremem. Maksadım o itirazların henüz vuku bulmadığını – şayet vaki olmuş ise benim haberim olmadığını anlatmaktır. Vakıa (79) bazı ashab-ı keşf ü keramet Zemzeme’nin kendileri gibi “nükteşinasan-ı zaman” tarafından dinlenilmeyeceğini mezak-ı mütehakkimül-afaklarına kıyasen hükm ile Zemzeme’ye hakikaten pek büyük bir imtiyaz vermişler ama bu kavî-i mücerred layıkuttecillerini kendi zu’mlarına göre esvab-ı delail ve esbab ile giydirip kuşatamadıklarından üryan ve sefil ve zelil bırakmışlar!..

İtirazdan meram o nevzuhur tenkitçilerin yukarıdan beri tarif ettiğim yolda suhrekârlıkları olmayıp da bizim anladığımız gibi ciddi muaheze ise ondan hiçbir vakitte ihtiraz lâzım gelmez.. Bilakis o türlü muahezât ashab-ı âsâr için mucib-i iftihar olur. Zira muaheze filcümle şayan-ı takdir ve layık-ı nazar olan eserler için yazılır. Binaenaleyh sizin “Elhan” için dahi edibane.. halisane.. âlimane ve hususuyla meal-şinasane (!) itiraz eden bulunursa lüzum gördüğünüz hâlde siz de cevap verirsiniz. Arada bir güzel bahs-i edeb açılır okuyanlar da mütelezziz ve müstefid olurlar. Edilecek itiraz hasedane.. cahilane.. garazkârane ve hususuyla meal-nâşinasane (!) olursa sükût edersiniz. Burada âdet olduğu üzere eserimize itiraz etmek isterken şahsınıza tecavüz

edenler bulunursa mukabeleye tenezzül etmediğiniz hâlde (80) kendilerini lâıık oldukları derecede tahkir etmiş olursunuz! Hakkınızda söyledikleri söyleyecekleri şeyler de şahıslarına raci olur. Evet.. Siz onların tecavüzat-ı biedebanesine mukabele edemezsiniz. Çünkü edip ünvanına istihkak edepdir. Çünkü mecra-yı çirkâb olan hâmelere karşı aklâm-ı üdeba acizdir. Çünkü edepsizliğin başladığı yerde edebiyat nihayet bulur. Çünkü edebiyatı edepsizlik dairesine çekmek günahdır. Çünkü biedepler arasında üdeba gurebadır! Eserlerinden bir iki parça değersiz şeyin sair nefayis arasına karıştırıldığını – müstenid olduğu maksad teşvikten gaflet ile - o eserlerin liyakatine hamlederek kendilerini dev aynasında görmeye başlayan daiyefürüş tenkitçilerden hele hiç korkmayınız. Onlar Cenab-ı Feyyaz-ı Müteal'in size ihsan-ı mahsusu olan ve say ile.. veriş ile iktisabı mümkün olamayan kabiliyet-i külliye-i edebiyeyi gördükçe hasetlerinden:

Hasetperverlerin hâli yamandır
Ki yoktur bir bela bedter hasetten
Sarılmış nefse bir müzic yılandır
Ki gitmez çıkmadıkça can cesetten

(81) Fehvası üzere fevkalâde muhtarib ve meslûbüşşuur olarak ne yapacaklarını bilmezler.. Yazdığınız şeyleri beğenmezler iken taklidine kalkışırılar fakat muvaffak olamazlar.. Kifayet ve liyakat-i edebiyenizin şuhud-ı adidesi olan âsâr-ı kalemiyeniz meydanda iken onları görmek istemezler onlara bir şey demezler de sizin için “Falan lügati yanlış telaffuz etmiş.. filan kelimeye de doğru mânâ verememiş ve meselâ:

.....
.....

Nazm-ı âdisini de mevzun okuyamamış.” yollu yine kendi acz ü meskenet-i bihuşane ve hiffet-i efkâr-ı mütesabbiyanelerine delalet eder garip garip ve handefeza bühtanlarla şan-ı edebînize iras-ı naks u ziyan etmek gayret-i beyhudesinde bulunurlar... Kendi meslek-i edep ve şime-i irfanlarına tamam muvafık buldukları için durup dururken size şetm etmekle teskin-i âteş-i haset etmeye çalışırılar... Fakat aleyhinizdeki her hâl ve kalleri sizin için icab-ı uluvv-i kadr ü menzilet.. Kendileri için ise herkes tarafından celb-i nefret ve davet-i takbih ve mezemmet eyler. Yok yok herkes değil ashab-ı vicdan ve irfan ve erbab-ı edep ve hamiyet diyeceğim. Çünkü mahudların o makule (82) tecavüzat ve taarruzat-ı biedebanelerini hoşlanarak okuyanlar da bulunur. Bu dünyadır:

birtakım halk edep ve insaniyete muvafık ef'al ve akvale meftun olur. Birtakım mahluk da aksinden memnun.. (Küllü hizbin bima ledeyhim ferihun).

İtirazat-ı edebiyenin sair birçok fazileti ile beraber mealşinasane dahi olması lâzım geleceğini ve mealşinasane olmamak itirazat-ı edebiyeyi her noksanından ziyade hükümsüz bırakacağını şöyle (!) birer işaretle îmâen geçmiştim. Bunu da birer misal ile izah edeyim:

Benim Üçüncü Zemzeme'nin mukaddimesinde “En güzel eserler insanı düşündürönlördür.” demiş idim. Fakat bilirsiniz ki ben bu fikrimi öyle kısacık ve tefsir ve tavzihten mücerret ve muarra olarak söylemedim. Doksan sahifelik bir mecmua içinde on beş sahife yer tutan o mukaddimenin zaten mevzuu – alelîtlak nefayis ve bedayi-i eşyada vücudunu hissettiğim düşündürücölük hassa-i hafiyesini isbata dair idi. Onun için bir manzara-i tabîye – güzel bir resim levhası – bir nağme-i musikiyye – hatta bir güzel çiçek bile erbab-ı zevk ü hissi düşündürdöğü gibi sünühat-ı kalbiyeden olan (83) eşâr-ı samimiyede dahi bu hassanın mevcud olduğunu tafsilatıyla teşrihatıyla beyan ettim. Öyle – bir nağmede bir çiçekte bile vücudu iddia olunan – düşündürücölükten meram ne olduğunu yani o düşünüş ne türlü düşünüş olmak lâzım geleceğini anlamamaya ashab-ı idrak ve istidrak için imkan yok iken Tercüman-ı Hakikat'te bundan akdem yani gazetenin edebiyat sütunları rengin rengin şiirler... zarif zarif tenkitlerle (!) dolduğu zamanlarda galiba bir nam-ı müstear ile neşr olunan bir varakada: “İnsanı düşündürönlören şiirler muakkad sözlerdir. Muakkad sözler güzel mi olurmuş?” gibi bir itiraz dermeyan olunmuş imiş. İşte mealnâşinasane olan itirazat bunun gibidir ki cevap vermeye değil hande-i istihzaya bile layık görölmez!

Hâlbuki Avrupa'da bulunan bir zat-ı fazail-simattan aldığım bir mektupta mukaddime-i mebhusedaki fikr-i esasî için şöyle denilmiş idi:

“Mukaddime-i Zemzeme'de irad olunan efkâr hakkında mütalaa-i acizanemi sual buyurmuşsunuz. Ne söyleyeyim mersiye⁶⁵ zihnimi o derece işgal etti ki başka şeye sarf-ı efkâr (84) etmeye adeta vaktim olmadı. Mamafih şu kadar diyebilirim ki Zemzeme aşk ve hüzne müteallik eşâr ile memlu olduğundan şairi kendi hâl ve kavliyle müteessir olduğu hâlde kemal-i kelamı başka türlü tarif edemez. Eğer bu mülahaza-i

---

⁶⁵ Necib Paşa merhuma dair mersiyesidir.

tahsis olmasaydı tarif daha tamim edileceğinde şüphe yok idi. Yani ağılatmayan veyahut düşündürmeyen sözlerde dahi kemal olduğunu teslim eder bir tarif bulunurdu.”

İşte mealşinasane olan irad-ı mütâlaa da böyle olur ki şayan-ı bahs ve nazar görülür.

Mecmuanızın münderecatından diğer bazı şeyler hakkında da bazı mütâlaatım var idi. Fakat hususî birtakım gavail ve meşagilden dolayı hâli vaktim pek az olduğundan yazamadım.

Mülâhazat-ı mesrudeyi öyle uzun uzadıya tahrir bendenizce hüsn-i niyetten ve edebiyata olan hürmet ve muhabbetimden başka bir saik ve müşevvik olmadığı için vaki olmuş olacağı şüphesiz olan kusurlarım.. hatalarım gerek zatıaliniz tarafından gerek diğer erbab-ı daniş ve bâniş taraflarından bigarazane ve mealşinasane ihtar ve ıslah buyurulursa an-samim-i müteşekkir ve minnettar olurum. Mahud tenkitçilerin iktiza-yı dâ-i hased (85) ve ilca-yı maraz-ı garazla kec-fehmane ve bidebane taarruzlarından tecavüzlerinden ise benim de hamd olsun hiçbir pervam yoktur.

Zira taarruzda.. bideplikte ileri giderlerse kanun-ı memleket kendilerini tedib eder. Sille-i tedib-i kanunun yetişemeyeceği vahşet-abad-ı irtizalde gezinerek – metanet-i ahlâk erbabına şayan olamayan ve edanî ve esafilin kârı olan – müstearnâmlar.. imalar ihamlarla gubar endaz-ı taarruz olmakta devam ederlerse mahkeme-i efkâr-ı umumiye karşısında mahkûm ve tarihin şedid ve tağyir-napezir olan lisan-ı ebediyyül-beyanıyla makduh ve mezmum olurlar. Onların belki tarihten de ihtirazları yoktur fakat biz korkarız. “Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sada imiş” başka diyecek kalmadı. Bakî Cenab-ı Hak feyz ü irfanınızı müzded etsin efendim.

İstinye fî 23 Kanun-i Evvel Sene 1301 Recaizade
M. Ekrem

EK-2 TAKRİZAT METNİ

Recâizade Mahmud Ekrem

TAKRİZAT

Konstantiniyye - 1314

İfade-i Hâl

Okunmaya velev ki bir defalık olsun mazhariyetleri kendilerince büyük bahtiyarlıklardan sayılan âsâr-ı kalemiyeden bir kısmı da şu mecmuayı teşkil eden ve ekserisi mütaallik oldukları eserlerle beraber vaktiyle neşr olunmuş bulunan müsveddattır. Bunların bir kereden ziyade imale-i nazara şayan olmadıkları muterif-i âcizanem iken tekrar şu surette tab'ına mübaderetim hepsini biraraya getirmekten başka hiçbir emele müstenid değildir.

Bazı şeyler vardır ki münferiden bulundukları zaman sırf faydasız kaldıkları hâlde bir yerde toplu bulununca bir faydaya hâdim olabilirler. Halbuki bu mecmua-i müteferrikat hakkında benim öyle bir ümidim dahi yoktur.

İstinye – 8 Nisan Sene 312

Recâizade Ekrem

“Rehber-i Tâlibin-i Mecelle” İçin

Âlemde zat-ı Hak’tan sonra en büyük tanınmış şeylerden birisi de hakk-ı zattır: Bundan dolayıdır ki hukuk-ı nâsı tekeffül etmek üzere mevzu olan kanunlar her yerde ziyadesiyle muta ve muhterem tutulur.

Bizim nail olduğumuz kavanin-i madelet içinde “Mecelle” ise fıkıh gibi hâlâ her kaide-i kerameti binlerce mesele-i müşkile için medar-ı tahkik ve bu haysiyetle heyet-i mecmuası binlerce düstur-ı hikmet ve hakikate mehaz-ı amîk olan bir kanun-ı mukaddesten müstahrec olduğundan ulviyet kadar ve fazileti bizatihi kaim ve mahz-ı adalet olan ahkâm-ı şerifesini anlamak her ferde göre mühimdir. Lâkin fıkıh tabir olunan (6) o muhit-i hikem ve hakayık içinde gavvaslık, mütebahhirin-i kümmelin-i ulemaya mahsus ve münhasır olduğu gibi bunların çîre-destî-i himmetleriyle bir âverde-i kenar-ı idrak olmuş cevahir-i fevaidin hüsn-i iltikatı; yani ıstılahat ve ahkâm-ı mecellenin iktiza-yı maksat ve maslahata göre bissuhule tettebbu ve istitla ve istinbatı dahi ikdamat ve tevaggulât-ı mütemadiye ile hasıl olabilen meleke-i mahsusaya müftekır olmak cihetiyle, o kitab-ı müstetaba müracaattan lâyıkiyla istifade umum için haylice müşküldü. Meal-i “hayrunnâsi men yenfaünnâs”ın masadak-ı elyak ve efdali olan saadetli Mehmet Ali Beyefendi Hazretlerinin birçok ikdam ve ihtimam ile meydana ı istifade-i umuma vaz buyurdıkları bu eser-i muteber, beyan olunan müşkülâtı dâfi bir telif-i nâfi olduğundan mîr-i müşarünileyhin indallah mecur, indennâs meşkûr olmak lâzım gelen himmet-i hünerverane ve gayret-i vatanperveranelerine gıpta olunmakla beraber muvaffakiyet-i fazılaneleri halisen tebrik edilir.

(7) “Mahzenül Ulûm” İçin

Subhanallah! Cümle-i asabiyeinin merkez-i içtimaı olan dimağ-ı beşer – ki makarr-ı kuvva ve tabir-i diğerle tahtgâh-ı sultan-ı zekâdır - kürre-i meskûnesinin nısfı kadar mahalline sığışmış bir cirm-i sagîr iken bilkuvve kainatı muhît olmak istidadını gösterir. Bununla beraber nakliyat ve şer’iyat gibi ahz ü telâkkisi ve hayy u ilhama veya vesatet-i enbiya-yı izama mütevakkıf ulûm şöyle dursun.. hatta kendi semerat-ı tettebbuatı, kendi netayic-i istintacatı, hasılı kendi mahsulât-ı idrakâtı olan aksam-ı fûnun ve maarifi bile ihatada rehin-i acz u ıztırab olmaktan vareste olamaz!

Subhanallah! Cevher-i fikr-i insanî – ki cihan-ı dâniş ve binişe bir şebçirağ-ı Rahmanîdir – tasarrufat-ı hayaliyesinde had kabul etmez bir şule-i cevvale-i perde-ber-endaz, bir barika-i harika-i müşkülât-güdaz iken ekseriya bir hakikat-i basîte veya bir hikmet-i âdiye önünde pîç ü tab-nüma-yı hayret ve incizab olmaktan azade bulunamaz!

(8) Âlim – ki mübhemat-ı umur-ı insaniyet mekşuf-ı nur-ı nazar-ı irfanıdır – yine her vakit bir bâdiye-peymây-ı cehaletin tavr-ı maişetinde muhtefî fevaid-i hakikati âcizane iltikat kaydında bulunur!

Hakîm – ki mudilât-ı mesail-i hikmet münhal-i nâhun-ı itkanıdır – yine her vakit bir hevaperest sabavetin baziçe-i hayalinde müstetir kavaid-i hikmeti mütehalikâne istirak mecburiyetine düşer!

Şair – ki ulviyat-ı bedayi-i tabiat meftun-ı kemal-i beyanıdır – yine her vakit bir perverde-i efkâr-ı bedavetin akval-i sadesinde munderic nikat-ı şiiriye şaikane intihale iftikar gösterir! Hâl böyle iken daima tevsî-i daire-i vukuf ve malûmat ile takib-i zevk-i hayat ve tehzib-i zat ve sıfat etmek tecelli-i âliyesine mazhar olan müntesibin-i ilm ve kemal için yekdiğerin ve alelhusus sa’y ve içtihad yollarında kendilerinden evvel isbat-ı vücud ve vücudlarına terk-i şühud etmiş erbab-ı fazl ve hünerin âsâr-ı marifetinden istifade hususunca istiğnakârlık nasıl mümkün olabilir?

(9) “Akl ba akl-i diğ er dunâ ş eved”

“Nur efsun geşt u reh peydâ ş eved”

buyrulmuş. Filhakika temeddün teavüne muhtaç olduğı gibi tefennün de efkârın telâhukuna vabestedir. Halbuki âfâk-ı cihan efkâr-ı pertev-irfan fuhul-i ulema ile münevver, ruy-i zemin-i devvar mehasin-i âsâr-ı kümmelin-i ezkiya ile pür-zîb ü zîver olmaya başladığı tarihten beri şiraze pezir-i inzibat olmuş müdevvenat ve müellefat o kadar müteferrik ve mütekessirdir ki umumundan kat-ı nazarla yalnız bir ilm ü fenne mahsus olan kütüb ve âsârı gözden geçirmek – müddet-i ömr-i beşerin kifayetsizliği hasebiyle – müteazzir olduğı şöyle dursun hatta kütüb ve âsâr-ı mevcudenin ünvanlarını, mevzularını, müelliflerini ve tarih-i teliflerini öğrenip bilmek bile herkese göre imkansız denecek kadar müteassirdir.

İşte bu hakikat-i mühimme için bir mirat-i ilmelyakin ve aynelyakin ve bir tarz-ı bihîn-i fevaid karinde husul-i melekât-ı mütetebbiine yegâne vasıta-i suhulet-âyîn olan (10) “Mahzenül Ulûm” – ki enva-ı mazhariyat-ı kemalâtıyla gıpta-bahşa-yı savabık-ı âsâr ve mabihiliftihar-ı avakıb-ı edvar olan ahd-i feyz ü ikbal-i cenab-ı şehryârînin ciddiyat-ı âsâr-ı muhassenesinden madud bir eser-i binazirdir – nezd-i erbab-ı takdirde ne derece rehin-i şük r ve tevkir olsa cedirdir.

Binaenaleyh eser-i nâfi-i mezkûrun müellifleri olan iki gayretver-i maarifperveri bu abd-i hakir dahi mingayrihaddin halisane tebrik ile arz-ı mübahat eder ve teliflerinin itmam-ı tahriri gibi tekml-i temsiline dahi muvaffakiyetlerini eltaf-ı Rabbaniyeden ümid eylerim.

“Tulûat” Nâmında Bir Mecmua-i Eşâr İçin

Efendim

Eserinizi okumaya vakit buldum. Okumakla da hakikaten mütelezziz oldum. Şiirlerinizin letafetini hadaset-i fikriyenize nisbetle rengîn birer tulûa benzetmek istiyorum. Her bir tulû-ı rengîni de bir güzel nehar takib etmek (11) tabîddir. Gerçekten ziynet-i sernâme-i belâgatiniz olan naatınızın Cenab-ı risaletpenahîden sonra ekserisi ulviyata dair neşayidiniz içinde “Sipîhr” manzumesi kudema tabirince sipihre talik olunmaya seza.

Dikkat ettim: Gençliğe mahsus olan temayülât-ı kuyud-ber-endazaneden olmak üzere zatiâlinizde eşâr ve güftarınızda – bazılarını işaret ettiğim yolda – fesahatsizlikleri tecviz ediyorsunuz. Fesahat-i üslûb hususunda “müsamaha-i edebiyeye” derecesini geçmek ise fikr-i âcizaneme göre katiyyen caiz değildir. Fakat eminim ki ileride bu lâubaliliklerden siz de bittabi keff-i hâme-i edeb edersiniz.

Mecmuanız için bir isim istemişsiniz. Bunu teşkil eden âsârın her biri bir levha-i rengîn-i tulûu andırırken heyet-i mecmuasıyla nâmına niçin “Tulûat” denmesin?

Tulûat-ı tabiatla tulûat-ı Cevdet arasındaki (12) şebahete ve belki ikisini bir kılan ayniyete nazaran eserinize ondan müvasim isim bulunamaz itikadındayım.

Bendenizi mazhar ettiğiniz teveccüh-i muhabbet eserinizin ne mertebe müteşekkiri olduğumu tarife hacet yoktur zannederim. Bâkî mukarenet-i tevîk-i ilâhî ile sâye-i âli-i hazret-i padişahîde berhudar-ı ilm ve irfan olunuz efendim.

İstinye – 10 Ağustos Sene 1306

*

Bu da Bir Mecmua-i Eşâr İçin

Mücerred olarak “fıtrat” denildiği zaman mükevven ve mütekevven ne varsa hepsi birden anlaşılınca.. kezalik yalnız “kudret” denildiği zaman bilcümle kavanini, bilumum netayic ve âsârı ile mevcudatı halk ve tekvin eden kudret-i külliye münfehim olunca azamet-i kudrete şehadette yerle göğün, vahdet-i vücud-ı sânie delâlette bir zerre ile bir sitarenin hakikatte ne farkı vardır?

Münevver tıynetan-ı hilkatin, rûşen nazaran-ı marifetin (13) vicdanlarıyla iman ve ikrar, irfanlarıyla ikân ve izkâr eylediği vahdet-i vücud-ı vacib ne mahiyettedir? Mükevvenatın cell ü sâ mân-ı kudrete delâleti ne haysiyetledir?. Bu esrar-ı ledün o kitab-ı müstetab içinde sutur-ârâ-yı istiğnadır ki şu gördüğümüz güneşler onun belki birer şemsesidir! Lisan-ı fende esîr veya feza denilen tabakat-ı eflâk de onun varakları olsa gerek!

Bu şemsenin şaşaa-i ziynetini temaşa ettikçe hayran ve meşguf olan ukul ve efhamdan bazıları o kitaptan bir harfî, bir noktayı olsun görmek iştîyak-ı ârâm-rûbasıyla havalanıyorlar. Hayfa ki oralara çıkıncaya kadar mevcut olan merahil-i lâtuhsanın daha birincisine varmaksızın biçare akıl kendisini bir şeye şiddetle çarptırıp muztarıp ve nalân, serasime ve perişan geri dönüyor. İşte o şey “acz!” dir.

Şu hale göre bir meges-i hakirin kanadı üzerindeki nukuş ve elvana nazar-endaz-ı ibtisar olan bir neşvemend-i rahik-i tevhidin sadece “Allah” (14) demesiyle mebhas-ı vahdette yine ondan ziyade bir şey diyemeyen kütüb-i hikmet ve kasaid-i pür-marifetin temhidat-ı felek-peyma, tevhidat-ı arş itilâsı beyrinde finefsilemr hiçbir fark yoktur.

Mamafih fitrat-ı pakize-i beşer meyyal-i maâlîdir. Hatta gehvare-güzin-i inbisat bir nevzad-ı masumun bile henüz dimağı tekemmül etmeden, henüz fikri teşekkül eylemeden nazarı bâlâlara münatıftır.

“Tabiat çocukları” demeyi hâl ve şanlarına ekseriya pek muvafık bulduğum şairlerin şahbaz-ı ilham-şikâr hayalleri ise bittabi daima yükseklerde dolaştığından terennümat-ı şaikanelerine mevzu olan her şey ve hatta tevhid-i zat-ı bâkî ve hayy için ekseri nur-ı kamer, zıll-i seher gibi mafevkassera âsâr-ı tabiata bakarak muntazır-ı sünühat olurlar.

Gül hande-i nuhustin-i bahârânda tecellisaz olan envar-ı cemalûllahı bilmüşahede meşgufane nağme-nevaz-ı tehlilât olan bülbülân-ı taze-elhan gibi bedayi’zar-ı tabiat-ı külliyye meftuniyet-i Huda-cuyanesi saikasıyla (15) zemzeme-âzmây-ı hadaset bir şair-i pakize sirete ahra olan da tevhid-i Rabb-i izzet, temcid-i âsâr-ı kudret yolunda fatiha-perdaz-ı makal olmaktır ki şair bununla hem tenvir-i ubudiyet hem de mazhar olduğu bahşayış-i ulvi-i kudretten dolayı tahdis-i nimet etmiş olur.

Binaenaleyh bu defter-i eşârın nâzım-ı tevhid gûyası ... Beyefendiyi muvaffakiyet-i magbutasından dolayı tebrik ve meslek-i nezahetperverî-i edepte feyzyab olmasını temenni ederim.

Müsaade-i âliyelerine istinaden şu hatıracığı arza cesaret ediyorum:

Hâlıkıl-levhülkalem.. elsine aferin-i sınıf-ı ümem olan Cenab-ı Rabb-i kâinat Rahîm ve Kerîm, Settâruluyub, Gaffâruzzunub olduğu için fesahat-i lisan ve belâgat-i beyandan nasipsiz bir âciz kulunun da güftar-ı perişan içindeki davet ve münacat ve tazarruatını makbul ve müstecab buyurur.

Fakat fusaha ve bülega-yı ümmetin ve mütekellim oldukları (16) lisanlarda iktisab-ı meleke ve fesahat etmek, haiz-i nisab-ı belâgat olmak istidadına malik bulunan genç şairlerin tevhidat ve tazarruata müteallik eşâr ve makalâtlarında nezahet-i beyana dikkat ve itina etmeleri ve fesahat ve belâgatçe hürmet ve edeb-i abdiyyete münafi görülebilecek kusurlardan, müsamahalardan müctenib olmaları lâzımdır zannederim.

Bu itikatça ... Beyin:

“Ekber ve âzamsın â Rabbül-cihân

“Sun’unu tasvir ediyor âsumân

“Fâil-i mutlaksın â Rabbül-enâm

“Ne ise irâden olur elbet tamâm

beyitlerinin birincisinde “Rabbül-cihân” terkiбинin ikinci derecede addettiğim hatasından kat’-ı nazar gerek bendenizin gerek ikincisinde bulunan “â” harfinin suret-i istimalini muhill-i nezahet-i edeb görüyorum.

Fusahamızca elbette dikkat olunan şeylerdendir ki bu harf dahil olduğu sözler içinde ekseriya (17) istihfâfı, bazen tenbih ve tevbihi, bazen de suret-i tazallümde teşekkiyi işâr eder. Kullanıldığı yerler ise lâubaliyattır:

“A beyefendi böyle de şiir söylenir mi? - A çocuk dersine niçin çalışmıyorsun? – A babacığım kitabım yok ki...”

Bazı halde: “Ah a Rabbim! Ben günahkâr isem sen de Gaffâruzzunub değil misin?..” diyebiliyoruz. Ancak bu selika-i beyana:

“Ekber ve âzamsın â Rabb-i cihân”

“Fâil-i mutlaksın â Rabbül-enâm”

beyitlerinde ne zat-ı fıkır müsaittir ne de tavr-ı ibare.. El-ârifu yek fihül işâra!. Vallahul muvaffak.

*

(18) “Bir Çiçek Demeti” İçin

Mîr-i hünerver! “Çiçek Demeti”nizin müsevvedatını vermiştiniz ben de memnuniyet ve takdir ile okudum. Hadayık-ı efkâr-ı şairaneden ber-çide olan o şükûfe-

deste-i letaifi kim beğenmez... Meğer ki nazarlari temaşa-yı ezhar-ı baharîden nâmahzuz kalan bazı huşk-tab'ân ola!

Mülhimi feyz-i tabiat, musavviri hüsn-i tabiat olduğu enzar-ı dikkatten hafi olamayan o mecmua-i nefayise ve diğer bir tevcih ile o nev-defter-i elhan-ı beliganeye haset değil gıpta olunmalıdır. Nazar-ı müşkülpesendane hiçbir yerinde sanat göremez. Fakat bütün sanayi!.. Fikr-i nadire-cûyâna hiçbir yerinde harikulâde bir şey bulamaz. Fakat bütün bedayi!..

Hükm-i bitarafanelerini huzur-ı vicdanlarında olsun i'tada serbest olacaklarını ümit ettiğimiz erbab-ı temyiz ve irfan itiraf buyururlar ki cihan-ı hikmet ve edebin bu taraflarda dahi bazı âsârı (19) nümayan olmaya başlayan terakkiyat-ı hayretfezasıyla münasebetini ihtar ve o münasebetle kesb-i imtiyaz ve itibar edecek âsâr-ı edebiye bizde nadir olarak zuhura geliyor.

Hüsn-i tasviri ve tabiat-ı üslûbu ile emsaline faik olan bu eseriniz dahi umarım ki o nevadire lâhik olur.

Eserinizin bir meziyeti de hanımlar için yazılmış olmasıdır.

Bunların evsaf-ı zekiyesine müteallik bir telifi kendilerine bir deste çiçek suretinde takdim etmek fikr-i edibane ve şairanesini mingayrihaddin ziyadesiyle şayan-ı pesend buldum. Lâkin evsaf-ı meziyyat-ı nisa nakabil-i takdir ve ihsadır. Bu evsaf içinde en evvel hatırgüzar olanlar ise şunlardır ki kadınlar olmasa şu mihnet-âbâd-ı fenâyı gâh ü bigâh cennete teşbih etmek hayalhane-i şairiyete uğramazdı. Rikkat-i kalb, taharet-i vicdan, sükûn-ı musaberet, nur-i irfan, pertev-i hayâ, meyl-i hasenat, nezaket-i hissiyat gibi birçok meziyyat-ı fitriyye-i melekâneleriyle her yerde (20) şayeste-i tebcil ve ihtiram olan o peri-nihâdân âlem-i bâlâda terk ettiklerine nadim gibi göründükleri kanatlarına tekrar malik olup da melâike-i asumana iltihak için hep birden tayeran ve kendilerini nazarlardan nihan etseler şu gülşenâbâd-cihan düşünölsün ki ne hasretamız bir reng-i hazin bağlardı!

Kadınlar mader-i insaniyettirler. Kadınlar şiraze-i cemiyettirler. Kadınlar piraye-i medeniyettirler. Ricale medar-ı imtiyaz ve mübahat-i fazailin en büyüklerinden madud olan hubb-i vatan kadınlarla kaimdir. Çünkü efradda teşkil-i aile, takrir-i mesken, arzu-yı saadet-cuyanesi de kadınlarla daimdir. Kemalât-ı fikriye hemen bütün bütün kadınlar sayesinde denebilir.

Kadınlar umde-i sanayi ve bedayidir: Bir şair-i tabiatperestin en dilpezir şiiri bir kadının tarif-i hâl ve şanına dairdir. Bir heykeltıraşın en nazik eser-i sanatı bir kadının kemal-i tenasüb-i endamını gösterir. Bir musikiperverin en müessir nağmesi bir kadının

halet-i ruhaniyesini muhtırdır. Bir musavvirin en (21) sevimli levhası bir kadının ismet-i aşkperveranesini arz eder. Hatta bir levha-i tabiata da en ziyade revnak veren şey bir tarafında bir halet-i istiğraknûma ile bir kadının oturuşudur.

Kadınlar en güzel şiirlerin mülhimi.. en dilpesend hislerin muharriki.. belki bizzat şiirdirler. Kadınlar olmasa hiçbir millette edebiyat-ı âliye vücud bulmaz. Şark ve Garbın o büyük şairleri o meşhur edipleri yetişemez. Mesela İngiltere bir Shakespeare’e, Fransa bir Victor Hugo’ya malik olamazdı. İtikad-ı hakiranem budur ki bizde dahi edebiyat-ı sahiha kadınların bilfiil himmetiyle meydana gelecek. Çünkü ricalin elinde letafet-i asliye ve zarafet-i tabiiyesini kaybeden lisan-ı tahrir kadınlarımızdan zuhur edecek şairelerin, edibelerin zevk-i selimleriyle yoluna girecektir. Lâkin kadınları şimdilik teşvik hünerveran-ı erbab-ı kaleme aittir. Onun için muvaffakiyetinizi tebrik ve eserinizi takdir ederim.

İstinye – 28 Temmuz Sene 1301

(22) “Gözyaşları” İçin

Efendim

“Gözyaşları” ünvanlı eserinizin müsveddatını lûtfen göndermişsiniz, okudum. İşte iade ediyorum.

İstedığınız takriz tabiidir. Çünkü öyle bir risale tertib ve tahririndeki fikriniz esasen pek güzeldir. Müsaade etseydiniz tariz için de birkaç söz söyleyebilirdim. Belki yine söylerim. Fakat tashih dediğiniz şey elimden gelmez.

Gözyaşı ne mübarek şeydir ki mazlumiyetin şefii.. masumiyetin tesellisidir. İhlâs ve hakikatin tercüman-ı sıdk-ı beyanı gözyaşıdır. Vicdanın serveti onunla belli olur.. kalbin safveti onunla kaimdir.

Gözyaşı vesile-i nüzul-i rahmettir. Kendisi ise öyle bir rahmettir ki safa-efza-yı cân.. hayat-bahş-ı insaniyettir!

(23) “Ve cealna min’el-mâi külle şey’in hayy” buyurulmuş. Filhakika gözyaşı değil midir ki hazan-âlûd-ı elem ü ıztırab olan yürekleri taravetyab eder?

Cemal-i ismete bu cevher-i ulvîden ziyade yakışır ne vardır?

Sima-yı sevdayı maşuka-firib olacak bir haletle cazibedar etmeye gözyaşından başka hangi şey medardır?

Çehre-i yetimane bir letafet-i melekâne ile memzuc hüzn-i semavî – ki vuhuşa bile tesiri muhakkaktır – her biri bir dürr-i yetim tavsifine şayan olan katarat-ı sirişk ile peyda değil midir?

Gözyaşı değil midir ki şiir gibi.. musiki gibi – tesirâtı doğrudan doğruya ruha ait olan – bedayi-i ulviye erbabınca en samimi nakdine-i mükâfat.. en hayat-nevaz caize-i takdir olmak üzere telâkki olunur?

“Talîm...”de: “Bazen bir damla gözyaşı bir bürhandan kuvvetlidir.” demiştim. Ne kadar nakıs söylemişim! Eâlî-i hissiyatı.. eâzım-ı ihtirasatı gözyaşı kadar belâgatle tebyin edecek başka ne vasıta bulunacak?

(24) Şükûfte bir gülgonca-i letafet üzerindeki jaleleri bazen güzel bir çehrede gözyaşına benzetiyorlar.. hoşâ gidiyor. Soluk bir ruy-i melekânedeki gözyaşını bazen sarı bir gülde jaleye teşbih ediyorlar.. seviliyor. İşte böyle en lâtif, en nazik şeylere müşebbeh ve müşebbehün bih olmak meziyetini haiz olduğu içindir ki gözyaşı şairlerce pek muhterem.. pek mühimdir!

Hele ben o kadar şair değilken de – bilmem za’f-ı kalbimden midir.. nedendir – girye-amiz.. bükâ-engiz şeyleri pek severim. Onun içindir ki Üçüncü Zemzeme’deki:

En bükâ-engîzidir eş’ârdan müstahzırım
mısraıyla başlayan muhammese kail oldum.

Onun içindir ki “Voltaire”in: “En güzel eserler insanı giryebâr-ı teessür edenlerdir.” sözüne ziyadesiyle ehemmiyet veririm.

Vaktiyle “Mes Prisons”u tercüme heves edişim, (25) müellifi olan şair-i bedbahtı tasvir-i vukuatında daima giryan bulduğum içindir.

“Octave Feuillet”nin “Bir Kadının Jurnalı” ünvanlı hikâyesini sair birçok âsârına müreccah buluşum hikâyenin sonunda o fedakâr, o civanmert kadına – gehvare-i zîb-i safa olan yetimesine hitaben – “Evet! Yavrucuğum ağlıyorum.. lâkin giryeler vardır ki meleklerle gıpta-resan olur!” yollu söylettiği bir sözü girye-i yetiman kadar rikkat-aver bulduğum içindir!

Böyle bir eseri ben çıkarmalıydım. Çünkü sermayem çoktur. Buna siz muvaffak oldunuz. Hem de güzel yazmışsınız. İhtişam-ı elfaz, azamet-i efkâr merakına düşmediğiniz zaman zaten üslûbunuz pek lâtiftir. Tebrik ederim.

Hatırımda iken şunu da söyleyeyim: Herkesin ağlaması bir yolda değildir. İnsan vardır ki ağladığı zaman gözlerinden yaş yerine ateş (26) seyelân eder de görülmez.. nâleleri de sükût-ı muztarıbaneden ibaret olarak işitilmediği gibi. Ben de kendimi bunlardan addetmek isterim.

Giryân idi gözüm fakat âzâde-i dumû..

Yoktu lehimde nâle fakat nâle-bâr idim!
dediğim sahihtir yalan değil!..

Şimdi biraz da tarize dair söz söylemek zamanı geldi:

Evvelâ eser pek küçük olmuş. Niçin biraz daha büyütmediniz? Beyan ettiğiniz üç vakadan her birini – isteseydiniz – okuyanları bıktırmamak şartıyla tekml risale kadar tevsi edebilirdiniz.. çünkü kabiliyeti var. Saniyen ben o mukaddime-i mutasallifane-i fen-perdazaneden bir şey anlamadım. Masumane bir lisan, sade-dilane bir beyan gibi nakl-i macera-yı sirişk eden öyle ufacık bir risalenin başında birtakım ıstılahat-ı garîbe ve (27) tabirat-ı naşinide ile imlâ olunmuş o koca dibace-i hâce-i irâcenin ne işi var?

“Şiiri fenlendirmek veyahut fenne şiir katmak lâzımdır” fikr-i nevezuhuruna bir taraftar-ı ziiktidar olduğunuzu anlatmak veyahut “fیزیoloji” bilinmedikçe gözyaşından bahsolunamayacağı iddiasıyla meydana çıkabilecek muteriz mütefenninlere bir cemile ibraz etmek için mi bu iltizam-ı malâyelzeme düştünüz?

Edebiyat içinde iktizasına göre mesail-i fenniye dermeyan olunabileceğini kimse inkâr etmez. Fakat o iktiza izhar-ı fazilet ve hazakat, arz-ı dâniş ü hikmet gibi sırf hod endişane tekellüflerden berî olarak bir müddeaya vacibül-isbatı teyid, bir fikr-i lâzımüt-tenviri izah gibi bir faide-i ciddiye hizmet etmekle tahakkuk eder.

Mukaddimede münderic:

“Fیزیoloji gözyaşı hakkında henüz son sözünü söylememiş ise de bu mayiin gözlerin medar-ı aynda suhuletle dönmesi için şiddet lüzumu (28) ve fıkdanı halinde birçok emraz-ı ayniyyenin zuhur edeceği beyneletibba müttefikünaleyhtir.” fıkrası suret-i ciddiyede telâkki görecektir olsa âlemde ağlamak ne olduğunu bilmeyen ve en müessir faciâta bile tebessümâlûd bir nazar-ı lâkaydane ile bakmaya melûf olan handeperestan-ı bidilânı hiç olmazsa tıbben lüzumuna mebnî ara sıra azmayış-ı girye-i nabehengâma saik olmakla zahiren olsun caiz-i tavr-ı insaniyet göstermeye sebep

olabileceği bütün bütün faydadan hâlî değilse de “...” fırkasından kimlerin ne yolda istifade edeceklerini bilemem.

Hele hakkında birtakım tahkikat ve tedkikat-ı fenniyyeye girişmekle gözyaşını erbab-ı bukâya durgunluk îras edecek surette i’zam ettikçe eden o mukaddimenin sonunda: “Gözyaşı kadar küçük, gözyaşı gibi rikkat-engiz olan bu risalenin mütâlaası bais-i kelâl olmaz sanırım” demek – li külli makalin makam – kaide-i belâgatine muhaliftir sanırım.

Sanayi-i edebiyeden olan terdide bir nev-i diğer (29) ilâve eden bu neticeye mukabil gücenmeyeceğinizi bilsem:

“Bilemem eyleyecek girye midir hande midir?”
derdim.

Bir de Voltaire’in “Gözyaşı hüzn ve elemin lisan-ı hâlidir.” tarifi dediğiniz gibi nakıs değil belki “Gözyaşı sürurun da lisan-ı hâlidir ve daha sair birçok şey için gözyaşı dökülüyor.” demek zaidir. Zira “fizioloji” okumaya da muhtaç olmaksızın azıcık teemmül ile bilinecek hakayıktandır ki hiddet ve meserret gibi hâlâtın ifratında da gözyaşı dökülürse de ağlamak her hâlde netice-i hüzn ve elemidir.

Elhasıl ben sizin yerinizde olsaydım gözyaşı dediğimiz o ma-yi mübareğin – zulmette âb-ı hayat arar gibi – menbainı taharri veya menşeyini tahkik ile uğraşacağıma tasvir-i cereyanıyla iktifa ederdim.

Zatîâlinizi erbab-ı kalem içinde hasise-i zevk-i selim ve meziyet-i irfan ile temeyyüz etmiş hakayık-perveran-ı (30) edebden bilmeseydim mütâlaat-ı mesrudeyi öyle serbestane yazmaya cesaret edemezdim.

Edebiyat-ı hazıra-i Osmaniyeyi âsâr-ı kalemiyesiyle tezyin eden gençlerimizden birisi de sizsiniz. Neşr-i âsâr-ı müfideye ikdam ediniz ki feyzyab olasınız efendim.

İstinye – 3 Teşrinievvel 1302

✱

“Tebessüm” İçin

Efendim

Mektubunuzu aldım. Tarihini gösteremeyeceğim. Zira gösterirsem cevabının biraz ziyadece tehhür etmiş olduğu bedihî olarak anlaşılacak. Doğrusu hicab ediyorum. Fakat benim gibi fikren yorgun bir adamın böyle tehhüratta kusuruna bakılmaz. Hususiyle mektubunuzu alışıma mecbur olduğum tedavi ile her (31) türlü meşguliyet-i

ciddiyeyi terk ettiğim bir zamana tesadüf etti. Mamafih sizinle muhâtaba ruhumun en çok lezzetyab olduğu şeylerden olduğu için ondan bilkülliyeye mahrumiyetime nasıl olsa kail olamazdım.

Mektubunuzu azim bir memnuniyetle okudum. Gönderdiğiniz risale de başkaca istifademi mucib oldu. Riyakâr olmadığımı emin iseniz dinleyiniz: Hâme-i edebinize kail olan hiss-i mehasin sizi her mebhasda ufak ufak, fakat lâtif lâtif söyletıyor. Mesire-i tahayyülde muhterizane bir tavır ile keşf-i nikab ettirdiğiniz ebkâr-ı efkâr mamure-i tabiatın nim-karanlık vahşetzarlarında gizli gizli zuhuru beklenen esatir perilerini hatıra getiriyor ki nazar-ı tenasüb yâl ü bâlini tahkike münatıf olmadan evvel gönül müncezib-i hüsn ü ânı.. meftun-ı reftar ü edası oluyor.

Tebessümü pek güzel düşünmüş ve aşağıda ihtar edeceğim birkaç kusuru ile beraber pek de iyi yazmışsınız.. tebrik ederim.

(32) Mehaz-ı tasavvuru olan gözyaşları bundan daha süslü tasvir olunduğunu siz itiraf edince bu ondan daha hisli yazıldığını da Reşid Bey inkâr etmez sanırım. Zarafetli ağlayışla müsamahalı gülüş bir arada güzel bir tezat teşkil edeceğinden bu tesadüften erbab-ı mütâlaa ziyadesiyle memnun olsa gerektir.

Eseriniz hakkındaki mütâlaatıma sonra avdet etmek üzere mektubunuzdaki birkaç bahsin cevabını vermek isterim.

Hâmid Beyin Talîm-i Edebiyat'ta münderic:

“Kayd-ı mâzi ve derd-i istikbâl”

“Olmayınca gelir saâdet-i hâl”

beyti sadeliğe misal getirilmiş. Halbuki bazı zevat bunda hakikat bulamamışlar. Onun için fikr-i âcizaneme müracaat olunmuş.

Bahsolunan beyit – heyet-i mecmuası kır âleminin taayyüş-i lâkaydane ve hayat-ı mesudanesini (33) tavsif eden ve “Talîm...” de fikirce değil lâfızca sadeliğe misal getirilen – bir manzume içindedir. Manzumenin üslûbca sadeliği bir kere nazar etmekle anlaşılır. Lâfzen sade olan bir eserin fikren de sade olması iktiza etmeyeceği ise malumdur. Binaenaleyh zannediyorum ki itiraz bu cihete taalluk etmeyerek yalnız sözde hakikat bulunmadığına münhasır kalıyor.

Garip değil midir ki âsâr-ı fikriyeye itiraza her yerde herkes kendisini salâhiyattar addeder. Fakat itirazat-ı vakıaya burada eshab-ı âsârdan başkası cevap verecek olursa bazen “Senin ne hakkın var?” veyahut “Senin ne vazifen ki cevap veriyorsun?” diyebiliyorlar. Ancak ben Hâmid Beyin bir sözünü müdafaaya çalışırsam

kendisinden öyle bir hitab-ı itab işitmeyeceğimi ümid ederim. Onun için o bâbdaki mülâhazamı yazmaya cesaret ediyorum.

Şimdi dermeyen olunan itirazın muhikk olup (34) olmadığını anlamak için birlikte nazar edelim. Beytin fikrini müvafık-ı nefsülemr bulamayanlar şöyle mi diyorlar:

“Her türlü kuyuddan azade olan insan mesut olamaz. Olabileceği farz olursa bile âlemde böyle bir insan bulunamaz. Madem ki saadet umuma müstahsen ve mergub olan bir hâle nailiyettir bu bir vezaifin ifasına vabestedir. Vezaifi ifa ise insanı bin türlü alâik ile mukayyed kılar. Muvakkat bir zaman hâl-i istiğrakta bulunmak bir saadet addolunsa bile insan bu halinde kayd-ı maziden değilse de derd-i istikbalden azade olamaz.”

Evvel-emirde şunu beyan edeyim ki his ve hayale müstenid ve zevke raci olan kazaya-yı şiiriye hakikat-i fikriyece o kadar şiddetli muhakemata mütehammil değildir. Hatta mutabık-ı hakikat olan âsâr-ı fikriye zevk-i edebi tamamıyla mutayyeb ve memnun edecek meziyyattan mahrum oldukça manzum dahi olsa bunların şiir olduklarını kabulde erbab-ı (35) sanat tereddüd ederek fakat birer kıymet-i fikriyeyi haiz olmaları itibariyle yalnız âsâr-ı edebiyeden madud olacaklarını söylerler. Bendeniz de aynıyle bu fikirdeyim. Meselâ Kanunî Sultan Süleyman’ın:

“Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi”

mısraı şiiriyetçe bir meziyeti haiz değilken edebiyattan madudiyeti havi olduğu hakikat-i ulviyeye binaen kıymet-i fikriyesi içindir. Şu kadar ki böyle huşk olan hakikatler tevsi ve tezyin ve telvin olunmakla şiir halinde konulabilir. Gelelim bahsimize:

“Kayd-ı mâzi ve derd-i istikbâl”

“Olmayınca gelir saâdet-i hâl”

sözü üst tarafındaki beş beyit ile beraber sahranişinlik âleminin letaifini arz eder bir mükemmel levha-i edebiye teşkil ettiği için şiiriyeti haiz ve husul-i makbuliyete bu meziyyeti kâfi olmakla beraber zannolunduğu (36) gibi mugayir hakikat de değildir.

Malûmdur ki her cemiyet-i medeniyenin derece-i temeddünü nisbetinde efradının maddî ve manevî ihtiyacı efun olur. Bu ihtiyacat ekseriyet üzere mevhumattan ibaret iken ihtiyacat-ı asliye derecesinde bir ehemmiyet alarak ifası vacib şeylerden addolunur. İstihsalı emrinde erbabına türlü türlü vesait düşündürür, türlü türlü efâl ve muamelât ihtiyar ettirir. Düşünülen şeyler daima birtakım kuyud peyda eder ki müstakbele matuftur. İhtiyar olunan şeyler ekseriya birtakım nedamet tevliid eyler ki maziye racidir. İkisi de hâli bihuzur eder binaenaleyh ikisi de insanı – fikir ve kalbin bir

asayiş-i mükemmele iktiranından ibaret olan – saadet-i hakikiden hemen daima mehcür idi.

Halbuki sahra taayyüşleri böyle değildir. Ondaki ihtiyacat yalnız idame-i hayat edecek esbaba münhasır ve gayetle mahduddur. Fikirleri de taayyüşleri gibi sade olan, ahlâkları ise medeniyet netayicinden (37) olan fenalıklara bulaşmayan bahtiyar sahranişinlerde ifası nakabil ne ihtiyaç bulunabilir ki kendilerine bir dert olsun veyahut istihsali müşkül ne emel zuhura gelebilir ki yüreklerini muztarıp etsin?

Yiyeceği bir siyah kuru ekmeğe münhasır olduğu hâlde Cenab-ı Vahib-i hakikiye ansamimülkalb şükretmek derecesinde bir kanaatle mütehallik olan bedevîler içinde her bir aile toprağın biraz yerini karıştırırmakla bir iki senelik ihtiyacını istihsal ettikten sonra – fikri irade, bedeni takviye edecek mesai-i ihtiyarî-i tabiiye semeratı olarak – maide-i iştiyalarını arasına (Hâmid Beyin levha-i şiiirinde gösterildiği vechle) süt, yoğurt, bal, yumurta, av etleri gibi et'ime-i nefise ile de donatmaya muvaffak olursa bu ailenin maziye raci tefekkürleri olsa olsa o günkü muvaffakiyetlerinin emsal-i sabıkasını memnunane yâd etmekten, müstakbele müteallik endişeleri ise nimet-i hâzıranın devamını ellerinin ve kollarının yardımıyla Cenab-ı Hakkın inayetinden kemal-i emniyetle (38) istemekten ibaret olacağından bittabi vicdanları müsterih, kalpleri mutmain, fikirleri asude olarak saadet-i hakikiyeye nail olurlar. İşte mutabık-ı hakikat değildir denilen beytin fikri de budur.

Şimdi bu sade taayyüşle melûf sahranişinlerin toprak karıştırmak, sürü otlatmak, süt sağlamak, yoğurt yapmak, odun kesmek, av avlamak gibi işlerine de vazife nâmı verilecek ve binaenaleyh erbabı yine birtakım kuyud içinde itibar edilecekse o başka... Fakat bu derecesi zannımca felsefeperdazlıkta ifrat etmek olur.

Elhasıl insanları bu âlemde kayda düşüren, derde uğratan şey havayic-i asliye değil medeniyet netayicinden olan meşru ve gayrimeşru birtakım âmâl ve hevesat ile zaid birçok ihtiyacattır. Madem ki bunlar bedevîlerde yoktur onlar mesut addolunurlar.

Bendeniz de bir manzumemde:

(39) Çobanın hâline hased ki odur

Fârîğ in ü ân u bûd ü ne-bûd.

demiştim. Halbuki çobanın sürüsü var düşünecek, çarığı delinmiş yamanacak, kavalını düşürmüş bir başkasını tedarik edecek. Demek ki bu dünyada dünya ve mafihadan bihaber olan çoban da azade-ser değil. Demek ki bu âlemde ona da mesudiyet nasip olamayacak. Mütefelsifane nazar olunursa belki öyle çıkar. Fakat şairlerin kayd u derd addettiği şeyler bunlar değil bütün bütün başka birtakım ahvaldır.

Bu bahsin bu kadar tafsile, teşrihe hakka ki değeri yoktur. Öyle iken niçin bu kadar söylendim bilmem. Her hâlde maksadım mükessirane cevaplarım ile sizi usandırıp badema bu yolda itirazat ve mütâlaat beyanında cesaretinizi kırmak değildir.

*

Bendenizin olan “Yâd Et” manzumesini (40) beğenmişsiniz. Bence de zararsızsa da öyle hayran olacak bir şey değildir. Bir meziyeti varsa o da galiba hazin olmaktan ibarettir. Ben âsârımın pek çoğuna en ziyade o sıfatı, o hâli vermeye çalışırım. Zaten eşârda en sevdiğim samimi.. yani ahval-i kalbiyeyi havi olanlardır.

*

Edebiyata dair mübahase ettiğiniz bir zat taraftarı olduğunuz tarz-ı edebi tervic ve neşr yolunda bendenizin pek kayıtsız bulunduğumu söylediğinden bahsediyorsunuz. O zat her kim ise elbette “Talîm-i Edebiyat”ı, onun zuhuru üzerine gazetelerde cereyan eden mübahasat ve mücadelâtı ve en sonra meydana çıkan “Takdir-i Elhan”ı merak etmiş okumuştur. Öyle olduğu hâlde neşr ve tervic-i meslekte kayıtsızlığımıza nasıl hükmediyor?

Kendisinin benden beklediği şey mütemehdiyane birtakım evza ve harekât.. müteazzımane birtakım (41) tehdidat ve tahakkümat ile cihangir-i edeb olmak için bir vasıta-i neşriyat peyda etmek ise o bendenizin elimden gelmez...

Bununla beraber bizim tarz-ı edebî hakayıkı erbab-ı heves ve istidada zor ile kabul ettirilecek mertebeden âlidir.

O hakayık şimdilik umumiyetle bilinemiyorsa buna sebep hüsn-i tabiat denilen (hiss-i bedayi hassa-i celilesiyle) – ki sanayi-i nefisenin ruhudur – aramızda henüz istenildiği kadar feyz-nisar-ı intişar olamamaktan ibarettir.

Burada yetişmekte olan genç ediplerle beraber sair memalikte kendi kendilerine peyda olan Halid Ziya Bey ve zatîâliniz gibi erbab-ı edebî hakikat ve tabiata, yani dünya kadar kadim olan belâgatın lisan-ı Türkîde nev-inkişaf olan kavaid-i sahihasına muvafık eserleri çoğaldıkça ve bir taraftan bunlara dair arasına edibane ve hakimane muahezeler meydana çıktıkça halkın hüsn-i tabiatı tevsî ederek – zaten kemal-i şaşaa-i istikbali emin (42) olan – edebiyat-ı cedidenin az vakit içinde herkesçe karin-i râğbet ve itibar olacağı şüphesizdir.

Halid Ziya Bey'in Mensur Şiirler'ini elbet görürsünüz. Bakınız işte o yeni ve güzel bir çığırdır. Hakiki şairliğin failât-nüvislik demek olmadığı hakikat-i ulviyesi aramızda bilinmeden evvel hiçbir kimse "Mensur Şiirler" nâmıyla öyle birtakım bedayiın tasvirine cesaret etmek şöyle dursun hatta tasavvuruna kudretyab olabilir miydi?

Vakıa bazı mutasallifin-i edeb o nâma itiraz etmek isterlerse de zannederim ki o nâm altında çıkan o güzel şeyleri beğenmemek ellerinden gelmez. O hâlde yalnız ünvanı için bir güzel esere itiraz etmek beyhude bir tekellüf değil midir?

Halbuki öyle nevine mahsus bir üslûp ile ufak ufak ve dağınık bir surette tasvir olunan bedayi-i hayaliyeye zevk-i edebce en çok yakışan, en çok (43) muvafık düşen nâm yine sahib-i bedayiın ittihaz ettiği "Mensur Şiirler" ünvanıdır. Halid Ziya Bey'i tahtie değil tebrik etmeli ki edebiyat-ı Osmaniye ilâve ettiği o nev-i bedî ile beynel-üdeba bir mevki-i imtiyaz ihraz etmiş oldu.

İhtimal ki ünvanı kabul etmemekle beraber yazılan şeyleri de beğenmeyen bulunsun.. bunlara karşı biz bir şey diyemeyiz. Yalnız şunu ihtar edebiliriz ki hâdisat-ı tabiatın bize irae ettiği muhtelifût-tabâyî eşkal ve ahvali temaşadan türlü türlü teesürat ve hissiyat ile bâlâ-rev-i istiğrak olmak hastalığı (bazıları öyle tevcih ederler de onun için) kalb-i beşerden zail olmadıkça o eşkâl ve ahvali bize renk ile, sada ile, lâfız ile taklit ve tasvir eden şeylere meyl ve muhabbetten kendini alamayacak insanlar da bulunabilir. Onun gibi muhtelifül-eşkâl olması tabiî olan edebiyat içinde Mensur Şiirler'i beğenip sevecek adamların da vücudu mülâhazadan baid tutulamaz. Ancak kalbin hastalığı zannolunan (44) teessürat-ı ruhaniye her zaman bir hâlde değildir. Meselâ bir garip kuşun feryad-ı şaikanesi bugün sizi ağlatırken yarın taciz etmeye başlar. Kezalik bir tulû levhası dün sizi mest-i istiğrak etmiş iken bugün sabah olduğunu ihtardan başka bir şey yapamaz.

Lâkin ben yağmur yağdığı vakit tabiatın bir kisve-i mateme bürünerek arzettiği hâl-i iğbirarı temaşadan daima müteessir olduğum gibi o hâli tasvir eden şiir-i âtiyi de daima seveceğim:

Girye-i Tabiat

"Sema-yı sahrayı kesif bir sût-re-i matemî istilâ etmiş, etrafı hazin bir zulmet kaplamış, derin bir sükût içinde bârânın aheste aheste sukutundan başka bir şey

işitilmiyor; şems bulutlar arasında o derece kesif görünüyor ki bir perde-i sirişk altındaki gözleri andırıyor.

Mevcudat, matem-i tabiata karşı hazin hazin sükût ediyor. Sema giryelerini saçmakta devam ediyor. Tabiatın şu hâl-i melâl-engizi beni meclûb etti. Sıklet-i bârân altında dallarını sarkıtmış olan bir ağacın altına (45) oturdum. Gözlerim sahranın manzara-i ye's-âmizini müştakane dolaştı. Kalbimde bir memnuniyet-i hazîne hissediyordum. Mevcudatı benimle beraber girye-nisar-ı ye's görmekte garip bir lezzet buldum.”

Uşşâkızade Halid Ziya

Zevk ve his ve hayale ait olduğu cihetle şiirden başka bir şey olamayan bu sözler muntazam olduğu gibi manzum dahi olsaydı elbette daha ziyade sevilirdi. Bu hakikati inkâr edemeyiz. Lâkin bu timsal-i mükemmelin arzettiği hayali teferruat ve tetimmatından hiçbirisini feda etmeyerek vezin ve kafiye çerçevesi içinde almak müteazzir olmasa bile ne derece müteassir olacağını düşünmelidir.

Ekseriya her beyti bir başka şeyden bahseder ve tabir-i diğerle her nağmesi bir başka havadan çalar gazeller söylemeye melûf şairlerle yeni yolda şiir yazmak – serbâzî-i şairane nâmına olarak âlûde-i hata elfaz ile fikir ve hayalce hiçbir vakit şayan-ı kabul olamayacak surette iltizamî garabetler, tuhafliklar (46) göstermekten ve üç beş kıtaya müfrez manzumenin kafiyelerini çapraz düşürmekten ibarettir – zannında bulunan bazı şuyûrlar bahsettiğim güçlüğü düşünemez veya düşünmek istemezler.

Vakıa bir vakitten beri bizim genç şairlerimizden birtakımı gazel yolunda olmayarak bir maksada raci ve bir fikri takib ve tevsî eder manzumeler nazm u neşr ediyorlar. Bunlara esasen diyecek yoksa da ekserisi fikren kanaat-bahş-ı vicdan olacak surette bulunmadığından okurken insan bayağı müteellim oluyor.

Çünkü her ne kadar âsâr-ı edebiye.. hususuyla sırf şiir olan şeyler zevke ait olduğu cihetle bunlarda mantık mültezem değilse de – nazmen olsun nesren olsun – alelîtlak tasvir-i meramda tâbi olacağımız bir gizli mantık vardır ki o da her bir eserin mevzuu olan fikr-i esasîye iltihak edecek bir hayli teferruat-ı efkâr içinde en çok fayda-bahş olanlar hangileri ise onları intihab (47) ile fazlasına iltikab etmemek ve bunları da mültezem olan fayda ve tesiri tamamıyla hasıl edecek bir tertipte sırasıyla irad eylemekten ibarettir.

Meşahir-i Şark ve Garbın âsâr-ı nesriye ve nazmiyesini hep bu tarife muvafık bulduğumuz hâlde bendeniz gibi “geldi kafiye.. gitti safiye” takaza-yı acz-ihtifasına ikide birde uğramaktan dolayı târ ü pûd-ı kelâmı duçar-ı teşviş etmekten vareste

kalamayanların şiirlerinde lâfzen ve mânâden birtakım haşviyyat ve zevaid ve tekrirat bulunmakla beraber esas mevzuun yine hakkıyla ve lâıykıyla tevsi olunamadığı ve hususıyla bunlarda serd olunan efkârın tertib ve inşa-yı mantıkîden bütün bütün baid bulunduğu lâlettayin bir tanesinin nesre tahvil ve tahliliyle anlaşılır.

Burada bu tafsilâta gitmekten maksadım hakkıyla şiir yazmaktaki müşkülât-ı takatfersayı daima derpiş etmeleri lâzım gelen erbab-ı heves güzel bir hayal buldukları zaman onu vezin ve kafiye ile “hebaen mensur” edecekleri yerde nesren hüsn-i tasvir ile şiiriyetlerini (48) muhafazaya himmet etseler daha hayırlı olacağını anlatmaktır. Bu bahse sebep de “Mensur Şiirler”dir.

Şimdi “Tebessüm”e avdet ediyorum: Pek iyi hatırımda değilse de galiba yine size yazdığım mektuplarımin birinde “tarz-ı cedid-i edebın muhassehatını umuma takdir ettirecek vesaitten birisi de edebiyat-ı garbiyeden bazı numuneler tercüme ve neşr etmek olduğunu” söylemişim. Halbuki bugünkü günde “Mensur Şiirler” – “Sefile” – “Gözyaşları” – “Eurera” ve sizin “Tebessüm” gibi tercüme değil telif yolunda hacmen küçük ve fakat arzuya ve ihtiyaca muvafakati cihetiyle nef’an büyük olan eserler yazılabilirken artık tercümeye o kadar ehemmiyet vermeye lüzum kalmadığına kail olmak istiyorum.

Vakıa Avrupa edebiyatında görülen vüsat-i fikir ve hayal ve hususıyla hikâyelerindeki teşaub ve ihata-i vukuat bizim kendi malımız olan edebiyatta nadir (49) görülüyorsa da bunların tarz-ı tasavvur ve tasvirleri bize göre nasıl olsa yabancı görünmekten hâlî bulunmadığından düşünmek ve yazmak için melûf olduğumuz tavr-ı millîye ve tabir-i diğerle şive-i lisan-ı Türkîye tamamıyla muvafık olmak üzere icad ve taklit suretiyle telifen yazılan şeyler mevzu itibariyle mükemmel olamasa bile yine elbette Garb edebiyatından tercüme ve naklolunan âsârın pekçoğuna müreccah tutulmak lâzım gelir. Zira eğer dikkatimde yanılmıyorsam Avrupalılar gibi düşünüp onlar gibi yazmaya yeltenmek seyyiesiyle nevhevesan-ı edebimizden ekserisinin – hususıyla bu yakınlarda – yazdıkları şeyler adeta meal ve mefhumu anlaşılabilir bir hâle gelmiştir. Bu hâlin devamındaki vahamet ise muhtac-ı izah olmadığından bunun önü alınmak için nevhevesan-ı erbab-ı kalemin iyi kötü telif ile işigali tercümeye tercih etmeleri vacibattandır sanırım.

Bu fikirce “Tebessüm”ü esasen pek kabul ediyorum. Yazılışını da yukarıda dediğim gibi hakikaten (50) güzel buluyorum. Mamafih itiraz olunmaktan da salim göremiyorum.

Ezcümle ve dercinin ol “Başlamazdan evvel bir iki söz” cümlesindeki “başlamazdan” tabirini hiç işitmediğim gibi kaideye de muvafık bulamadığımdan beğenmiyorum. Doğrusu “başlamadan” olmak lâzım geldiği sizce de elbette meçhul olamayan bu yanlışı istimal etmekteki sebep seyyie-i ülfetle müsamahadan başka bir şey değildir. Nitekim sakameti muhtac-ı beyan olmayan “zannedersem” terhib-i garibini pekçok kaideşinaslarımızın hemen daima kullanmaları da saika-i melûfiyetle müsamahadan başka bir sebebe hamlolunamaz.

Birdenbire lâfza iliştigimi görüp de şevkiniz kaçmasın. Sair birçok emsalinden sarf-ı nazar edeceğim bu tabir hatasını evvel-be-evvel ihtar külfetini ihtiyar edişim kaideyi terke mecbur olmadığımız yerlerde merî tutmakla mükellefiyetimizi anlatmak içindir.

(51) Mukaddimede: “Mustafa Reşid Bey’in ‘Gözyaşları’nı gördüm; gönlümde bunu tanzir etmek arzusu uyandı.” denilmiş.

“Uyanmak” burada bir tabir-i mecazî oluyor. Böyle mecazâtın makbuliyeti derece-i istikameti ile mütenasiptir. O istikametın mizanı da masruf olduğu mânâ-yı keyfî ile asıl mânâ arasındaki münasebetin tamamıyetidir. Uyanmak hakikatte bir vücud-ı nâimin hâlet-i nevmden ıslahıdır. Mevcud olmayan bir şey nâim olamaz ki hatta uyanabilsin. Şimdi uyanmak tabiri mecazen her hangi şey için kullanılacak ise onun evvel-emirde mevcud olması, mertebe-i sâniyede dahi nevme şebih bir hâl içinde bulunması lâzım gelir. Bu takdirce “bahar uyandı” demek doğrudur. Çünkü toprakta zaten mevcud olan kuvve-i nâmiye eserini göstermek için zuhur-ı hararet-i şemse muntazıran uyur gibi bir hâl içinde bulunuyor. Şimdi size sorulsa ki “Gözyaşları” çıkmadan evvel “çıkamazdan değil ya!” tebessüm ismiyle böyle bir risale yazmak hatırgüzarınız (52) olmuş muydu? Muhakkak ki “Hayır!” diyeceksiniz. Öyle ise zaten mevcud olmayan bu arzu gönlünüzde uyanmamış belki peyda olmuştur. Öyle değil mi?

“Böyle ufak tefek şeylerle de uğraşılır mı?” gibi bir sözle bendenizi hatta gıyaben bile muaheze etmezsiniz sanırım. Her lisanda yazı yazan çoktur. Hele bundan sonra bizde daha ziyade çoğalır. Fakat her yerde olduğu gibi bizde de o pek çok erbab-ı

tahririn pek azı muvaffak ve bihakkın meşhur olarak diğerlerinin nâmı kâle alınmak için eserlerinin kâbından bir türlü infikâk edemez. Bu neden böyle oluyor?..

Umur-ı âlem ekseriya tâlie, tesadüfe menuttur. Ancak sanat erbabının mürur-ı ezman ve a'sâr ile takarrür-i iştihar-ı ciddilerinde tâliin hiçbir tesiri, hiçbir lütfu yoktur. “Raphael” her hangi zamanda, her hangi yerde, her hangi aile içinde zuhur etmiş olursa olsun bugünkü günde yine bir “Raphael”dir.

İngiltere’nin hangi kasabasında ne suretle neşet (53) ettiği hâlâ İngilizlerce dahi muhtelefunfih olmaktan kurtulamayan ve hatta şekil ve heyeti bile mazbut ve malûm olmayan “Shakespeare” yine bugünkü gün bütün dünya için bir “Shakespeare”dir.

Bir sahib-i sanatın hâlde takdir olunamayan kıymet-i hüneri istikbalde elbette bilinir. Mesele sanat ve marifet gösterebilmektedir. “Raphael”ın yaptığı şeylerin türüsünü başkaları da yapmış.. fakat yapamamış! “Shakespeare”in yazdığı şeylerin türüsünü başkaları da yazmış.. fakat yazamamış!

Fransa şairi “Leconte de Lisle”in bu defa encümen-i edebe kabulünde irad ettiği nutku ve buna “Alexander Duma” tarafından verilen cevabı elbette mütâlâa etmişsinizdir. Cevabın evvelinde “Victor Hugo”ya dair münderic olan aşağıki sözler her heveskâr-ı edeb için şayan-ı dikkat ve ibret değil midir?

“Bir suret-i beligâne ve mutmainane ve hakimane olarak senagüzarı olduğunuz zatın hakkınızda (54) yalnız şairlikçe değil mütercim sıfatıyla dahi pek büyük bir ihtiramı vardı. Kendi lisan-ı maderzadlarında mütâlâa ettiği “Hommer”den “Dante”ye ve “Juvenal”den “Shakespeare”e kadar müntahab ve makbulü olan şairleri – her türlü esrar-ı sihrbazanesine vâkıf olduğu! – Fransız lisanında dahi söyletmek hakkını Victor Hugo size münhasır bilirdi.”

Demek ki Victor Hugo’yu Victor Hugo eden meziyyattan birisi de lisanının her türlü esrar ve dakayık ve gavamıza zivukuf olması imiş. Biz hiçbir vakitte Victor Hugo derecesinde bir edib olmayacağımızdan bizim için lisanımızın kâffe-i esrarını bilmeye lüzum yoksa da hiç olmazsa “uyumak – uyanmak” gibi kelimelerin mecazen istimalindeki şerait-i makbuliyeti olsun düşünüp bilmekliğimiz iktiza eder.

“Gözyaşları” için müellifin arzu (55) ve ısrarıyla yazdığım makalede “Hayret ve meserret gibi hâlâtın ifratında gözyaşı dökülebilse bile ağlamak her hâlde netice-i hüzn ve elemdir.” demiştim. Bu ifadede ne demek istediğimi Mustafa Reşid Bey anlamak

istememiş olmalıdır ki yanlış bir mukabelede bulunmuştu. O müsamahalı anlayışa siz de mi iştirak ediyorsunuz ki “Bir gözyaşı hüznün ve kederi yahut büyük bir meserreti ima edebilir. Ancak...” diyorsunuz.

Ben yine tekrar ederim ki hâl-i mesruriyet müntic-i hüznün ve rikkat olacak derece-i ifrata varmadıkça sirişk-engiz olamaz. Dahhâk-ı bittabi olan insan için girye de tabî bir keyfiyet olduğundan “Kalp müteesir ve mahzun olmadıkça gülerken ağlanamaz.” hakikatini her insan vicdanına müracaat ettiği gibi bilâtereddüd teslim eder. Aksini iddia ise beyhude bir tekellûf ve tasallüften ibarettir.

Mukaddimenin: “Yakın vakitlere kadar fen nazarında tebessüm dimağın müteessir olmasından ileri geldiği zannolunurdu. (56) Fakat şimdi keşfolundu ki dimağa taalluk etmeksizin yanında mevzu olan ve bulup tesmiye edilen uzv-ı hissiyat ve tesiratin inikasıyla ihtizar ederek adelâtın harekete gelmesi, dudakların nezaketle ayrılmasından ibarettir.” fıkrasından dolayı mektubunuzda: “Tebessümün fen nazarında mahiyeti üzerine söylediğim iki söz malûmatfuruşluk etmek için değildir. Bunu adam herhangi bir lûgat-ı fenniyeye müracaat etse anlayabilir. Maksadım nazirenin ezher-cihet aslına muvafık olmasıdır.” diyorsunuz.

Madem ki nazirenin aslına her cihetle muvafakati mültezemdir.. Bari siz de “Voltaire”ın bu bahislere münasebeti olan: “Hande alâmet-i şâdîdir.. girye nişane-i ıztırab olduğu gibi. Kim güldüyse bundan şüphe etmez. Gülmeye esbab-ı metafizikiye arayanlar beşuş olmayanlardır. Gülmeyi icab eden bir nev-i şâdînin ağızdaki onuç adeleden birisi olan adele-i zikuvvematikiyyeyi kulaklara doğru niçin çektiğini (57) bilenler de allâmedirler.” ifadat-ı tahakküm-amizini nakl ile bir âlâ cerh-i vird etmeliydiniz!

Yukarıki itizarınız mukaddimenin fıkra-i fenniyesi hakkında bendenizce esasen diyecek bir şey bırakmıyor. Yalnız tarif ve tevcih-i fennîden hakkıyla istifade olunmak için şu birkaç şeyin de izahı lâzım değil mi?

1. Ağzın adelâtı hiddet halinde de hareket eder ona da gülmek mi diyeceğiz?
2. Birbirinden nezaketle ayrılmaksızın dudakların kulaklara doğru çekilmesine fennen tebessüm denilemeyecek mi?
3. Bu leb denilen uzva inikas eden hissiyat ve tesiratin dimağa hiçbir taalluku olmadığını fen bize nasıl isbat edecek?

Mukaddimeyi geçtik...

“Tatlı Tebessümler”den birincisinde hâl ve vaz’ı tarif olunan delikanlının çehresinde celâdet ve safvetle mümtezic bir letafet bulunduğu söyleniyor. (58) Bana kalsa celâdet ve safvet halleri bir çehrenin bir anda irae edebileceği hasaisten değildir. Çünkü safvet hali simanın küşayış ve inbisatını.. celâdet ise bu sıfatın aksini mucib ve “lâyectem’an”ı tahattur işte burada pek vacibtir. Binaenaleyh celâdet yerine metanet kullanılsa münasibdir.

Yine bu fıkra da denildiği gibi bir adamın gözlerini diğerlerinin enzarına tesadüf ettirmek kaideyi bir söz değil. Azıcık teemmül ettiğiniz gibi ihtarımı kabul ile ibareyi tashih edersiniz.

Bu fıkra da üç şahsın tebessümünden bahsolunuyor ki bu şahıslardan ikisi delikanlı ile maşukası oluyor. Bunlar birbirini sevdiklerinden tarif olunduğu vechle gülüşleri faslın ünvanındaki vasfa muvafık yani tabirinizce tatlı olabilirse de üçüncüsü – ki delikanlıya karşı maşukasını istirkab eden diğer bir kızdır – memnuniyetle değil rekabet gibi bir hiss-i elim-i cangüzar ile gülmüş ve tabir-i diğerle öbürlerinin tebessümatına mukabil bu da bir zehr-hand-i infial izhar etmiş (59) olacağından bu tebessüme olsa olsa acı demek lâzım geleceği ve asıl ehemmiyet de bundan olduğundan bu fıkranın “Acı Tebessümler” sırasına nakli iktiza edeceği indelmülâhaza malûm olur sanırım.

Bu fasılda ikinci ve üçüncü ve dördüncü fıkralar mübalâğadan ârî olarak gayet lâtif bir surette tahayyül olunduğu gibi tasvirleri de fikirlerindeki letafetle mütenasip olduğu için ziyadesiyle hoş gitti. Bunlara da birer şiir diyemeyecek miyiz?

“Acı Tebessümler” faslında birinci fıkra ne kadar iyi tahayyül olunmuşsa o kadar da mahirane yazılmış. Yalnız harisa-i intikam olan kızın nihayet-i fıkra da kendi kendine söylediği: “İntikamımı alacak, bu zavallı kızı da kurtaracağım.” sözü kendisinin biraz evvel izhar ettiği (bir şeye karar vermek halini müşir) hareketle muvafık düşmek için sadece “Evet... Bu zavallı kızı da kurtarmış olurum...” suretine tahvil olursa daha tabî.. binaenaleyh daha şedid ve müessir olurdu. Çünkü maksad-ı aslî olan intikam-ı (60) şahsiye kız daha başını salladığı sırada katiyyen ve şediden karar vermiş olacağından bu kararı lisanen tekrar etmesine kat’a mahal yoktur. Tekrar ederse kararında bir zaaf ve tereddüt ima etmiş olur. Ancak kendi intikamını almakla diğer kızı da kurtarmış olduğunu ikinci derecede düşünmüş ve bunu karar verdiği cinayetin vicdanınca tahfif veya imha-yı mesuliyetine medar görmüş olacağı için tekid-i karar yolunda yalnız bu ciheti lisana getirmesi tabî bir keyfiyettir zannolunur. Bilmem siz ne dersiniz?

Bu fasıldaki ikinci fıkra hoşuma gitmedi. Bunda biraz tercüme şaibesi de görülüyor. Esasen beğenmediğim bir şeye dair mütâlaam olsa bile yazmayı istemem. Yalnız fıkranın havi olduğu bir muhavere içinde tesadüf ettiğim ve birdenbire “Que voules-vous que le fasse cela?” kelâm-ı ecnebisinin tercüme-i garbiyesi sandığım “Bunu ne yapayım istiyorsunuz?” ibaresi Türkçedir denebilse bile bizim İstanbul şive-i tekellümüne hiç tevafuk etmiyor. Madem ki âsâr-ı edibaneniz (61) İstanbul’da basılıp her yerden evvel ve her yerden ziyade burada okunuyor.. telif ve tercümesine himmet ettiğiniz âsâr-ı nefiseyi yazarken lisanın ve hususuyla buranın tarz ve şivesini merî tutmanız lâzımdır ki o âsârı mütâlâa edenlerin istifadeleri bu cihetçe nakıs kalmayarak edep ve irfanınıza minnettarlıkları mükemmel olsun.

Bendenizce ibareden yalnız “istiyorsunuz” kelimesi hazf olduğu gibi şivesizlik de bertaraf olur. Zaten mânen de o kelime zaid değil mi ya?

Bundan sonraki fıkroda melâneti tarif olunan edille-i muhtale gibi – reng-i hüsn-i suveri ile setr-i melânet ve sıdk-ı hulûs-ı calî ile ihfa-yı sıfat-ı şenaat eden ve dünyada vücudları değil hatta tahayyülleri bile arzu olunmayan – şeytan-firibler bir sanat ve maharet-i muhayyirane ile her türlü evza ve harekât ve hissiyatı takliden izhara muktedir olduklarından (62) istedikleri zaman en melekâne tebessüm veya en meyusane zehr-handleri dudaklarında.. en masumane ve mazlumane giryeleri gözlerinde.. en âşıkane ve sevdaperverane mahzuniyetleri çehrelerinde irae edebilirlerse de bu vesait-i taglit ve iğfali makas-ı habisiyelerini istihsal edinceye kadar istimal ederek ondan sonra tebessümleri haliül-izarane kakhaha-i şematetkâraneye, mahzunlukları maskara maskara çehrelerini eğip bükmeye tahavvül eder.

Yazdığınız fıkradaki melune de madem ki biçare delikanlıyı ibtida key tebessümleriyle dâm-ı iğfal ve ihtiyaline düşürdükten sonra zîr-i pâ-yı tahakkümünde ezmiş bitirmiş oluyor mahkûm-ı makhurunu nihayet öyle nefret-aver-i kulûb-ı âlemiyan olacak bir surette hanesinden dışarı tard ve def ederken tabîî olarak yapacağı bir şey varsa o da ikmal-i denaet ve esaet için arsız arsız kakhahalarla gülmekten ibaret olabilir. Yoksa dediğiniz gibi sakine izhar-ı tebessüm etmesine hiç mahal bulunamaz. Zira kalb-i beşerin (63) nutk ile tercümeye muktedir olamayacağı seri ve dakîk hissiyat-ı lâtife veya infialât-ı şedidesine tercüman-ı bediül-beyan olan tebessüm gibi nazik bir hâlî fıkranın sonunda tarif olunduğu derecede galiz ve kaba bir muameleye terdif etmek tabiatın bütün bütün haricinde görünür.

Bunu takib eden fıkralardan birincisi hiç fena olmadığı gibi diğerleri ve hususıyla son fıkralardan evvelki makale o kadar tabî, o kadar güzel, o derece lâtifdir ki okuduktan sonra beni bir hayli düşündürdü.

İşte “Tebessüm” hakkındaki mülâhazatım burada bitti.

Söze hitam vermeden evvel bir daha tekrar edeyim: Ufak tefek bazı kusurlarıyla beraber risaleniz kütüphane-i edebiyat-ı milliyemize bir yadigâr-ı kıymettar olmak üzere vaz ve ihda olunmaya lâyıktır. Bence hakikaten güzel yazıyorsunuz. Şiir ve edebın bir sanat-ı âliye olduğuna ve böyle bir sanatın her türlü ihtimamata liyakati bulunduğuna kani olarak o fikir ile yazmaya dikkat (64) edecek olursanız birkaç sene zarfında akran ve emsalinize gıptabahş olacak derecede terakkiyat-ı külliyeye nail olursunuz.

Risalenin bazı mahallerinde sürh ile yazılan tashihat pek cüzî.. pek âdi şeyler olmakla beraber ibkâları reyinize vabestedir. Bâkî Cenab-ı Hak feyz ve irfanınızı müzdad buyursun efendim.

İstanbul – 5 Mayıs Sene 1303

✱

Menemenlizade Tahir Beyefendiye

Efendim

“Elhan”ınızı kemal-i memnuniyetle okudum. Nefs-i hakiraneme raci olmak üzere uhdenizde tevehhüm ettiğiniz hakk-ı üstadaneye riayeten mecmuanızı kablettab manzum bir mektub-ı mahsus ile bendenize göndermeye tenezzülünüz hukukperverlik gibi insaniyetin (65) muhtac olduğu bir faziletle tereffu-i kadr-i edibanenize delâlet edeceği için sezavar-i teşekkürdür.

Edebiyat-ı Osmaniyeye mingayrihaddin hizmet yolunda vâki olan mesai-i ahkaranemi takdiren ve taltifen mektubunuzda bezl ettiğiniz senalar ıtradır ki mertebe-i istihkâk-ı kemteranemden zemine nisbet sema kadar âlâdır.

Bu hakikati burada da söyleyişim bir mahviyet-i caliyede bulunmak maksadıyla olmadığı gibi şiir ve inşaca heveskâr-ı teferrüd olanları memnun etmek için dahi değildir. Herkes kendi mahiyetini, kendi mertebesini herkesten evvel, herkesten iyi bilmek lâzım gelir de onun için!

Elhan’ınıza dair bir mütâlaaname yazmaya başladım. Mütâlaatım eserinizle birlikte bastırılabilir surette muhtasar olur zannediyordum. Halbuki yazdığım şey – yine Elhan’ın gönülde ikaz ettiği bazı hissiyat üzerine – sonbaharın bir ufak tarifıyla başlayarak ve umumu birtakım mesail-i edebiyeye taalluk ederek bir hayli uzadığı gibi

elân da bitmediğinden ve o mütâlaat ile beraber eseriniz tab'da bir iki tertib (66) daha artmak ve ondan dolayı tarafınızdan ziyade masraf edilmek lâzım gelerek bu cihetle sizi ızzar ve hususuyla mütâlaanın hitam-ı tesvid ve tebyizine kadar duçar-ı intizar etmeyi istemediğimden şu varakpare-i hakiranemle mecmuanızı iade ettim.

Bahsettiğim mütâlaatı da ya bir mecmua-i edibe ile neşr veyahut ayrıca bir risale olarak tab ettiririz.

Umarım ki Elhan şevkaver-i erbab-ı vicdan olduğu gün mütâlaat-ı hakiranem dahi neşr olunmuş bulunur.

Mecmuanızın ekser mündericatını eşvak-ı kalbiyeye dair ve lâtif buldum. Tuyur-ı nagamkârın yekâhenk gelen terennümat-ı şaikanesi tekrarlar hüsn-i tesirden hâlî kalmadığı gibi şairlerin de ezvak-ı muhabbete dair hem-tavır görünen ve fakat his ve hayallerince rakik ve dakîk farklarıyla yine birbirlerinden ayrılabilen güzel şiirleri de ne kadar çok olsa yine seviliyor.

Eşârınızdan bazılarının tasavvur ve tasvirlerine mütaallik mülâhazat-ı hakiranem ileride görülecek (67) olduğundan şimdilik eser-i lâtifinizi halisane tebrik ile iktifa ederim. Bâkî Cenab-ı Hak feyzinizi müzded etsin!

İstinye – 19 Teşrinisâni Sene 1301

✱

Bir Mecmua-i Eşâr İçin

Baharın ilk handesine.. mehtabın ilk cilvesine karşı demsaz-ı şevk ü şegaf olan anâdil-i ter-agazenin yeşilliklerden zuhur ile mailiklere suud ederek renk-amiz bulutlara karışıp giden esvatı masnu da olmasa hakikate mutabık ve alelhusus tabiata lâayık olduğu için ne kadar hoş a gider!..

Hevesli bir gencin hünersiz terane-i şairanesi de tekellüften vareste ve fakat hakikat-i hissiyata peyveste olduğu için yeni yetişmiş bülbüllerin unfuvan-ı rebîa müsadif terennümatına benzetmek isterim.

Müsveddatı manzurum olan bu mecmua-i eşâra (68) “Esvat-ı Bülbül” nâmı yakışabileceğini bu mülâhazaya mebnîdir ki söyledim.

İstinye – 8 Mayıs Sene 312

✱

“Fazilet ve Asalet” Nâmındaki Eser İçin

Faziletperver Beyefendi

Eser-i muteber-i âlinizi mütâlaa ettim. Fazilet-i zatiyenin fihamet-i nisbiyeye rüchanını berahin-i akliye ve delâil-i tarihiye ile isbat buyuruyorsunuz. Bu himmet-i fazılane ve gayret-i asılaneniz faziletperverlikte müstaid-i ihraz olduğunuz rütbe-i ulviyetin rahşende bir nişan-ı iftiharıdır dense sezavardır.

Filhakika âsâr-ı marifet ve evsaf-ı liyakatleriyle insaniyete şerefbahş olan eâzım-ı ümem aglebiyet üzere asaletleri kendilerinden başlayan zevat-ı fazıladan ibaret olduğundan gerçekten haiz-i şan ve mefharet olmak arzusunda bulunanlar âbâ ve ecdadın şöhet-i maziye ve azamet-i fâniyelerine iftikar değil iktisab, (69) cevher-i faziletle ibraz, eser-i marifete iltifat ve itibar etmek lâzım gelir.

Herkesin bildiği mânâsıyla da asalet güzel bir mazhariyet ise de sırf tesadüfî bir keyfiyet olarak buna sahip olmakta hiçbir gûne sa'y ve gûşîşin dahli bulunmadığından asil olan zevat için iddia-yı asaletten akdam o asalete isbat-ı liyakatle mükellefiyet tabîdir.

Elhasıl bendenizce asalet-i hakikiye asalet-i efkâr ve hissiyat gibi hod-be-hod peyda ve bizzat kaim olandır.

Fazilet ve asaletin yekdiğere rüchanı bahsinde takdir-i edibanenizi hiss-i hakiraneme muvafık bulduğum için eser-i âlinizi mevzu cihetiyle mingayrihaddin pek beğendiğim gibi üslûb-ı ifadesini de böyle bir bahs-i âliye lâyük buldum. Muvaffakiyetinizi tebrik ile tezayüd-i feyz ve irfanınıza duahan olurum efendim.

Fi 2 Teşrinisani Sene 302

(70) Bir Mecmua-i Münşeat İçin

Eser-i âlilerini okuduğum için iade ediyorum. İfadeden ziyade istifade halinde bulunan bir adamdan böyle şeyler için mütâlaa sormak – ciddi ise – abes bir şey olur. Zatiâlilerinden sâdır olan öyle bir muameleye abestir diyemem. Bu hâlde kitabın bendenize verilîşi mazhar olduğum teveccühât-ı maarifperverîlerinin tekidini izhara vesile olmaktan ibaret kalır. Binaenaleyh her şeyden evvel teşekkürât-ı halisanemi arz ederim.

Bu aralık pek meşgul olduğum hâlde madem ki eseri bir kere almıştım.. kâmilten gözden geçirmeksizin iadeyi gönlüm istemedi. Mündericatı hakkında geçen gün şifahen arz ettiğim bir iki şeyden başka yeni bir hatıram yoktur. Eserin mahiyetini ne dereceye kadar takdir ettiğim ise ifadat-ı âtiyeden malum olur: Her nev-i meâsir-i beşeriyeyi icada delâlet eden ihtiyaç olduğu gibi mevcudu ikmal ve ıslah ettiren (71) dahi saika-i

ihtiyaçtır. O cihetle ihtiyacat ne kadar iyi takdir olunursa meydana çıkan şeyler de o kadar mükemmel ve makbul olur. Bu hale göre erbab-ı hüner vesairin ihtiyacat-ı evveliye ve hâliye-yi lâıykıyla takdir etmeleri en büyük marifetleridir ki bu marifet dahi dikkat ve temyiz ve tecrübe ve taharri fazilet ve meziyetlerine müftekindir.

Mesela bundan bilemem ne kadar zaman evvel tertib ve neşr olunan bir münşeât mecmuası o zamanki ihtiyaca göre yapıldığı hâlde ondan sonra o yolda meydana çıkan şeylerden manzur-ı âcizanem olanların mahiyeten evvelkinden o kadar farklı olmaması ihtiyacat-ı hâliyenin lâıykıyla takdir olunamamasından başka bir sebebe hamlolunamaz. Bu fazileti izhar etmek zat-ı hünerverîlerine nasip olduğu için muvaffakiyetleri şayan-ı tebriktir.

Gönül isterdi ki bir münşeât mecmuası tertib olunsun ki evvelâ biz de ne kadar nev muharrerat mevcut ise kâffesinin birer tarifini ve bir de numunesini havi olsun. Saniya numunesini arz edeceği (72) bir deyn senedinde “İşbu senedim tarafıma redd ü şakk oluna” gibi münasebetsizlikler bulunmasın. Salisen eserin tertib ve intizamı müstahsen ve matbu bir yolda bulunsun.

İşte eser-i âlileri bu şerait ve muhasenatı câmi ve ihtiyac-ı hâzıra muvafık olduğundan indelamme makbul ve masruf olan himmetleri ise herkes indinde meşkûr olur ümidindeyim. Bâkî hulûs ve hürmet efendim.

İstinye fi 8 Teşrinisani Sene 297

“Netice-i Teamî” İsimli Eser İçin

Hayret!

Filhakika böyle bir eser baştan ayağa kadar müdekkikane gözden geçirilir ve müellifi olan zatın on yedi yaşında bir çocuk olduğu da düşünülürse insanda en evvel hasıl olacak his “Hayret!”ten ibaret olur. Fakat indetteemmül bu hayrete mahal kalmaz. Çünkü zevat-ı mümtazenin mebadi-i hayatları (73) hemen umumen bu türlü harikulâdeye mazhar olagelmiştir.

Şu eserde bendeniz mingayrihaddin üç büyük fazilet gördüm:

Birincisi servet-i efkâr.. ikincisi şaşaa-i tasavvur.. üçüncüsü zarafet-i üslûptur. Servet-i efkâr vüsat-i karihanın en büyük.. şaşaa-i tasavvur cevdet-i hayalin en bedihî delili.. zarafet-i üslûp ise kudret-i hüsn-i beyanın en parlak bürhanıdır.

Bu üç meziyet bir edipte içtima ederse işte böyle harikulâde eserler meydana gelir.

Şerafeddin Bey – âdiyatın daima fevkinde olan – tasavvuratını tasvirde dikkat olunsun ki ne büyük bir suhulet ve selâmete maliktir. Semahat-i hayal eserin hemen her fıkrasında zahir oluyor. Hikâye içinde mükemmel bir tiyatro saha-i temaşasını vücuda getirmek yolundaki tasavvur-ı mevcudane ise müellifine hakikaten calib-i mefharet olacak muvaffakiyetlerdendir.

Bu eser bana tashih olunmak için verildi. İsteseydim birkaç kelime ilâvesi veya tenkisi ile (74) Şerafeddin Bey’e ait olan şeref ve mübahatten gasıbane hissedar olabilirdim. Fakat bu haksızlığı yapmak elimden gelmedi. Onun için eserin zaid bir noktasını bile imhaya veya nakıs bir cümlesini bile ikmale hacet görmedim.

Eser benim fikrimce kusurludur. Fakat yine benim fikrimce o kusurlar – Şerafeddin Bey gibi on yedi yaşında bir şaire nisbetle – maayibden değil bilâkis vecaibden maduddur!

Bu eser sahibi gibi genç ve belki çocuktur. Unfuvan-ı civanîde saderûluk ne ise bu eserdeki noksanlar da odur.

Şurası muhakkaktır ki bu makule âsâr-ı sanatı kabil olduğu derece-i kemale îsal için yalnız kuvve-i irfan kifayet etmez. Tecrübe de lâzımdır ki bu da muhtac-ı himmet-i zamandır.

Bir teemmül-i mahsusa müstenid tahminime göre müstakbelin bir büyük edibi olan bu küçük şairi âlem-i edebiyata takdim ile kesb-i fahr ederim.

İstinye – 19 Şevval Sene 1305

(75) Bir Eser-i Manzum İçin

Efendim

Eserinizi kemal-i memnuniyetle okudum. Bir padişah-ı azimel-measir icmal-i vakâyi’ ve mefahirini havi olmak haysiyetiyle hakikaten şayeste-i iclâl olan bu manzume-i muhtasaranın tasavvur ve tasvirinde gösterdiğiniz uluvv-i himmet ve hamiyeti mingayrihaddin takdir ederim.

Zatîâliniz gibi gerçekten haiz-i istidad-ı edeb olan gençlerimiz işte böyle yüksek zeminlerde cuyende-i mealî olmalıdır ki âsâr-ı hâmeleriyle kütüphane-i millîmizi arzu olunduğu gibi malik-i nefayis edebilsinler.

Eserin fikri hakkında hiçbir şey demek istemem. Ekseriyet üzere efkâr malûmat ile mütenasip düşer. Mesela zatîâliniz:

“Hak lâzım ise cihanda mutlak

Kanundur onu müebbid elhak”

demişsiniz. Bir başkası da ihtimal ki: “Her (76) kanun mutabık-ı hak olmak lâzım gelmez. Hususuyla kavânin-i mevzua her hakk-ı tabiiye kâfil değildir!” diyebilir. Bunlar derin ve çetin bahislerdir. İlm-i mahsusuna intisab ile tefehhüm olunur.

Bu eserinizle de anlaşılıyor ki zatîâliniz nazm-ı ibaratta fevkalâde addolunabilecek bir suhulete maliksiniz. Bu suhulet-i beyan ise malumunuzdur ki şairliğin şart-ı yegânesi değilse bile şerait-i mühimmesindendir. Onun için bihakkın sayan-ı tebriksiniz.

Manzumenizin fesahat ve belâgatine ait de birkaç şey söylenebilir. Ezcümle mukaddime-i kelâmınızda münderic: “İclâl muzlim bir ziyadır! Yahut bir celâletin aksî, bir adaletin aks-i eseridir. Bir nurdur ki sönük, bir ulviyettir ki dûn! Karin-i sefalet olan bu ulviyet bir heyetin fezleke-i vakayii olan tarihte, o berat-ı iclâl o ebine-i saadetimizde bir milletin medar-ı fahrî olacak birkaç satırdır. O satırlar bu kitaba tarihten aksetmedi, gönülden aksetti!” sözleri havi olduğu parlak parlak tezatlarla (77) nazar-ı mütehayyileyi kamaştırabilir. Fakat selâmet-i fikir nokta-i nazarından bakılınca kanaatbahş-ı vicdan görünemez. Hüsn-i hayal ise fikir ile kaimdir. Onun için hayalde hakikatten o derecelerde tebaüd caiz değildir.

Ve bir de manzumeniz muhakkaktır ki birtakım hakayık-ı tarihiyeyi tenvir maksadıyla yazılmıştır. Öyle iken nasıl oluyor da: “Ben tarihten bahsetmiyorum. Kendi gönlümü tasvir ediyorum.” yollu bir söze kail oluyorsunuz?

“Billâh livâ-yı âl-i Osman

“Evvel harika-i celâl-i Osman

“Hurşîde idi o dem müşâbih

“Zulmette idi müşebbehün bih

“Tutmuştu cihânı dûd-i nusret

“Hurşîde eder idi rekâbet

beyitleri bendenize selâseti kadar muvafık-ı sanat-ı belâgat görünmüyor. Müşebbehün bihi zulmette olan şeyin (78) kendisi de muzlim olmak lâzım gelmez mi? Duman ziyaya nasıl rekabet edebilir?

Hele:

“Bir bâd-ı sükûn esince ammâ

“Evvel d d edilince mahv u imhâ

beyti hükmünce b d ile s k n arasında ne m l yemet vardır? “Mahv u imhâ”
sehvinin elbette ibka etmezsiniz!

Benden başka herkesin de görüp ihtar edebileceği bu türlü kusurlarla bir eserin
kadri tenezzül etmez ve erbab-ı istidad o türlü kusurlarını mürur-ı zaman ile bitteyakkun
kendi kendilerine ıslah ederler.

Netice olarak  unu beyan ederim ki eseriniz her kusuruyla beraber  ayan-ı
mütâlaa ve mucib-i istifadedir. Cenab-ı Hak feyzinizi m zdad etsin efendim.

 stinye 7 Temmuz Sene 302

ÖZGEÇMİŞ

Hanife Güvenlioğlu 10.11.1982 tarihinde Ankara’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 2005 yılında Marmara Üniveristesi Fen – Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu.